

**T.C.
GIDA TARIM VE HAYVANCILIK
BAKANLIğI**

AVRUPA BİRLİğİ VE DİŐ İLİŞKİLER GENEL MÜDÜRLÜğÜ

AB UZMANLIK TEZİ

**TÜRKİYE-AB TARIMSAL DİŐ TİCARETİ VE
DİŐ TİCARETE KONU OLAN BAŞLICA
TARIMSAL ÜRÜN FİYATLARI ÜZERİNE
BİR DEğERLENDİRME**

**AB UZMAN YARDIMCISI
MEHMET ALİ KARAGÖZ**

**DANIŞMAN
SELENGE BANU AKŞAHİN
AB UZMANI**

Ankara
Eylül 2015

T.C.
GIDA TARIM VE HAYVANCILIK BAKANLIĞI
Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel M¼d¼rl¼Đ¼

**T¼RKIYE-AB TARIMSAL DIş TİCARETİ VE DIş
TİCARETE KONU OLAN BAşLICA TARIMSAL
¼R¼N FİYATLARI ÜZERİNE BİR
DEĞERLENDİRME**

AB UZMANLIK TEZİ

MEHMET ALİ KARAGÖZ
AB UZMAN YARDIMCISI

DANIşMAN
SELENGE BANU AKşAHİN

Ankara
Eyl¼l 2015

T.C.
GIDA TARIM VE HAYVANCILIK BAKANLIĞI
Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü

EK-4

AB Uzman Yardımcısı Mehmet Ali KARAGÖZ tarafından hazırlanan “*Türkiye ve AB Tarımsal Dış Ticareti ve Dış Ticarete Konu Olan Başlıca Tarımsal Ürün Fiyatları Üzerine Bir Değerlendirme*” adlı tez çalışması aşağıdaki Tez Değerlendirme ve Yeterlik Sınav Komisyonu tarafından oy çokluğu ile Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü AB Uzmanlık Tezi olarak kabul edilmiştir.

Üye : Dr. Haldun DEMİREL
Unvanı : Genel Müdür Yardımcısı V.

Bu tezin, kapsam ve nitelik olarak AB Uzmanlık Tezi olduğunu onaylıyorum .

Üye : Dr. Nevzat BİRİŞİK
Unvanı : Genel Müdür Yardımcısı

Bu tezin, kapsam ve nitelik olarak AB Uzmanlık Tezi olduğunu onaylıyorum .

Üye : Dr. İbrahim ÖZCAN
Unvanı : Genel Müdür Yardımcısı

Bu tezin, kapsam ve nitelik olarak AB Uzmanlık Tezi olduğunu onaylıyorum .

Üye : Selda COŞKUN
Unvanı : AB Uzmanı

Bu tezin, kapsam ve nitelik olarak AB Uzmanlık Tezi olduğunu onaylıyorum .

Tez Savunma Tarihi: 26 / 09 / 2015

Tez Değerlendirme Komisyonu tarafından kabul edilen bu tezin AB Uzmanlık Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Çınar BAHÇECİ
Komisyon Başkanı
Genel Müdür V.

ÖZET

AB Uzmanlık Tezi

TÜRKİYE-AB TARIMSAL DIŞ TİCARETİ VE DIŞ TİCARETE KONU OLAN BAŞLICA TARIMSAL ÜRÜN FİYATLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Mehmet Ali KARAGÖZ

Danışman

Selenge Banu UYANIK

Son yıllarda giderek genişleyen dünya ticaret hacmi ve artan rekabet ile birlikte, ülkelerin pazar paylarını yükseltme çabaları hızla artmaktadır. Bu rekabet ortamında ülkelerin ayakta kalabilmesi, uluslararası ticarete başarılı olmaya bağlıdır. Yaşanan globalleşme sürecinde, uluslararası ekonomik entegrasyonların güçlendiği görülmektedir. Ülkemizin dünyanın en büyük ekonomik birliklerinden biri olan Gümrük Birliği'ne dâhil olması bu globalleşme sürecine ayak uydurmasının göstergesidir. Özellikle son yıllarda başlıca gelişen ekonomilerden olan Türkiye'nin, Gümrük Birliği yoluyla uluslararası pazarlara erişimi kolaylaşmaktadır. Zira ekonomik entegrasyonların, fiyatların küresel arz-talep noktasına yaklaşmasına katkısı göz ardı edilemez. Çalışmada ilk olarak ülkemizin dış ticaretinin gelişimi ve Gümrük Birliği'ne dâhil olmasının ekonomik sonuçları ele alınmıştır. Çalışmanın ikinci kısmında fiyatlandırma konusu ele alınarak; uluslararası fiyatlandırma, tarım ürünlerinin fiyatlandırılması ve fiyatlandırmaya etki eden faktörler incelenmiştir. Tezin son kısmında ise, 1996 yılında ülkemizin Gümrük Birliği'ne dâhil olmasından sonra, AB'ye ihraç ettiğimiz ve AB'den ithal ettiğimiz başlıca tarımsal ürünler; üretim, dış ticaret ve ürün fiyatları açısından ele alınmış ve dış ticaret-ürün fiyatları ilişkisi incelenmiştir.

2015, 89 sayfa

Anahtar Kelimeler: AB, GB, Tarım, Dış Ticaret, Fiyat, Türkiye

ABSTRACT

EU Expertise Thesis

DISCUSSION ON TURKEY-EU AGRICULTURAL TRADE AND MAJOR
AGRICULTURAL PRODUCTS' PRICE TO SUBJECT FOREIGN TRADE

Mehmet Ali KARAGÖZ

Supervisor
Selenge Banu AKŞAHİN

In recent years, with increasingly expanding world trade and increased competition, efforts to enhance the countries' market share are rapidly increased. Countries could only stand in this competitive environment if they have successful international trade policy. During the process of globalization, It seems international economic integrations are strengthen. The attendance of our country to Customs Union which is one the world's largest economy unity is an indication of the pace of the globalization process. Especially Turkey which became the major emerging economies in recent years gets easy accessing to international markets through the Customs Union. Moreover contribution of economic integrations to prices approaches to global supply-demand price cannot be ignored. In the first part of the study, development of our country's foreign trade and the economic consequences of being included in the Customs Union are discussed. Pricing issues are taken up in second part of the study and international pricing, agricultural pricing and the effects on agricultural pricing were analyzed. In the last part, major products that Turkey's exports to EU and imports from EU are examined with the scope of production, foreign trade and product prices and relations between foreign trade-product prices are discussed after the term of Turkey's attendance to Customs Union in 1996.

2015, 89 pages

Key Words: EU, CU, Agriculture, Foreign Trade, Price, Turkey,

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT	v
KISALTMALAR DİZİNİ	x
GİRİŞ.....	1
1. TÜRKİYE-AB TARIMSAL TİCARET İLİŞKİLERİ	4
1.1 Türkiye-AB İlişkilerinin Gelişimi	4
1.1.1 Ankara Anlaşması (1963).....	4
1.1.2 Katma Protokol (1970)	6
1.1.3 1/95 sayılı Türkiye-AB Ortaklık Konseyi Kararı	8
(Gümrük Birliği Anlaşması)	8
1.1.3.1 Gümrük Birliği'nin Etkileri	8
1.2 Türkiye'de Cumhuriyetten Günümüze Dış Ticaretin Gelişimi	10
1.2.1 1923–1980 Dönemi Türkiye Dış Ticaret Görünümü	10
1.2.2 1980'den Günümüze Dış Ticaretin Görünümü	13
1.3 Türkiye–AB Dış Ticaret Yapısı ve Analizi	17
1.3.1 İhracat	17
1.3.2 İthalat	18
1.3.3 Sonuç	19
1.4 Türkiye-AB Tarım Ürünleri Ticaretinin Yasal Çerçevesi	20
1.4.1 Temel Tarım Ürünleri İçin Tercihli Ticaret Uygulamaları.....	20
1.4.2 İşlenmiş Tarım Ürünleri İçin Tercihli Ticaret Uygulamaları	22
1.5 Türkiye Tarımsal Dış Ticaretinin Gelişimi.....	24
1.6 Türkiye-AB Tarımsal Dış Ticaretinin Gelişimi.....	25
2. TARIM ÜRÜNLERİNİN FİYATLANDIRILMASI.....	27
2.1 Fiyatlandırma	27
2.1.1 Uluslararası Fiyatlandırma.....	28
2.2 Tarım Ürünlerinin Fiyatlandırılması.....	31
2.2.1 Tarım Ürünleri Fiyatlarının Azalış ve Artış Nedenleri.....	34
2.2.1.1 IFPRI Çalışması	34
2.2.1.2 T.C Merkez Bankası (TCMB) Çalışması.....	38
2.2.2 Dünya'da ve Türkiye'de Tarımsal Ürün Fiyatları	43

2.2.2.1 Dünya’da Tarımsal Ürün Fiyatları.....	43
2.2.2.2 Türkiye’de Tarımsal Ürün Fiyatları.....	45
3. TÜRKİYE-AB TARIM ÜRÜNLERİ DIŞ TİCARETİ VE TARIM ÜRÜNLERİ FİYATLARININ ANALİZİ.....	48
3.1 Materyal ve Yöntem	48
3.2 AB’ye En Çok İhraç Edilen 5 Tarımsal Ürün ve Fiyatların Analizi	49
3.2.1 Fındık (kabuksuz)	51
3.2.2 Üzüm (kurutulmuş).....	54
3.2.3 Tütün (saplı, damarlı)	58
3.2.4 Kayısı (zerdali dâhil) kurutulmuş	61
3.2.5 İncir (taze/kurutulmuş)	65
3.3 AB’den en çok İthal Edilen 5 Tarımsal Ürün ve Fiyatların Analizi.....	68
3.3.1 Ayçiçeği tohumu.....	70
3.3.2 Buğdaylar ve mahlût (durum buğdayı hariç).....	73
3.3.3 Sığır eti; diğer kemikli parçalar (taze/soğutulmuş)	75
3.3.4 Çocukların beslenmesinde kullanılan müstahzarlar, perakende (Takviye Edici Gıdalar)	79
3.3.5 Tütün ve tütün yerine geçen madde hülasaları	80
SONUÇ.....	83
KAYNAKÇA	86
ÖZGEÇMİŞ.....	90

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1.1 1996-2014 Türkiye Genel Dış Ticaret rakamları (bin \$)	15
Tablo 1.2 1996-2014 Türkiye-AB Genel Dış Ticaret rakamları (bin \$)	18
Tablo 1.3 Türkiye Tarımsal Dış Ticaretinin Gelişimi	25
Tablo 1.4 Türkiye-AB Tarımsal Dış Ticaretinin Gelişimi	26
Tablo 2.1 Türkiye'nin genel ve tarımsal büyüme hızı.....	36
Tablo 3.1 Türkiye'nin 1996-2014 döneminde AB'ye en çok ihraç ettiği tarım ürünleri (milyon \$)	50
Tablo 3.2 Türkiye'nin Fındık Üretimi, İhracatı, İhraç fiyatı	52
Tablo 3.3 Türkiye'nin Kuru Üzüm Üretimi, İhracatı, İhraç fiyatı	55
Tablo 3.4 Türkiye'nin Tütün Üretimi, İhracatı, İhraç fiyatı	59
Tablo 3.5 Türkiye'nin Kayısı Üretimi, Kuru Kayısı İhracatı, İhraç fiyatı	62
Tablo 3.6 Türkiye'nin İncir Üretimi, İhracatı, İhraç fiyatı	65
Tablo 3.7 Türkiye'nin 1996-2014 döneminde AB'den en çok ithal ettiği tarım ürünleri (milyon \$)	69
Tablo 3.8 AB-Türkiye Ayçiçeği Tohumu Ticareti	71
Tablo 3.9 Türkiye Buğday İthalatı, İthalat Fiyatı	73
Tablo 3.10 AB'den Karkas Et İthalatı, İthalat Fiyatı	76
Tablo 3.11 AB'den Takviye Edici Gıda İthalatı, İthalat Fiyatı	79
Tablo 3.12 Tütün ve tütün yerine geçen madde hülusalari ithalatı ve ithalat fiyatı	81

GRAFİKLER DİZİNİ

Grafik 1: Yıllar İtibariyle Kişi Başına GSYH, İhracat ve İthalat Değişimi	16
Grafik 2: Tarım ve Gıda Fiyatlarındaki Gelişmeler (2002-2004=100)	44
Grafik 3: Türkiye’de Tarımsal Girdi Fiyatları.....	46
Grafik 4: ÜFE, TÜFE (Gıda ve Alkolsüz İçecekler) ve Tarım ÜFE Yıllık Değişim Oranı	47
Grafik 5: AB’ye Fındık İhracatı Değişimi ve Piyasa Fiyatı Değişimi Karşılaştırılması	53
Grafik 6: Fındığın Ortalama İhraç Fiyatı ve Yurtiçi Piyasa Fiyatı.....	54
Grafik 7: AB’ye Kuru Üzüm İhracatı Değişimi ve Piyasa Fiyatı Değişimi Karşılaştırılması	57
Grafik 8: Kuru Üzümün Ortalama İhraç Fiyatı ve Yurtiçi Piyasa Fiyatı	58
Grafik 9: AB’ye Saplı, Damarlı Tütün İhracatı Değişimi ve Piyasa Fiyatı Değişimi Karşılaştırılması	60
Grafik 10: Saplı Damarlı Tütünün Ortalama İhraç Fiyatı ve Yurtiçi Fiyatı	61
Grafik 11: AB’ye Kuru kayısı İhracatı Değişimi ve Piyasa Fiyatı Değişimi Karşılaştırılması.....	63
Grafik 12: Kuru Kayısının Ortalama İhraç Fiyatı ve Yurtiçi Piyasa Fiyatı.....	64
Grafik 13: Ayçiçeği Ortalama İthalat Fiyatı ve Yurtiçi Fiyatı	72
Grafik 14: Buğdayın Ortalama İthalat Fiyatı ve Yurtiçi Fiyatı	74
Grafik 15: Türkiye’de 2006-2014 yılları Yem, Süt ve Karkas Et Fiyatları.....	77
Grafik 16: Karkas Etin Yurtiçi Fiyatı ve Ortalama İthalat Fiyatı	78

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AT	Avrupa Topluluğu
DPB	Devlet Personel Başkanlığı
ESK	Et ve Süt Kurumu
FAO	Dünya Gıda ve Tarım Örgütü <i>United Nations Food and Agriculture Organisation</i>
GATT	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması <i>General Agreement on Tariffs and Trade</i>
GB	Gümrük Birliği
GFB	Giresun Fındık Borsası
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GTB	Gümrük ve Ticaret Bakanlığı
GTHB	Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
GTİP	Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu
HS	Harmonize Sistem
IFPRI	Uluslararası Gıda Politikası Araştırma Enstitüsü <i>International Food Policy Research Institute</i>
IMF	Uluslararası Para Fonu <i>International Money Found</i>
İİKO	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
KPK	Karma Parlamento Komisyonu
NATO	Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü <i>North Atlantic Treaty Organization</i>

OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü <i>Organisation for Economic Cooperation and Development</i>
OGT	Ortak Gümrük Tarifesi
OKK	Ortalık Konseyi Kararı
OPEC	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü <i>Organization of the Petroleum Exporting Countries</i>
OTP	Ortak Tarım Politikası
RG	Resmi Gazete
STA	Serbest Ticaret Anlaşması
TCMB	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TEPGE	Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü
TMO	Toprak Mahsulleri Ofisi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD	Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği
TZOB	Türkiye Ziraat Odaları Birliği
UFK	Ulusal Fındık Konseyi
UHK	Ulusal Hububat Konseyi
USDA	Amerika Birleşik Devletleri Tarım Bakanlığı <i>United States Department of Agriculture</i>
ZMO	Ziraat Mühendisleri Odası

GİRİŞ

Günümüzde giderek genişleyen dünya ticaret hacmi ve artan rekabet ile birlikte, ülkelerin pazar paylarını yükseltme çabaları hızla artmaktadır. Bu rekabet ortamında ayakta kalabilmek, uluslararası ticarete başarılı olmaya bağlıdır. Bu başarıyı hedefleyen gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ekonomik istikrar ve güvenliklerine daha fazla önem vermeye başlamışlardır. Yaşanan globalleşme sürecinde, uluslararası ticarete tarifeler ve tarife dışı engellerin¹ azaldığı ve bölgesel entegrasyonların güçlendiği görülmektedir.

Uluslararası ticareti serbestleştirme çabalarının bir bölümünü oluşturan uluslararası bütünleşme ya da diğer ifadeyle uluslararası ekonomik entegrasyonların tanımı entegrasyon kavramı çerçevesinde yapılabilir. Ekonomik bütünleşme, bütünleşmeye giden ekonomilerde mal ve hizmet akımlarına serbesti sağlayıp, ticarete engel olan kısıtlamaları ortadan kaldırarak, bir Ortak Pazar yaratmak şeklinde tanımlanmaktadır.

Gümrük Birliği (GB), tarihte en çok görülen bölgesel ekonomik entegrasyon şeklidir ve serbest ticaret bölgesinin bir ileri safhasıdır. GB’de üye ülkeler, kendi aralarında gümrük tarifelerini ve miktar kısıtlamalarını kaldırmanın yanı sıra GB dışında kalanlara ortak dış tarife; bir başka deyişle ortak gümrük tarifesi (OGT) uygularlar. Birbirlerinden ‘*gümrük vergisi almama*’ esasına dayanan bir bölgesel ekonomik entegrasyon olan Gümrük Birliği, serbest ticaret bölgesindeki koşullara ek olarak, birliğe üye ülkelerin serbest bir dış ticaret politikası izlemelerini OGT ile sınırlandırmış olduğundan, serbest ticaret bölgesinden daha ileri bir entegrasyon aşamasını ifade etmektedir. GB’ de üretim faktörlerinin hareketi serbest değildir fakat özellikle sanayi mallarına ortak gümrük tarifesi uygulanması ve her türlü kısıtlamanın kaldırılması söz konusudur. Kısaca; GB’de sanayi malları ticaretinde bütünleşme, üçüncü ülkelere ortak bir ticaret politikası uygulanması ve kaçınılmaz olarak ticarete teknik mevzuat uyumu söz konusudur.²

Ekonomik entegrasyonların en önemli iki özelliği ticaret yaratıcı etki ve ticaret saptırıcı etki oluşturmalarıdır. Ticaret yaratıcı etki, GB dolayısıyla üye ülkelerdeki yüksek

¹Tarife dışı engeller, malların ülkeler arasında dolaşımını engelleyen her tür kural ve uygulamaları ifade eder. (Sübvansiyonlar, miktar kısıtlamaları vb.)

² Bu olgu, ekonomik bütünleşme kavramı ile gümrük sistemlerinin birlikte düşünüldüğünü göstermektedir.

maliyetli üretimin yerine, birlik içindeki daha verimli ülkenin üretiminin geçmesi şeklinde ortaya çıkar. Yani birlik içinde üyeler arasındaki ticaret hacminin artması, ticaret yaratıcı etkiyi oluşturur. Bu etki birlik içinde karşılaştırmalı üstünlüklere³ uygun bir uzmanlaşmanın sonucudur. Ticaret yaratıcı etkinin büyüklüğü GB sonucunda birliğe katılan ülkelerin refah artışının da büyük olacağını göstergesidir. Ticaret saptırıcı etki ise GB'den önce başka ülkelerden yapılan ithalatın, GB'den sonra üye ülkelerden yapılmasını içerir.

1957 yılında imzalanan ve Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu (AET) kuran Roma Antlaşması ile temelleri atılan Avrupa Birliği (AB), bugün dünya üzerinde erişilmiş en ileri ekonomik entegrasyon örneğidir. AB'nin ekonomik bütünleşmesi Gümrük Birliği ile başlayıp, 1993 yılında tamamlanan Tek Pazar ile daha da sağlamlaşmıştır. Avrupa ekonomik bütünleşmesinin en ileri aşamasına da, 1 Ocak 2002 tarihinde, Ekonomik ve Parasal Birlik (EPB) ile geçilmiş ve tek para birimi olan Euro kullanılmaya başlanmıştır. 2013 yılı itibariyle AB'nin üye sayısı 28'e yükselmiş ve daha büyük bir ekonomik blok haline gelmiştir.

6 Mart 1995 tarihli AB Ortaklık Konseyi Kararı ile AB ve Türkiye GB'nin kurulması için gerekli koşulların oluştuğuna karar vermişler ve böylece 1 Ocak 1996 tarihi itibariyle Türkiye-AB arasındaki GB tamamlanmıştır. Türkiye-AB Ortaklık Konseyi'nin almış olduğu Gümrük Birliği kararı, Türkiye ekonomisinin 1980'li yıllardaki liberalizasyonundan sonra, ekonominin tamamını etkileyen en önemli gelişmelerden biridir.

Bu çalışmanın ilk bölümünde Türkiye-AB tarımsal ticari ilişkileri ana başlığı ele alınacak olup bölümde sırasıyla Türkiye-AB ilişkilerinin gelişimi ve yasal çerçevesi ve Gümrük Birliği incelenecektir. Daha sonra Türkiye'nin Cumhuriyetten itibaren dış ticareti genel hatlarıyla açıklanacaktır.

³1817 yılında David RICARDO'nun ileri sürdüğü 'Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi'nde, 'Karşılaştırmalı Üstünlük' bir ülkenin bir mal ya da hizmeti, öteki mal ve hizmetlere göre daha düşük maliyetle üretebilmesi halidir. Uluslararası ticaretin temelini karşılaştırmalı üstünlükler oluşturur. Şöyle ki, eğer bir ülke diğer ürünlerinden daha fazla verim aldığı bir ürünün üretiminde uzmanlaşrsa, ticaretten elde edilen toplam verim artacak; serbest ticaret, ticarete katılan tüm taraflar için yarar sağlayacaktır. (www.econlib.org/library/Ricardo/ricPCover.html, 04.09.2015)

Ayrıca çalışmada Türkiye-AB dış ticareti görünümü hakkında TÜİK verilerine dayanan bilgiler verilecek olup söz konusu incelemeler Türkiye'nin Gümrük Birliğine dâhil olduğu 1996 yılından 2014 yılları arasını kapsayacaktır.

Daha sonra bu çalışmada önemli bir yer tutan Türkiye'nin hem tüm dünya ile gerçekleştirdiği tarımsal ticareti hem de AB ile gerçekleştirdiği tarımsal ticareti analizi yapılacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde fiyatlandırma konusu işlenecek olup bu bölümde uluslararası fiyatlandırma ve tarım ürünlerinin fiyatlandırılması detaylıca açıklanacaktır. Tarım ürünlerinin fiyatlarına etki eden faktörler belirtilecek ve özellikle son yıllarda dünyada ve ülkemizde yaşanan fiyat dalgalanmalarıyla ilgili bilgiler verilecektir.

Çalışmanın üçüncü ve son kısmında ise Türkiye-AB tarımsal dış ticaretine konu olan belli başlı ürünler ticaret, fiyat, üretim vb. hususlarda ele alınacak olup, fiyatların nasıl oluştuğu ve fiyat değişimleri incelenecektir.

1. TÜRKİYE-AB TARIMSAL TİCARET İLİŞKİLERİ

1.1 Türkiye-AB İlişkilerinin Gelişimi

AB ile ilişkilerimizin neredeyse 60 yıllık bir mazisi bulunmaktadır. Türkiye, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun(AET) 1958 yılında kurulmasından kısa bir süre sonra Temmuz 1959'da Topluluğa tam üye olmak için başvuruda bulunmuştur. Osmanlı'nın son dönemleri de dâhil olmak üzere Türkiye'de, batılılaşma ile modernleşmenin eş tutulması, ülkemizi özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'yı ve onu merkez alarak kurulan siyasi ve ekonomik oluşumların tümüne katılmaya yöneltmiştir (Dışişleri Bakanlığı,2008). Bu suretle Türkiye, Avrupa Konseyi (1949), OECD (1961) ve NATO'ya (1952) girmiştir.⁴ Aynı neden, Türkiye'yi Avrupa'nın bu en iddialı entegrasyon hareketine karşı kayıtsız kalmamaya yöneltmiştir.

Türkiye-AB ilişkilerinin temelinde 12 Eylül 1963'te imzalanan Ankara Anlaşması, 13 Kasım 1970 tarihinde imzalanan ve 1973 yılında yürürlüğe giren "*Katma Protokol*", 1/95 sayılı Türkiye-AB Ortaklık Konseyi Kararı (Gümrük Birliği Kararı), 1/98 sayılı Türkiye-AB Ortaklık Konseyi Kararları yer almaktadır.

1.1.1 Ankara Anlaşması (1963)

Türkiye kalkınma sürecinin hızlanacağı düşüncesiyle 31 Temmuz 1959'da AET'ye ortaklık başvurusunda bulunmuştur. İncelemelerin ardından AET Konseyi başvuruya ilgili olarak, 11 Eylül 1959'da Avrupa Komisyonu'na Türkiye ile görüşmeleri yürütmesi için yetki verilmesini kararlaştırmıştır. Görüşmelerin Ankara Anlaşması'nın imzalanması ile sonuçlanması 4 yıl sürmüştür. Anlaşma 12 Eylül 1963'te Türkiye ile Topluluk yetkilileri arasında Ankara'da imzalanıp 1 Aralık 1964'te yürürlüğe girmiştir.

Ankara Anlaşması, taraflar arası ilişkilerin ilerletilerek, Türkiye'deki yaşam koşullarının ekonomik kalkınmayla ve Toplulukla uyumlu bir şekilde geliştirilmesini; böylece Türk ekonomisi ile Topluluk ekonomisini yakınlaştırmayı; bunun için gerekli

⁴Parantez içinde belirtilen tarihler Türkiye'nin söz konusu kuruluşlara üyelik tarihleridir.

görülen ekonomik desteği de dikkate alarak, Türk insanının yaşam düzeyini yükseltme çabasına AET'nin getireceği destek ile ileride Türkiye'nin Topluluğa katılmasının kolaylaştırılmasını hedeflemektedir. Anlaşmanın 2. maddesinde, bu anlaşmanın amacının Türkiye ile Topluluk arasında bir "Gümrük Birliği" kurulması olduğu belirtilmiştir. Ceyhan (1991)'ın da belirttiği gibi Ankara Anlaşması, Türkiye ile AET arasında doğrudan bir gümrük birliği kurmuş değildir. Yunanistan'la yapılan Atina Anlaşması yürürlüğe girer girmez bir gümrük birliği rejimi kurulmasını öngörürken, Türkiye ile bir gümrük birliğinin derhal kurulması uygun bulunmamıştır.

Ankara Anlaşması Türkiye – AET ortaklığı için 3 dönem öngörmüştür. Bu 3 dönem şu şekilde sıralanabilir:

- *Hazırlık Dönemi:* Anlaşmaya göre 5 yıl olarak öngörülen fakat görüşmelerin uzaması nedeniyle 8 yıl sürerek 1 Aralık 1964 – 31 Aralık 1972 tarihleri arasında kapsayan bu dönemde, AET üstleneceği yükümlülüklerle Türkiye ekonomisini güçlendirmeyi ve Gümrük Birliği'ne geçişe hazır duruma getirmeyi taahhüt etmiştir. Topluluğun Geçici Protokol ile saptanmış bazı tarım ürünlerine ithal kolaylıkları tanınmasının ve I. Mali Protokolün etkileri, 1958-64 döneminde düşmekte olan AET'nin Türkiye'nin dış ticaretindeki payının 1964-72 dönemindeki artışı ile görülmektedir (Ceyhan, 1991).
- *Geçiş Dönemi:* 1 Ocak 1973'te Katma Protokol'ün yürürlüğe girmesiyle başlayan bu dönemde, taraflar karşılıklı ve dengeli yükümlülükler esasına dayanarak, sanayi ürünleri ticaretinde Gümrük Birliği'nin kurulmasını amaçlamışlardır. Topluluk, pamuk ipliği, pamuklu dokuma ve rafine petrol ürünleri hariç, Türk sanayi ürünlerine gümrük vergilerini ve kısıtlamaları derhal kaldırırken, bazı tarım ürünlerine de ithal kolaylıkları sağlamıştır. Türkiye ise AET menşeli sanayi ürünlerine uyguladığı gümrükleri kademeli şekilde 12 yılda kaldırmayı öngörmüş, korunması gereken hassas sanayi ürünleri içinse bu süreyi 22 yıla uzatmıştır (Ceyhan, 1991).
- *Son Dönem:* Türkiye ile AET arasındaki ortaklık ilişkisindeki son dönem Ankara Anlaşması'nın 5. maddesinde şu şekilde vurgulanır: "Son dönem gümrük birliğine dayanır ve Akit Tarafların ekonomi politikaları arasındaki koordinasyonun güçlendirilmesini gerektirir."

Ankara Anlaşması'nda öngörülen ortaklık rejimini yürütme görevi, Ortaklık Konseyine verilmiştir (md. 22). Ortaklık Konseyi, Türk hükümet üyeleri, üye devletler temsilcileri ile Topluluk Konsey ve Komisyon temsilcilerinden oluşmuştur (md. 23). Konsey, çalışmalarını Brüksel'deki sürekli yönetim organı durumundaki Ortaklık Komitesi aracılığıyla yürütür. Ayrıca TBMM ve Avrupa Parlamentosu'nun on sekizer üyesinden oluşan Karma Parlamento Komisyonu (KPK) da, tarafların siyasi diyalog platformu olup ortaklığın demokratik denetimini yapmakla yükümlüdür.

1.1.2 Katma Protokol (1970)

Ankara Anlaşması'nda öngörülen '*Hazırlık Dönemi*'nin sona ermesiyle birlikte, 13 Kasım 1970 tarihinde imzalanan ve 1973 yılında yürürlüğe giren '*Katma Protokol*' ile geçiş döneminin hükümleri ve tarafların üstleneceği yükümlülükler belirlenmiştir. '*Katma Protokol*'ün yürürlüğe girmesi ile başlayan ve karşılıklı ve dengeli yükümlülükler esasına dayanan '*Geçiş Dönemi*', Türkiye ile AB arasında Gümrük Birliği'ni kademeli olarak yerleştirmeyi hedeflemiştir. Gümrük Birliği'nin gerçekleşmesi için Avrupa Topluluğu, 1 Eylül 1971 tarihinden itibaren Gümrük Birliği'nin kapsadığı sanayi mallarında gümrük vergilerini Türkiye lehine sıfırlamıştır. Türkiye ise aynı indirimleri 22 yıllık bir süre boyunca, 1973 yılından başlayarak aşamalı olarak gerçekleştirmeyi taahhüt etmiştir. Türkiye, taahhüt ettiği indirimleri 1978 yılına kadar gerçekleştirmiş, ancak bu yıldan sonra indirimlerin dondurulmasını talep etmiştir. Topluluk da kendi yükümlülüklerini aksatmaya ve ortaklık ilişkisinin geliştirilmesi istikametinde çaba harcamaktan kaçınmaya başlamıştır (Ekonomi Bakanlığı, 2007).

Katma Protokol'ün önemli maddelerini şu şekilde açıklayabiliriz: '*Malların Serbest Dolaşımı*' başlıklı I. Kısımda (md.2-35) değinilen konular arasında, sanayi ürünleri için Gümrük Birliği kurulması, Ortak Gümrük Tarifesinin Türkiye tarafından kabulü ve miktar kısıtlamalarının kaldırılmasının esasları gibi bölümler yer alır. '*Kişilerin ve Hizmetlerin Serbest Dolaşımı*' konusunu ele alan II. Kısımda, Türkiye ve Topluluk üyesi ülkeler arasında işçilerin serbest dolaşımı ile yerleşme hakkı, hizmet edimi ve ulaştırma başlıkları incelenmiştir (md.36-42). '*Ekonomi Politikalarının Yaklaştırılması*' kısmında ise, Topluluğun rekabet, vergileme ile ilgili hükümlerine ve mevzuatına Türkiye'nin nasıl uyum

sağlayacağı; ekonomi ve ticaret politikalarının koordinasyonu konularına değinilmektedir (md.43-48).

1970’li yıllarda Geçiş Dönemiyle birlikte, Türkiye tarım ürünlerindeki avantajlarının azalmasından, sanayi ürünlerindeki yükümlülüklerinin ise artmasından mustarip olmuştur. Şöyle ki; sanayi ürünleri konusunda, Topluluğun genişlemesi ve Avrupa Serbest Ticaret Alanı’nın kurulmasından kaynaklanan problemler ortaya çıkmış, öte yandan gelişmekte olan ülkelerin mamul ve yarı-mamullerinin gümrüksüz olarak Topluluk pazarlarına girmelerini sağlayan ‘*Genelleştirilmiş Preferanslar Sistemi*’ ve tekstil ürünlerindeki kısıtlamalar da Türkiye ekonomisini olumsuz etkilemiştir. Tarım ürünlerinde Türkiye’nin rekabet avantajlarının azalmasının nedeni ise, Topluluğun çeşitli Akdeniz ülkelerinin sanayi ürünlerinin gümrüksüz olarak Topluluk pazarlarına girmesini sağlayan ve tarım ürünlerine de ayrıcalıklar tanıyan ‘*Akdeniz Politikası*’dır. Bunlara ek olarak, Katma Protokolün 36. maddesine göre 1976 ile 1986 yılları arasında kademeli olarak gerçekleşmesi gereken işçilerin serbest dolaşımı sağlanamamış, aksine 1974 yılında yaşanan Dünya Petrol Krizi’nden sonra Avrupa’da artan işsizlik, yabancı işçi kabulünün önüne geçmiş ve işçilerin bir bölümünün ülkelere geri gönderilmelerine neden olmuştur. 1980 yılında Batı Almanya, Benelüks ülkeleri ve Fransa’nın Türk vatandaşlarına vize uygulamaya başlaması sorunu daha da derinleştirmiştir. (Çayhan ve Ateşoğlu Güney, 1996).

1974 Dünya Petrol Krizi nedeniyle dış ödemeler dengesi olumsuz etkilenen Türkiye ithalatını sürdürebilmek için dış borçlanma yolunu seçerken, kısa vadeli borçlarla ertelenen ekonomik sorunlar gün yüzüne çıkmış ve yüksek enflasyon, sıfıra yaklaşan bir büyüme hızı ve yaygınlaşan karaborsa karşısında, Türkiye kredi arayışları içine girmiştir.

1978 yılında ülkemiz tarafından, Toplulukla ilişkilerde yeni bir düzenleme sağlamak amacıyla, Türkiye’nin yükümlülüklerinin 5 yıl süreyle dondurulması önerilmiştir. Talep edilenler arasında tarım ürünlerinde üçüncü ülkelere verilen tavizlerden faydalanılması, tekstildeki sınırlamaların kaldırılması ve serbest dolaşım hakkının uygulanması da yer almış, ayrıca Topluluktan toplam 8 milyar doları bulan mali yardım istenmiştir. Topluluk Mayıs 1979’da, bu taleplerden sadece beş yıllık bağışıklık dönemini kabul ettiğini açıklamıştır (Çayhan ve Ateşoğlu Güney, 1996).

12 Eylül Askeri İhtilali'nin ardından Türkiye'ye karşı ihtiyatlı bir tavır alan AT, ilişkileri hemen askıya almak yerine gelişmeleri izlemeyi tercih etmiş, hatta IV. Mali Protokol Haziran 1981'de onaylanmıştır.

1.1.3 1/95 sayılı Türkiye-AB Ortaklık Konseyi Kararı (Gümrük Birliği Anlaşması)

1983 yılında Türkiye'de sivil idarenin yeniden kurulması ve 1984 yılından itibaren ülkemizin ithal ikamesi politikalarını hızla terk ederek dışa açılma sürecini başlatması ilişkilerimizi yeniden canlandırmıştır (DPB, 2015). Türkiye bir taraftan 14 Nisan 1987'de Avrupa Topluluğu'na tam üyelik müracaatında bulunmuş, diğer taraftan ertelenmiş bulunan gümrük vergileri uyum ve indirim takvimini 1988 yılından itibaren hızlandırılmış bir şekilde yeniden yürürlüğe koymuştur.

AB Komisyonu Türkiye'nin tam üyelik müracaatına 1989 yılında verdiği yanıtta, Türkiye'nin AB'ye üyelik konusundaki ehliyetini kabul etmekle birlikte; ülkemizin, Topluluğun kendi içindeki derinleşme sürecini tamamlaması ve gelecek genişlemesine kadar beklemesini; bu arada Türkiye ile gümrük birliği sürecinin tamamlanmasını önermiştir. Bu öneri tarafımızdan da olumlu değerlendirilmiş ve gümrük birliğinin Katma Protokolde öngörüldüğü şekilde 1995 yılında tamamlanması için gerekli hazırlıklara başlanmıştır. İki yıl süren müzakereler sonunda 5 Mart 1995 tarihinde yapılan Ortaklık Konseyi toplantısında alınan karar uyarınca Türkiye ile AB arasındaki gümrük birliği 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Dışişleri Bakanlığı, 2003).

Türkiye ile AB arasında gerçekleştirilmiş olan GB, sanayi mallarının ve işlenmiş tarım ürünlerinin taraflar arasında serbest dolaşımını düzenlemektedir. Ayrıca, GB'yi kuran 1/95 sayılı karar kapsamında taraflar arasında tarım ürünleri ticaretinde tavizli bir rejimin uygulanmasına ilişkin işbirliği önerisi de bulunmaktadır. Nitekim bu öneri çerçevesinde daha sonra, tarım ürünlerinde karşılıklı taviz rejimi uygulanmasını öngören 1/97 sayılı OKK yürürlüğe girmiştir. Kararın amacı GB'ye dâhil olmayan tarım ürünleri ticaretinde de zamanla serbestleşmeye gidilmesidir (TUSİAD, 2003).

1.1.3.1 Gümrük Birliği'nin Etkileri

Gümrük Birliği'nin etkilerini statik etkiler, ticaret hadleri etkisi, dinamik etkiler olarak sınıflamak mümkündür (Yıldırım ve Dura, 2007).

Gümrük Birliği'nin Statik Etkisi: GB'nin statik etkileri, gümrük birliği kurulması sonucu, birlik içinde kaynakların yeniden dağılımı şeklinde ortaya çıkan etkilerini içerir. Statik etkileri de ticaret yaratma ve ticaret saptırma etkileri olarak sınıflandırmak mümkündür (Viner,1950). Ticaret yaratma etkisi pahalı yerli üretimin diğer üyeden gelen ucuz ithalatla ikame edilmesi olarak tanımlanırken, ticaret saptırma etkisi başlangıçta GB dışından gelen ucuz ithalatın yerini birlik içindeki pahalı ithalatın alması olarak tanımlanır. Ticaret yaratma etkisi, pahalı yerli üretimde kullanılan kaynakların daha verimli alanlara aktarılmasını sağlar. Ticaret saptırma ise pahalı üretim yapan sektörlerle kaynak aktarılmasına neden olur. Ticaret saptırma etkisi refahı azaltırken ticaret yaratma refahı artırır. Viner (1950), bu iki zıt etki sonucunda ortaya çıkan etkiyi refah etkisi olarak tanımlar.⁵

Gümrük Birliği'nin Ticaret Hadleri Etkisi: Ticaret hadleri ihracat fiyatları ile ithalat fiyatlarının birbirine oranıdır. Ülkenin ithal ettiği malların fiyatındaki artış (düşüş) ve ihraç ettiği malların fiyatındaki düşüş (artış) ticaret hadlerinin ülke aleyhine (lehine) geliştiğini gösterir. Ticaret hadleri etkisi, gümrük birliği teorisine Mundell (1964) tarafından teklif eğrileri analizi ile sokulmuştur. Mundell üç ülkeli ve üç mallı teorik bir model oluşturmuş ve iki ülke arasında oluşturulacak gümrük birliği durumunda birlik dışında kalan ülkeye göre her iki ülkenin ticaret hadlerinin birleşmeden olumlu etkileneceği sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca birleşme öncesi tarife oranı daha düşük olan ortağın ticaret hadlerinin birleşmeden daha olumlu etkileneceği sonucuna da varır. Petith (1977) ise AB'nin üye ülkelerin ticaret hadleri üzerindeki etkisini tahmin etmiş ve gümrük birliği ortaklarından daha küçük olanın ticaret hadlerinin birleşmeden en fazla faydayı sağlayacağı sonucuna ulaşır. Petith elde ettiği bu sonuçla ticaret hadlerindeki iyileşmenin başlı başına gümrük birliği için gerekçe olabileceğini öne sürmüştür.

⁵ Bu nedenle, literatürdeki bazı çalışmalar ticaret yaratma ve ticaret saptırma etkilerinin tespit edilmesi üzerine yoğunlaşmıştır.

Gümrük Birliği'nin Dinamik Etkileri: Dinamik etkiler uzun dönemde GB'nin Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYH)'nin büyüme hızı üzerinde ortaya çıkardığı etkilerdir. GB dolayısıyla GSYH'nin büyüme hızını etkileyen unsurlar rekabet etkisi, yatırımları teşvik etkisi, ölçek ekonomileri etkisi, dışsal ekonomiler etkisi, teknolojik ilerleme etkisi ve kutuplaşma etkisi olarak sıralanabilir (Yıldırım ve Dura, 2007).

1.2 Türkiye'de Cumhuriyetten Günümüze Dış Ticaretin Gelişimi

Türkiye'nin dış ticaret yapısını iki alt başlık altında incelemek mümkündür. 1980'den önce genel hatlarıyla ithal ikameci bir ekonomi politikası izleyen Türkiye'nin, 1980'den sonra, gerek ticari serbestleşme, gerekse finansal serbestleşme politikaları uygulayarak uluslararası ticarete daha büyük ölçekte katılmış olduğu görülmektedir.

1.2.1 1923–1980 Dönemi Türkiye Dış Ticaret Görünümü

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nın olumsuz ekonomik etkileri önemli ölçüde hissedilmektedir. Ulaştırma alt yapısının yeterli olmayışı, yeterli sermaye birikiminin bulunmayışı gibi olumsuz ekonomik etkiler sonucunda dönemin ülke ekonomisi, bir bütünlük oluşturmaktan ziyade bölgesel olarak şekillendiği görülmektedir. Bu dönemde yabancı sermaye ve girişimci gücü, Türkiye ekonomisine yeterli güven beslemediğinden dolayı Türkiye'de yatırım yapmak istememektedir. Ulusal sermaye birikiminin yeterli seviyede olmamasından dolayı ise ekonomide yabancı sermayeye gerek duyulmaktadır (Uludağ ve Arıcan, 2003). Bu ekonomik koşullar altında Şubat 1923'te İzmir'de toplanan İktisat Kongresi'nde yeni kurulan cumhuriyetin izleyeceği ekonomik yön belirlenmeye çalışılmıştır. Kongrenin başlıca iki nedenle toplandığını söylemek mümkündür. Bunlardan birincisi; tüccar, sanayici, çiftçi ve işçi kesimlerinin sorunlarını bir bütün halinde belirlemektir. Kongrenin toplanmasının ikinci nedeni ise yabancı sermaye çevrelerini ekonominin genel görünüşü konusunda bilgilendirmektir (Kepenek ve Yentürk, 2005).

Kuruluş yıllarında Türkiye ekonomisi dışa açık bir ekonomik görünüm sergilemektedir. Ekonomideki dışa açıklığın temel dayanağı aşırı derecede dışa bağımlı bir ekonomik yapıya sahip olunmasıdır. Türkiye ekonomisinde 1923-1929 yılları

incelendiğinde ithalatın GSYH'ya oranı %14,6 ve ihracatın GSYH'ya oranı ise %10,6 olmuştur (TÜİK, 2015). Bu orana daha sonraki 50 yıl içerisinde ulaşılabilmesi bu dönemde ticari açıklık uygulamasının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. 1923 İktisat Kongresinde milliyetçi ve liberal ekonomi politikaları benimsenmiştir. Bu bağlamda uygulanan ekonomi politikaları, özel girişime önem veren ve dışa açık bir yapı görünümündedir. Dışa açık bir ekonomi politikasının uygulanmasının önemli bir nedeni ise Lozan Barış Anlaşması'nın ekonomik hükümlerinden kaynaklanmaktadır. Lozan Barış Anlaşması hükümleri gereğince 1916'da imzalanan Osmanlı Gümrük Tarifeleri beş yıl süreyle geçerli kalmıştır. Bu nedenden dolayı 1929'a kadar gümrük tarifeleri arttırılamamıştır (Uludağ ve Arıcan, 2003).

TÜİK verilerine göre, 1923–1929 döneminde ithalatımız ihracatımızdan sürekli daha fazla olmuştur. 1923 yılında ihracatımız 50,79 milyon ABD doları iken ithalatımız 86,87 milyon ABD doları gerçekleştirmiştir. 1929 yılında ise ihracatımız 1923 yılına göre yaklaşık %50 artarak 74,87 milyon ABD dolarına, ithalatımız ise yaklaşık %42 artarak 123,55 milyon ABD dolarına yükselmiştir. Sözü edilen dönemde en fazla dış ticaret açığı ise 48,73 milyon ABD doları ile 1929'da yaşanmıştır.

1930 ve 1931 yılları iç ekonomiye yönelik olarak müdahale önlemlerinin alınmadığı ancak dış ticarete sıkı denetimler uygulanan yıllar olmuştur. Kuruluş yılları olarak isimlendirilen 1923-1929 yılları arasında liberal bir ekonomi politikası benimseyen Türkiye, 1929 Dünya Ekonomik Krizi'nden diğer ülkeler gibi olumsuz etkilenmiştir. 1931'de ithalata kota konulması ve ihracatın denetlenmesi hakkında çıkan kanun ekonomi politikasında korumacılığın ilk adımları olarak değerlendirilmektedir (Karagöz, 2009).

TÜİK verilerine göre 1929'dan itibaren uygulanan iktisat politikaları sonucunda 1930-1937 arasında dış ticaret dengesi sürekli fazla vermiştir. 1930'da ihracat bir önceki yıla göre %4,6 azalırken, ithalat ise %43,7 azalmıştır. 1934'de ihracat bir önceki yıla göre %25,7 artarken, aynı yıl ithalat bir önceki yıla göre %52,5 artmıştır. İthalattaki bu önemli artışa rağmen 1934'de dış ticaret dengesinin fazla verdiği görülmektedir. 1930'dan 1937'ye kadar Türkiye'nin ihracatının ithalatından fazla olduğu görülmektedir. 1936'da 20 milyon ABD doları olan dış ticaret fazlası, 1937'de 18,68 milyon ABD dolarına gerilemiş ve 1938'de ithalatımızdaki artış ihracatımızdaki artışı geçerek tekrar dış ticaret açığı verilmiştir.

1940-1946 yılları ekonomik açıdan devletçilik ve savaş ekonomisi yılları olarak isimlendirilmektedir. II. Dünya Savaşı nedeniyle uygulanan savaş ekonomisi dış ticaretin gelişmesini önemli ölçüde engellemiş hatta dış ticaretin daralmasına neden olmuştur. II. Dünya Savaşı'yla birlikte dış ticaret ülke koşullarından ziyade uluslararası koşullardan etkilenmiştir. Bu dönemde dış ticaret fazlası oluşturulmaya yönelik politikalar benimsenmiş, bu bağlamda ithalatın kısılması amaçlanmıştır. 1938'de 119 milyon ABD doları olan ithalatımız 1940'ta 53 Milyon ABD doları seviyesine düşmüştür. Savaş yıllarında ihracat arttırılmak istense de ulusal paranın aşırı değerli olması ve devletin gelir elde etmek için ihracattan da vergi alması, ihracatı, hem hacim hem de değer olarak önemli ölçüde azaltmıştır (Bulut, 2006). Ancak ithalattaki azalmanın ihracattaki azalmadan fazla olmasından dolayı bu dönemde dış ticaret dengesinin olumlu yönde etkilendiği görülmektedir.

1946'dan itibaren ithalat önündeki fiyat ve miktar sınırlamalarının kaldırılmasıyla ithalatta bir artış yaşanmıştır. İthalattaki artış 1953'e kadar sürmüştür. Bu yıldan itibaren ithalata tekrar sınırlamalar getirilmiştir. İthalatı çeşitli önlemlerle kısımaya yönelik çalışmalar, ithalatı bir miktar azaltsa da, aynı dönemde ihracatta da bir azalma meydana gelmesinden dolayı dış ticaret açığı sorununun devam ettiği görülmektedir (Özkale ve Kayalica, 2008).

1953'ten 1958'e kadar ithalat konusunda sürekli artan sınırlandırmalara başvurulmuştur. Bu sınırlamalardaki temel amaç artan ticaret açığının sınırlandırılması olarak öne çıkmaktadır. II. Dünya Savaşı sırasında hükümete ekonomiye müdahale konusunda geniş yetkiler sağlayan Milli Koruma Yasası yeniden yürürlüğe konularak fiyat denetimleri arttırılmıştır. Bu sıkı önlemlerin iki yıl uygulanması sonucunda dış ticaret açığının bir miktar azaldığı görülmektedir. 1953'ten 1958'e kadar ithalat konusunda sürekli artan sınırlayıcı önlemlere başvurulmuştur. İthalatta yaşanan bu daralma ithalata önemli ölçüde bağlı olan sanayi kesiminde de büyük ölçüde bir daralmaya neden olmuştur (Balkanlı, 2002).

TÜİK verilerine göre 1964-1980 yılları arasında dış ticaret sürekli açık vermiştir. 1964'te ihracatın, ithalatı karşılama oranı %76,5 iken bu oran 1980'de %36,8'e gerilemiştir.

Bunun nedeni izlenen sabit kur politikasının ithalatı özendirici, ihracatı ise caydırıcı sonuç doğurmasıdır (www.katev.org, 04.06.2015).

OPEC'in ham petrol fiyatlarını 1974 yılında büyük oranda arttırması ve Türkiye'nin ekonomik ilişkilerinde önemli yeri olan ülkelerde yaşanan durgunluk, ekonomimizin bir bunalım dönemine girmesine neden olmuştur. İkinci petrol şokundan sonra (1978) ihracatımız ancak petrol faturasını karşılayabilir bir düzeyde kalmış, dış kredi bulmakta yaşanan güçlükler nedeniyle ithalatta sıkıntılar başlamıştır. Özellikle 1978-1979 döneminde tam bir ekonomik bunalım ortaya çıkmış ve TL iki kez devalüe edilmiştir (Şahinöz, 2001). Dünya ekonomisinin dengelerini bozan bu petrol şoku, petrol ithalatçısı olan Türkiye'nin dış ticaret açığının üç misli artmasına yol açmıştır.

1.2.2 1980'den Günümüze Dış Ticaretin Görünümü

1980 sonrası iç ve dış dengeyi sağlamak amacıyla hükümetler, istikrara dönük gerçekçi önlemler almak ve alınan önlemleri uygulamaya koymayı zorunlu kılacak gerekçeler bulma gereği duymuştur. Bu doğrultuda, 1980'li yıllardan itibaren ülkemiz, bir yandan istikrar politikaları diğer yandan da içe dönük bir ekonomik yapıdan dış rekabete açık bir gelişmeyi zorunlu hale getiren çeşitli ekonomi politikaları izlediği bir döneme girmiştir (Parasız, 1998).

1980 yılı, hem uygulanan ekonomik politikaları, hem de siyasi rejim uygulamaları bakımından bir dönüm noktasıdır. 12 Eylül 1980 askeri darbesiyle rejim açısından bir dönemece girilirken, 24 Ocak 1980 ekonomik kararları ile ithal ikamesi politikası terk edilmiş, bunun yerine ihracata yönelik bir sanayileşme politikası benimsenmiştir (Karlık, 2005). Türkiye'de 24 Ocak Kararları ile ihracata dayalı sanayileşmeye yönelik önemli adımlar atılmıştır.

24 Ocak 1980 Kararlarını aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür (Uludağ ve Arıcan, 2003):

- İthalatın serbestleştirilmesi,
- TL'nin aşırı değerlenmesine son veren "gerçekçi" esnek kur uygulamasına geçilmesi,

- İhracatın ve yabancı sermayenin teşviki, ihracata finansman ve sigorta konularında kurumsal destek sağlanması,
- Sübvansiyonların kademeli olarak azaltılarak, uygulanan fiyat kontrollerinin kaldırılması,
- Faiz oranlarının serbestleştirilmesi⁶,
- TL'nin %48 devalüe edilerek dolar karşısındaki değerinin 47 TL'den 70 TL'ye düşürülmesi.

1980-1989 yılları arasında ihracat ve ithalat hızlı bir şekilde artmıştır. 1980 yılında 2,9 milyar dolar olan ihracat 1989 yılında 11,6 milyar dolara erişmiştir. Aynı dönemde ithalat değeri 7,9 milyar ABD dolarından 15,7 milyar ABD dolarına çıkmıştır. Özellikle ilk yıllarda ihracattaki gelişme, ithalattaki gelişmeden daha hızlı olmuş ve dış ticaret açığı 1980 yılında 5 milyar ABD doları düzeyinden, 1988'de 2,7 milyar ABD doları düzeyine gerilemiştir. Bu dönemde ihracatın ithalatı karşılama oranı %37'den %81'e ulaşmıştır. 1993 yılı dış ticaret açığının 14 milyar doları aştığı ve ihracatın ithalatı karşılama oranının %52 ile 1980 sonrası dönemde en düşük düzeye indiği bir yıldır. Bu gelişmenin nedenleri arasında TL'nin aşırı değerlenmiş hale gelmesi ve iç talepteki genişleme sayılabilir. Dış ticaretteki rekor açık, uluslararası sermaye piyasalarında Türkiye'nin kredi notunun düşürülmesi ve iç piyasada dövize olan hücum ekonomide mali krizin başlamasına neden olmuştur. Krizin tüm sektörlerle yayılması, doların serbest piyasada devalüasyonu, üretimde düşmeler ve fiyatlarda yükselmeler sonucu halkın satın alma gücünün ciddi biçimde daralması ithalat talebinin de daralmasına neden olmuştur. Bu gelişmeler TL'nin yabancı paralar karşısında değer kaybının hızlanmasına ve daha sonraki yıllarda da değer kaybının devam etmesine yol açmıştır.

1996 yılında Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne girmesiyle birlikte ithalattaki artışlar hızlanmıştır. Türkiye'nin Gümrük Birliği'nden doğan yükümlülüklerini yerine getirmesine karşılık AB'nin çeşitli nedenlerle yükümlülüklerini yerine getirmemesi, Avrupa'da yaşanan ekonomik durgunluk, yaşanan savaşın kara taşımacılığını olumsuz yönde etkilemesi, tarımsal ürünler ihracatında artan rekabet gibi unsurların etkisiyle ihracat artışı umulanın altında kalmıştır. Bu gelişmeler sonucunda dış ticaret açığı büyümüş ve ihracatın ithalatı

⁶Bu doğrultuda, 1 Temmuz 1980 tarihi itibarı ile faiz oranları tamamen serbest bırakılmıştır.

karşılama oranı %50'ler seviyesine gerilemiştir (Şahinöz, 2001). İhracatın ithalatı karşılama oranı 1990-2001 döneminde çoğunlukla % 50 civarında olmasına rağmen, 1999'da %65, 2001'de ise %75 civarında olmuştur. Bu artışlar deprem ve ekonomik kriz nedeniyle ithalattaki düşüşten kaynaklanmaktadır (Seyidoğlu, 2003).

Tablo 1.1 1996-2014 Türkiye Genel Dış Ticaret rakamları (bin \$)

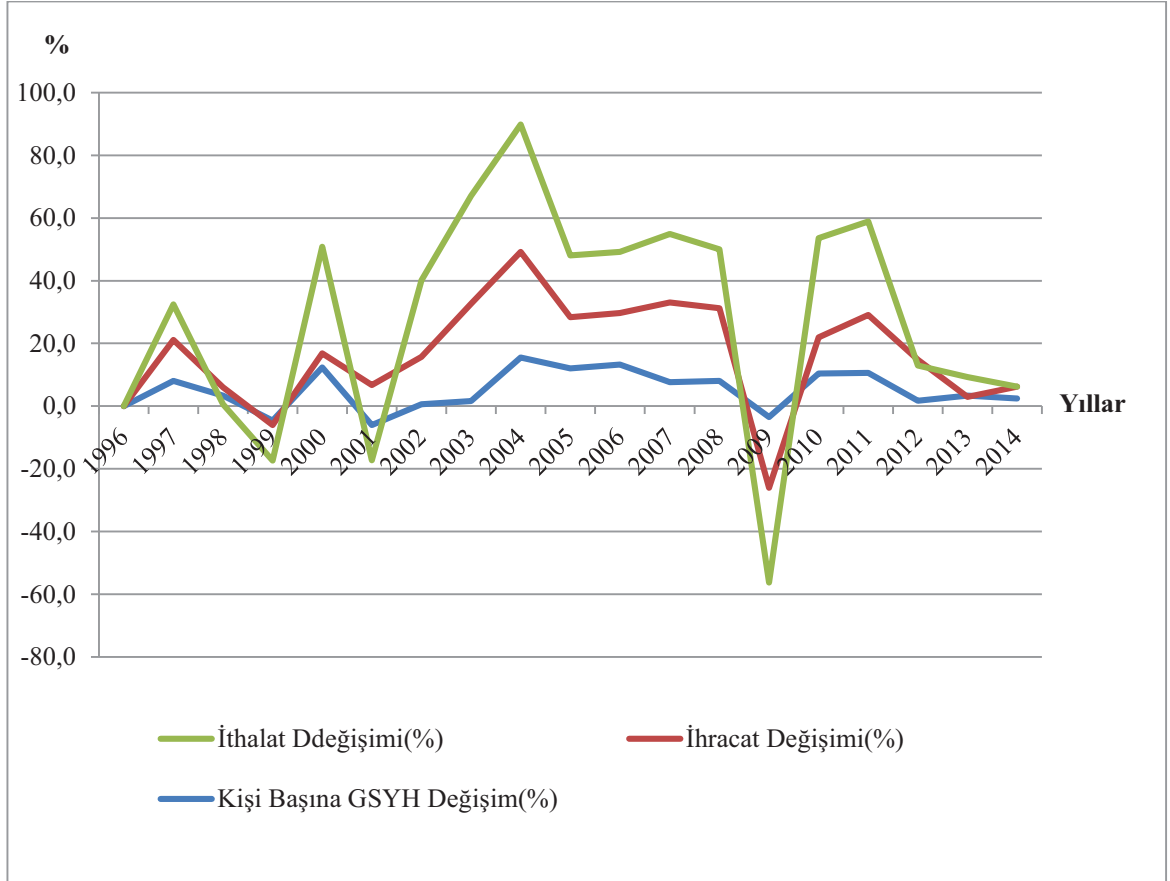
Yıl	İhracat		İthalat		Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İH/İT (%)	Dış Tic. Hac. /GSYH (%)
	Değer	Değişim (%)	Değer	Değişim (%)	Değer	Değer		
1996	23.224.465		43.626.642		-20.402.178	66.851.107	53,2	36,81
1997	26.261.072	13,1	48.558.721	11,3	-22.297.649	74.819.792	54,1	39,40
1998	26.973.952	2,7	45.921.392	-5,4	-18.947.440	72.895.344	58,7	27,04
1999	26.587.225	-1,4	40.671.272	-11,4	-14.084.047	67.258.497	65,4	26,91
2000	27.774.906	4,5	54.502.821	34,0	-26.727.914	82.277.727	51,0	30,84
2001	31.334.216	12,8	41.399.083	-24,0	-10.064.867	72.733.299	75,7	37,09
2002	36.059.089	15,1	51.553.797	24,5	-15.494.708	87.612.886	69,9	37,67
2003	47.252.836	31,0	69.339.692	34,5	-22.086.856	116.592.528	68,1	38,44
2004	63.167.153	33,7	97.539.766	40,7	-34.372.613	160.706.919	64,8	40,98
2005	73.476.408	16,3	116.774.151	19,7	-43.297.743	190.250.559	62,9	39,38
2006	85.534.676	16,4	139.576.174	19,5	-54.041.498	225.110.850	61,3	42,39
2007	107.271.750	25,4	170.062.715	21,8	-62.790.965	277.334.464	63,1	42,85
2008	132.027.196	23,1	201.963.574	18,8	-69.936.378	333.990.770	65,4	45,72
2009	102.142.613	-22,6	140.928.421	-30,2	-38.785.809	243.071.034	72,5	39,54
2010	113.883.219	11,5	185.544.332	31,7	-71.661.113	299.427.551	61,4	40,94
2011	134.906.869	18,5	240.841.676	29,8	-105.934.807	375.748.545	56,0	48,49
2012	152.461.737	13,0	236.545.141	-1,8	-84.083.404	389.006.877	64,5	49,31
2013	151.802.637	-0,4	251.661.250	6,4	-99.858.613	403.463.887	60,3	49,00
2014	157.610.158	3,8	242.177.117	-3,8	-84.566.959	399.787.275	65,1	49,99

Kaynak: TÜİK ve Yazarın Kendi Hesaplamaları, 2015

Tablo 1.1'de görüldüğü üzere 2001 yılından küresel ekonomik krizin etkilediği 2008 yılına kadar ihracatımız sürekli artmış ve 2001'de 31 milyar ABD doları olan ihracatımız 2008 yılında 132 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'nin kriz dönemlerinde kurlardaki yükselmeden kaynaklı olarak ithalatında gözle görülür bir düşüş yaşanmıştır. 2001 yılında ülkemizde yaşanan ekonomik kriz nedeniyle ithalatımız bir önceki yıla göre %24 azalmıştır. 2002 yılından 2008 yılına kadar da ithalatımız sürekli artmıştır. 2008 küresel krizin etkileri de 2009 yılında ithalatımıza yansımış ve ithalatımız bir önceki yıla göre %30 azalmıştır. Aynı dönemde ihracatta da ciddi bir düşüş yaşanmıştır. Bu düşüşün temel kaynağı da yine artan döviz kurları nedeniyle pahalılaştıran ithalattır. 2002-2008 döneminde ithalatımızdaki artış ihracatımızdaki artıştan daha yüksek oranlarda gerçekleştiğinden bu dönemde ihracatın ithalatı karşılama oranı (İH/İT) sürekli azalmıştır. 2014 yılında ise ihracatımız 157 milyar ABD dolarına ulaşmış ve Türkiye'nin 2023 yılında 500 milyar ABD doları olan ihracat hedefine ulaşılmaya çalışılmaktadır.

1996 yılında dış ticaret hacminin GSYH'ya oranı %36 civarında iken yıllar itibariyle dalgalı bir seyir izleyerek 2014 yılında yaklaşık %50 olarak gerçekleşmiştir. Bu da küreselleşen dünyada artan dış ticaretten Türkiye'nin de payını aldığı göstergesidir.

Grafik 1: Yıllar İtibariyle Kişi Başına GSYH, İhracat ve İthalat Değişimi

Kaynak: TÜİK ve Yazarın Kendi Hesaplamaları, 2015

Grafik 1'de 1996-2014 yılları arasında yıllar itibariyle kişi başına GSYH, ihracat ve ithalat değişim oranları tablosu gösterilmektedir. Tablo incelendiğinde genellikle ihracatın ve ithalatın arttığı yıllarda kişi başına GSYH da artmaktadır. Ancak kişi başına GSYH'daki artış oranı dış ticaret artış oranının altında kalmaktadır. Yine aynı şekilde dış ticaretin azaldığı yıllarda GSYH'nın da azaldığı görülmektedir. Bu azalış oranı dış ticaret azalış oranının altında kalmaktadır.

Grafik 1'den çıkarılabilecek sonuç; artan dış ticaret hacmi kişi başına GSYH'yı olumlu etkilemektedir ve toplam refahın artışına katkı sağlamaktadır.

1.3 Türkiye–AB Dış Ticaret Yapısı ve Analizi

1.3.1 İhracat

Tablo 1.2'de görüldüğü üzere, GB'ye girdiğimiz ilk yıl olan 1996 yılında AB'ye ihracatımız yaklaşık 11,5 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. 1996 yılından 2000 yılına kadar ihracatımız hızla artmış ancak ulusal ekonomik krizin etkisi 2000 yılındaki ihracatımızın bir önceki yıla göre sadece %1,1 artmasına neden olmuştur. 2001 yılından 2009 yılına kadar, ihracat artış oranımız yıllık ortalama %20,9 olarak gerçekleşmiştir. Bu artışın nedenleri arasında AB'nin üye sayısının 2004 yılında 15'den 25'e ve 2007 yılında 25'den 27'ye çıkmasının yanı sıra ülkemizin AB'ye uyum reformları alanında hummalı çalışmalar yürütmesi ve ihracatı arttırıcı tedbirler alması bulunmaktadır. 2007 yılında ABD'de başlayan ve zamanla tüm dünyaya yayılan küresel krizin etkisiyle 2009 yılında AB'ye olan ihracatımız %25,8 azalmıştır. Birlik üyesi Güney Avrupa ülkeleri başta olmak üzere tüm AB'de hissedilen bu küresel kriz tüketim ve harcamaların azalmasına neden olmuş bu da doğrudan AB'ye olan ihracatımızın düşmesine yol açmıştır. 2010 ve 2011 yıllarında AB'ye ihracatımız yüksek oranda artmış, 2012 yılında azalmış, 2013 ve 2014 yıllarında yine artmıştır. 1996 yılında AB'ye ihracatımızın tüm ihracatımız içindeki payı %49,5 iken 2004 yılında %54,5 olarak gerçekleşmiş, 2014 yılında ise %43,4'e düşmüştür.

Tablo 1.2 1996-2014 Türkiye-AB Genel Dış Ticaret rakamları (bin \$)

Yıllar	İhracat		İthalat		Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İH/İT
	Değer	Değişim (%)	Değer	Değişim (%)	Değer	Değer	Oran (%)
1996 (AB15)	11.550.598		23.138.060		-11.587.462	34.688.658	49,9
1997 (AB15)	12.248.355	6,0	24.869.726	7,5	-12.621.371	37.118.081	49,3
1998 (AB15)	13.500.081	10,2	24.074.729	-3,2	-10.574.648	37.574.810	56,1
1999 (AB15)	14.351.728	6,3	21.400.782	-11,1	-7.049.054	35.752.510	67,1
2000 (AB15)	14.510.383	1,1	26.610.306	24,3	-12.099.923	41.120.689	54,5
2001 (AB15)	16.118.231	11,1	18.280.409	-31,3	-2.162.178	34.398.640	88,2
2002 (AB15)	18.458.533	14,5	23.321.035	27,6	-4.862.502	41.779.568	79,1
2003 (AB15)	24.484.137	32,6	31.695.935	35,9	-7.211.798	56.180.072	77,2
2004 (AB25)	34.451.047	40,7	45.436.646	43,4	-10.985.599	79.887.693	75,8
2005 (AB25)	38.400.239	11,5	49.220.122	8,3	-10.819.883	87.620.361	78,0
2006 (AB25)	44.016.265	14,6	55.054.618	11,9	-11.038.353	99.070.883	80,0
2007 (AB27)	60.398.501	37,2	68.394.869	24,2	-7.996.368	128.793.370	88,3
2008 (AB27)	63.390.418	5,0	74.407.779	8,8	-11.017.361	137.798.197	85,2
2009 (AB27)	47.013.414	-25,8	56.508.918	-24,1	-9.495.504	103.522.332	83,2
2010 (AB27)	52.685.304	12,1	72.179.705	27,7	-19.494.401	124.865.009	73,0
2011 (AB27)	62.347.441	18,3	91.128.441	26,3	-28.781.000	153.475.882	68,4
2012 (AB27)	59.197.801	-5,1	87.447.695	-4,0	-28.249.894	146.645.496	67,7
2013 (AB28)	63.039.810	6,4	92.457.992	5,7	-29.418.182	155.497.802	68,2
2014 (AB28)	68.514.370	8,6	88.783.650	-4,0	-20.269.280	157.298.020	77,2

Kaynak: TÜİK ve Yazarın Kendi hesaplamaları, 2015

1.3.2 İthalat

Yine Tablo 1.2’de görüldüğü üzere, Gümrük Birliği’ne girdiğimiz ilk yıl olan 1996 yılında AB’den ithalatımız 23,1 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. 1996 yılından 2001 yılına kadar ithalatımız dalgalı bir seyir izlemiştir. Bunun nedeni ülkemizde 1999 ve 2001 yıllarında yaşanan ulusal ekonomik krizin tüketimi azaltmasıdır. 2002 yılından 2009

kadar ithalat artış oranımız yıllık ortalama %22,8 olarak gerçekleşmiştir. Bu artışın nedenleri arasında AB'nin üye sayısının 2004 yılında 15'den 25'e ve 2007 yılında 25'den 27'ye çıkmasının yanı sıra ülkemizde gözle görülür bir şekilde ortaya çıkan ekonomik refah artışının tüketime ve ithalata yansımaları bulunmaktadır.

2007 yılında ABD'de başlayan ve zamanla tüm dünyaya yayılan küresel krizin etkisiyle 2009 yılında AB'den olan ithalatımız %24,1 azalmıştır. 2010 ve 2011 yıllarında AB'den ithalatımız yüksek oranda artmış, 2012 ve 2014 yıllarında ise azalmıştır. Gümrük Birliği'ne girdiğimiz 1996 yılından itibaren AB'den ithalatımızın tüm ithalatımız içindeki payı sürekli azalmıştır. 1996 yılında AB'den ithalatımızın tüm ithalatımız içindeki payı %52,9 iken 2004 yılında %46,5 olarak gerçekleşmiş, 2014 yılında ise %36,6'a düşmüştür.

1.3.3 Sonuç

Son yıllarda AB ile ticaretimiz değer olarak artarken, AB ile ticaretimizin tüm dünya ile ticaretimiz içindeki payının azalmasının nedeni, Türkiye'nin özellikle Yakın ve Orta Doğu ülkeleri ile gerçekleştirmiş olduğu serbest ticaret anlaşmaları ve bu kapsamda genişleyen ticaret hacmidir.⁷

Tablo 1.2 ve 1.3'teki rakamlarda görüldüğü üzere Gümrük Birliği'nin ilk yıllarında AB'den ithalatın, ülkemizin AB'ye ihracatına oranla daha hızlı artış göstermektedir. Bunun en önemli sebeplerinden biri, Topluluğun ülkemiz menşei taşıyan sanayi ürünlerine uyguladığı vergileri 1971'de kaldırmış olmasına karşın, Türkiye'nin Topluluk mallarına yönelik vergilerini, ancak Gümrük Birliği'yle sıfırlamasıdır. 1996 yılında Türkiye'nin AB ülkeleri ile yaptığı ticarete ihracatın ithalatı karşılama oranı %49 iken, 2007'de bu oran %88'e çıkmıştır. Ancak 2008 yılından 2012 yılına kadar ihracatın ithalatı karşılama oranı sürekli azalarak 2012 yılında %67,7 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2015).

⁷Bugüne kadar, ülkemizde 33 adet STA imzalanmış olup bunlardan Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleriyle akdedilmiş olan 11 adet STA, bu ülkelerin AB üyelikleri nedeniyle feshedilmiştir. 18 adet STA (EFTA, İsrail, Makedonya, Bosna ve Hersek, Filistin, Tunus, Fas, Suriye, Mısır, Arnavutluk, Gürcistan, Karadağ, Sırbistan, Şili, Ürdün, Moritus, Güney Kore ve Malezya) hâlihazırda yürürlükte olup Lübnan STA'sı Lübnan tarafının, Kosova, Moldova ve Faroe Adaları STA'ları ise her iki tarafın iç onay süreçlerinin tamamlanmasını müteakip yürürlüğe girecektir. Ayrıca Gana STA'sı müzakereleri tamamlanmış olup, yakın bir zamanda imzalanması hedeflenmektedir (www.ekonomi.gov.tr, 03.09.2015).

Yapılan ampirik çalışmaya dayanarak; GB ile birlikte Türkiye'nin dış ticaretinde yapısal değişimlerin olduğunu söyleyebiliriz. Bu değişimler; ticaret hacminin artması ve özellikle GB'nin ilk yıllarında ithalatın ihracattan daha hızlı artması nedeniyle net ihracatın da azalması şeklinde gerçekleşmiştir. GB'nin AB ile ticarete ticaret yaratıcı etki yaptığı ve GB'nin ticareti AB dışı ülkelere AB ülkelerine saptırdığı analiz sonuçlarından elde edilmiştir (Nart, 2010).

1.4 Türkiye-AB Tarım Ürünleri Ticaretinin Yasal Çerçevesi

Ülkemiz ile AB arasında tarım alanındaki ilişkilerin çerçevesi, 12 Eylül 1963 yılında imzalanan ve 1964 yılında yürürlüğe giren Ankara Anlaşması ile belirlenmeye başlanmış olup, yıllar içerisinde müteakip Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık Konseyi Kararları (OKK) ile geliştirilerek bugünkü halini almıştır.

1.4.1 Temel Tarım Ürünleri İçin Tercihli Ticaret Uygulamaları

Ankara Anlaşması: AB, Ankara Anlaşması ile bazı tarım ürünlerinin ticaretinde ilk kez Türkiye'ye tek taraflı tavizler tanımaya başlamıştır. Anlaşmanın ekindeki geçici protokolde sayılan ham tütün, kuru üzüm, kuru incir ve fındık için tarife kontenjanları belirlenmiştir. Bu uygulama, AB ile aramızdaki mevcut tercihli rejimin zeminini oluşturmuştur.

Katma Protokol, 1/73 sayılı OKK, 1/77 sayılı OKK ve 1/80 sayılı OKK: 33-35. maddelerinde tarım ürünlerine ilişkin düzenlemeleri içeren ve 1970 yılında imzalanan Katma Protokol ile ülkemiz menşeli birçok tarım ürünüde kademeli gümrük vergisi muafiyeti ile Türkiye ile AB arasındaki tarım ürünleri tercihli ticaret rejimi genişletilmiştir. Söz konusu indirim takvimleri Protokolün 6 sayılı Ek'inde düzenlenmiştir.

Bilhare 1/73, 1/77 ve 1/80 sayılı OKK'lar ile ülkemiz menşeli ve Topluluğun ad valorem vergi uyguladığı tarım ürünlerinde gümrük vergisi muafiyeti sağlanmıştır. Türkiye ise ilk kez 1993 yılında ithalat rejimi çerçevesinde çok sınırlı ürün grubunda (bazı peynirler, şarap, balıkçılık ürünleri, vs.) AB'ye tercihli bir uygulama tanımıştır.

Topluluğun 1995 yılında Avusturya, Finlandiya, İsveç'in katılımıyla genişlemesi, Uruguay Round Tarım Anlaşmasının yürürlüğe girmesi ile karşılıklılık prensibinin benimsenmesi ve 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın 26. maddesi hükümleri dikkate alınarak, Türkiye ve AB arasında tarım ürünleri ticaretinde son olarak 1980'li yıllarda tesis edilmiş olan tavizli rejimin değişen uluslararası koşullara uygun hale getirilmesi amacıyla Türkiye ile AB Komisyonu yetkilileri arasında Eylül 1993 tarihinden itibaren Tarım Teknik Komitesi çerçevesinde görüşmelere başlanmıştır.

1/98 sayılı Türkiye-AT Ortaklık Konseyi Kararı: 1997 yılında tamamlanan müzakereler sonunda, aşağıda sayılan istisnalar dışında, Topluluğa ülkemizden yapılan tüm tarım ürünleri ithalatında ad valorem gümrük vergileri tamamen kaldırılmıştır. Ayrıca, 1/98 sayılı OKK ile ülkemiz tarafından AB'ye ilk kez ticari nitelikte tavizler tanınmıştır. Bu kapsamda, müzakereler sonucunda yaş meyve ve sebze ürünlerine ait toplam 11 adet tarife pozisyonunda, yılın belirli dönemlerinde gümrük vergisi indirimi uygulanmakta olan ürünlere ilave olarak, bu dönemler dışında kalan sürelerde dört adet ürün için (soğan, patlıcan, kabak ve karpuz), belirli takvimler çerçevesindeki tavizlerimize ek olarak, sıfır gümrük vergili tarife kontenjanı elde edilmiştir.

Diğer taraftan, ülkemiz menşeli natürel (kabuklu-kabuksuz) fındığın AB'ye ithalatında uygulanmakta olan tarife kontenjanı rejiminin kaldırılması ve tüm ihracatımızın, OGT haddinden daha düşük düzeyde (%3) gümrük vergisine tabi olması hususunda mutabık kalınmıştır.

Buna ek olarak, ülkemiz menşeli domates salçası ve diğer domates konservelerinde, 1980 yılından bu yana uygulanmakta olan otolimitasyon rejimi kaldırılarak, yerine, gümrük vergisinden muaf toplam 38.000 tonluk (30.000 tonu salça, 8.000 tonu diğer domates konserveleri olmak üzere) bir tarife kontenjanı uygulanması kararlaştırılmıştır.

Ayrıca, AB ile gerçekleştirilen müzakereler kapsamında, ülkemiz menşeli kayısı pulpuna uygulanmakta olan 90 tonluk gümrük vergisi muafiyetine tabi tarife kontenjanı 600 tona yükseltilmiştir. Bununla beraber, Topluluk tarafından Türkiye'ye, 1980 yılından beri uygulanan miktar sınırlaması olmaksızın spesifik vergi indirimi şeklindeki tavize ek olarak beyaz peynir, tulum peyniri ve kaşar peynirinde, toplam 1500 tonluk tarife kontenjanı

dâhilinde spesifik vergi muafiyeti sağlanmıştır. Buna ek olarak, Türkiye'nin Topluluğa koyun ve keçi eti ihracatında 200 tonluk tarife kontenjanı çerçevesinde spesifik vergi muafiyeti, hindi etleri ihracatında ise toplam 1000 tonluk miktar için spesifik vergi indirimi sağlanmıştır.

Müzakereler kapsamında Türkiye canlı hayvan, dondurulmuş et, süttozu, tereyağı, peynir, sebze ve çiçek fidanları, tohumluk patates, buğday, çavdar, arpa, mısır, pirinç, hububat unları, pamuk tohumu, ham ve rafine soya ve ayçiçeği yağları, şeker, domates salçası, bazı alkollü içkiler, sirke ve hayvan yemlerinde Topluluğa, ülkemize yönelik son üç yıllık ihracat ortalamasına eşit düzeyde ve bazı ürünlerde de bu ortalamanın üzerindeki miktarlarda tarife kontenjanı çerçevesinde gümrük vergisi muafiyeti tanımıştır.

Söz konusu düzenlemeleri içeren belgeler, 1/98 sayılı Türkiye-AT Ortaklık Konseyi Kararı ekinde yayımlanmış ve müzakere kapsamındaki ürünlerde saptanan yeni rejimler 1.1.1998 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir.

2/2006 sayılı Türkiye-AT Ortaklık Konseyi Kararı: AB'nin 1 Mayıs 2004 tarihinde gerçekleştirdiği genişlemesi nedeniyle 8 yeni üye ülke ile ülkemiz arasında mevcut Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA) feshedilmiş olup, anılan STA'larda tarım ürünleri bakımından tesis edilen tavizlerin Türkiye ile Topluluk arasındaki tercihli yapıya adapte edilmesini teminen, 1/98 sayılı OKK'nın I ve II sayılı Protokollerinin Ek'leri yeniden düzenlenmiştir. Bu itibarla, ülkemiz ile AB arasında temel tarım ürünleri için tesis edilen tercihli yapı 2/2006 sayılı Türkiye-AT Ortaklık Konseyi Kararı ile son halini almıştır.

1.4.2 İşlenmiş Tarım Ürünleri İçin Tercihli Ticaret Uygulamaları

1/95 sayılı Türkiye-AT Ortaklık Konseyi Kararı: Türkiye ile AB arasında Gümrük Birliği'ni tesis eden 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nda (OKK), tarafların, tarım ürünleri ticaretinde birbirlerine tanıdıkları tercihli rejimleri aşamalı olarak ve karşılıklı avantajlar yaratacak biçimde geliştirmeleri hükme bağlanmıştır. Karar'da Türkiye'nin tarım politikasını Ortak Tarım Politikası tedbirlerini benimseyecek biçimde uyumlaştırması ve Topluluğun da tarım politikasındaki gelişmelerde Türk tarımının çıkarlarını göz önünde bulundurması öngörülmüştür.

Türkiye-AB ilişkileri kapsamındaki yükümlülüklerimize dayanarak tesis edilen işlenmiş tarım ürünleri sistemi ve AB ile ticarete geçerli olacak tercihli uygulama 1/95 sayılı Türkiye-AT Ortaklık Konseyi Kararı kapsamında düzenlenmiştir. Bahse konu tercihli düzenleme kapsamında, taraflar arasında işlenmiş tarım ürünleri ithalatında mamul ürünün geçirdiği sınaî işlemeye karşılık gelen gümrük korumaları (sanayi payı) sıfırlanmış; buna mukabil, mamul ürünün içeriğinde bulunan temel tarım ürünü/ürünlerine ilişkin vergileri (tarım payı) muhafaza edilmiştir.

1/2007 sayılı Türkiye-AT Ortaklık Konseyi Kararı: 2-13 Aralık 2002 tarihlerinde gerçekleştirilen Kopenhag Avrupa Konseyinin sonuçları doğrultusunda ülkemizle arasında gümrük birliğini tesis eden 1/95 sayılı OKK'nın genişletilmesi ve derinleştirilmesi yönünde alınan karar ile AB'nin 1 Mayıs 2004 tarihinde gerçekleştirdiği genişleme nedeniyle 8 yeni üye ülke ile feshedilen Serbest Ticaret Anlaşmaları uyarınca işlenmiş tarım ürünleri bakımından tesis edilen tavizlerin ülkemizle Topluluk arasında mevcut tercihli yapıya adapte edilmesini teminen ve ülkemizdeki bazı sektörlerin talepleri de göz önünde bulundurularak, 2004 yılı Nisan ayında ülkemizle Avrupa Komisyonu arasında anılan ürünlerde mevcut tercihli rejimin geliştirilmesi amacıyla müzakerelere başlanmıştır.

Avrupa Komisyonu ile yapılan teknik görüşmeler neticesinde varılan mutabakat doğrultusunda 1/2007 sayılı Türkiye-AT Ortaklık Konseyi Kararı 25 Haziran 2007 tarihi itibariyle yazılı usulde kabul edilmiştir. Bahse konu Karar, 1 Temmuz 2007 tarihinde 1 Ocak 2007 tarihinden itibaren uygulanmak üzere yürürlüğe girmiştir.

Türkiye ile AB arasında işlenmiş tarım ürünlerine ilişkin tercihli rejimi tesis eden 1/95 sayılı OKK kapsamındaki tavizler geçerliliğini muhafaza etmekte olup, yeni düzenleme bu Karar'a ilave niteliğindedir. Anılan Karar ile işlenmiş tarım ürünlerinde karşılıklı olarak tarife kontenjanı kapsamında vergi muafiyeti şeklinde taviz alışverişinde bulunulmuştur.

Öte yandan, 1/97 sayılı OKK kapsamında ülkemiz menşeli 190211 ve 190219 tarife pozisyonlarında yer alan makarnalarda AB tarafından ülkemize sağlanan 2 milyon Avro değerindeki gümrük vergisi indirimi şeklindeki değer kotası 1/2007 sayılı OKK ile yürürlükten kaldırılmıştır.

1.5 Türkiye Tarımsal Dış Ticaretinin Gelişimi

Tablo 1.3'te görüldüğü üzere Türkiye'nin tarımsal ihracatı 1996 yılında 4,6 milyar ABD doları olarak gerçekleşirken, bu değer 2003 yılına kadar dalgalı bir seyir izlemiştir ve 2003 yılında 4,8 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. 2003 yılından itibaren yıllar içinde yaklaşık 4 kat artarak 2014 yılında 17,9 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. Yapılan tarımsal ihracatın toplam ihracat içerisindeki payı dönem başında % 20 iken 2014 yılında % 10,7'ye gerilemiştir. Tarımsal ihracatın toplam ihracat içindeki payının yaklaşık yarıya düşmesinin nedeni tarım dışı kalemlerin ihracatının çok daha yüksek oranlarda artmasıdır.

Türkiye'nin tarımsal ithalatı 1996 yılında 2,9 milyar ABD doları olarak gerçekleşirken, bu değer 2001 yılına kadar azalmış ve 2001 yılında yaklaşık 1,5 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. 2001 yılından 2014 yılına kadar 2009 yılı haricinde sürekli artarak 2014 yılında 12,4 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. Yapılan tarımsal ithalatın toplam ithalat içerisindeki payı dönem başında % 6,7 iken yıllar içerisinde dalgalı bir seyir izleyerek 2014 yılında % 5,1'e gerilemiştir.

Tarımsal dış ticaret İİKO 1996 yılında %159 olarak gerçekleşmiş dönem boyunca %100'ün üzerinde seyretmiş ve yıllar itibariyle dalgalanmalar yaşayarak dönem sonunda %145 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 1.3 Türkiye Tarımsal Dış Ticaretinin Gelişimi

Yıllar	Tarımsal İhracat			Tarımsal İthalat			İH/İT Oran (%)
	Değer (milyon \$)	Değişim (%)	Tarım/Genel (%)	Değer (milyon \$)	Değişim (%)	Tarım/Genel (%)	
1996	4.650	-	20,0	2.924	-	6,7	159
1997	5.226	12,4	19,9	2.732	-6,6	5,6	191
1998	4.778	-8,6	17,7	2.411	-11,7	5,3	198
1999	4.173	-12,7	15,7	2.124	-11,9	5,2	196
2000	3.619	-13,3	13,0	2.218	4,5	4,1	163
2001	4.071	12,5	13,0	1.552	-30,0	3,7	262
2002	3.752	-7,8	10,4	2.006	29,2	3,9	187
2003	4.845	29,1	10,3	2.915	45,3	4,2	166
2004	6.009	24,0	9,5	3.238	11,0	3,3	186
2005	7.828	30,3	10,7	3.463	7,0	3,0	226
2006	8.048	2,8	9,4	3.685	6,4	2,6	218
2007	9.142	13,6	8,5	5.393	46,3	3,2	170
2008	10.840	18,6	8,2	8.760	62,4	4,3	124
2009	10.701	-1,3	10,5	6.355	-27,5	4,5	168
2010	12.040	12,5	10,6	7.683	20,9	4,1	157
2011	14.427	19,8	10,7	10.961	42,7	4,6	132
2012	15.251	5,7	10,0	10.734	-2,1	4,5	142
2013	16.977	11,3	11,2	11.200	4,3	4,5	152
2014	17.994	6,0	10,7	12.418	10,8	5,1	145

Kaynak: TÜİK ve Yazarın Kendi Hesaplamaları, 2015

1.6 Türkiye-AB Tarımsal Dış Ticaretinin Gelişimi

Tablo 1.4'te görüldüğü üzere, Türkiye-AB tarımsal ihracatı 1996 yılında 1,9 milyar ABD doları olarak gerçekleşirken, bu değer yıllar içinde genellikle artarak 2014 yılında 5,5 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. Ancak 1998-2000 döneminde ülkemizde yaşanan ekonomik kriz, AB'ye tarımsal ihracatımızın azalmasına neden olmuştur. AB ile yapılan tarımsal ihracatın AB ile yapılan toplam ihracat içerisindeki payı dönem başında % 16,8 iken 2014 yılında % 8,1'e gerilemiştir. Ancak AB, Türkiye'nin tarım ürünleri ihracatında önemli bir pazar olmaya devam etmektedir.

Tablo 1.4 Türkiye-AB Tarımsal Dış Ticaretinin Gelişimi

Yıllar	AB'ye Tarımsal İhracat			AB'den Tarımsal İthalat			İH/İT
	Değer (milyon \$)	Değişim (%)	Tarım/ Genel(%)	Değer	Değişim (%)	Tarım/ Genel(%)	Oran (%)
1996(AB15)	1.936	-	16,8	758	-	3,3	255
1997(AB15)	2.093	8,1	17,1	566	-25,3	2,3	370
1998(AB15)	1.978	-5,4	14,7	535	-5,5	2,2	370
1999(AB15)	1.944	-1,7	13,5	533	-0,4	2,5	365
2000(AB15)	1.579	-18,8	10,9	526	-1,3	2,0	300
2001(AB15)	1.724	9,2	10,7	340	-35,4	1,9	507
2002(AB15)	1.729	0,3	9,4	490	44,1	2,1	353
2003(AB15)	2.160	24,9	8,8	661	34,9	2,1	327
2004(AB25)	3.090	43,1	9,0	950	43,7	2,1	325
2005(AB25)	4.054	31,2	10,6	1.171	23,3	2,4	346
2006(AB25)	3.732	-7,9	8,5	1.163	-0,7	2,1	321
2007(AB27)	4.164	11,6	6,9	1.556	33,8	2,3	268
2008(AB27)	4.340	4,2	6,8	2.046	31,5	2,7	212
2009(AB27)	4.062	-6,4	8,6	1.617	-21,0	2,9	251
2010(AB27)	4.493	10,6	8,5	2.082	28,8	2,9	216
2011(AB27)	4.791	6,6	7,7	3.192	53,3	3,5	150
2012(AB27)	4.645	-3,0	7,8	2.804	-12,2	3,2	166
2013(AB28)	4.972	7,0	7,9	2.708	-3,4	2,9	184
2014(AB28)	5.578	12,2	8,1	2.687	-0,8	5,1	208

Kaynak: TÜİK ve Yazarın kendi Hesaplamaları, 2015

Türkiye'nin AB'den tarımsal ithalatı 1996 yılında 758 milyon ABD doları olarak gerçekleşirken, bu değer yıllar içinde artarak 2014 yılında 2,6 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. AB'den yapılan tarımsal ithalatın AB'den yapılan toplam ithalat içerisindeki payı dönem başında % 3,3 iken dönem boyunca dalgalanmalar yaşayarak 2014 yılında % 5,1'e gerilemiştir. AB'den yapılan tarımsal ithalatın, AB'den yapılan toplam ithalat içindeki payının çok düşük olduğunu söyleyebiliriz.

Türkiye-AB tarımsal dış ticaretinde İİKO'ya baktığımızda 1996 yılında %255 olan İİKO'nun dönem içinde dalgalanmalar yaşayarak 2014 yılında bu oranın %208 olarak gerçekleştiğini görmekteyiz.

2. TARIM ÜRÜNLERİNİN FİYATLANDIRILMASI

2.1 Fiyatlandırma

Dar anlamda fiyat, bir mal veya hizmet için talep edilen parasal bedeldir. Fiyat, pazarlama karmasının en kritik elemanlarından biridir ve pazarlamanın incelemiş olduğu tüm hususları içinde barındırır. Bu yüzden fiyat politikaları, ihracat, pazarlama vb. çabalarının tümünün başarı ya da başarısızlığında çok büyük bir öneme sahiptir. Fiyat, ekonomik hayatın da temel unsurlarından biridir. Pazara dayalı ekonomilerde fiyat, arz ile talebi karşılaştırır, alıcı ile satıcının üzerinde anlaşması ile mübadeleyi sağlar.

Fiyat en karmaşık değişkenlerden biridir ve pek çok faktörden etkilenir. Rakipler, araçlar, yasal düzenlemeler, arz ve talep, pazarın yapısı, işletme amaçları, malın nitelikleri, tüketicinin davranışları ve ekonomik durum döviz kurları gibi işletme içi ve dışı etkenler ürünün fiyatlandırılmasında etkilidir. Ayrıca ürünün bağlı bulunduğu sektörün yapısı tüm bu etkenler için fiyatlandırmada farklı varyasyonlar gösterecektir. Örneğin sanayi sektöründeki fiyatlandırma ile tarım sektöründeki fiyatlandırma için arz talep ilişkisi ya da maliyetler farklı etkiler gösterecektir (Cömert ve Arısal, 2011).

Fiyatlandırmada işletmenin iç ve dış çevresinin analizi muhakkak ki büyük önem arz etmektedir. İçsel faktörler, işletme yönetiminin kontrolünde bulunan etmenleri kapsamaktadır. Bunlar, işletmenin fiyatlandırma amaçları, pazarlama karması stratejileri, maliyet yapısı ve fiyat karar mekanizmalarıdır. Dışsal faktörler ise, işletmenin kontrolünde olmayan fakat fiyatların belirlenmesinde etkin rolü bulunan çevresel etmenlerdir. Bunlar ise pazar ve talep yapısı, rakiplerin maliyet ve fiyatları, dağıtım kanalları ve yasal ve politik düzenlemelerdir (Can ve Güney, 2007).

Fiyat belirleme aşaması, işletmenin içsel ve dışsal faktörlerini dikkate alarak gerçekleştirdiği bir süreçtir. Temel olarak yedi aşamadan oluşur. Bunlar, fiyatlandırma amacının seçimi (pazar egemenliğini ele geçirmek, tutundurma programını desteklemek vb), talebin incelenmesi (talebin büyüklüğü, özellikleri, fiyat elastikiyeti, talep-fiyat ilişkisi, taleplerin fiyata hassasiyetinin tespiti vb), maliyetlerin incelenmesi (kalite maliyetleri, tedarik maliyetleri, işçi maliyetleri, mamul-yarı mamul maliyetleri vb), fiyatlandırma

metodunun seçimi rakiplerin fiyat tekliflerinin incelenmesi (rakiplerin sunduğu değer önerisine karşılık talep ettikleri fiyatlar) ve nihai fiyatın belirlenmesidir (Can ve Güney, 2007).

Temel fiyatlandırma yaklaşımları maliyet odaklı fiyatlandırma, rekabet odaklı fiyatlandırma ve talep (değer) odaklı fiyatlandırma olarak üçe ayrılmaktadır. Maliyet odaklı fiyatlandırma işletmelerin, ürün-hizmet üretiminde birim başına katlandıkları değişken ve sabit maliyetlerin üzerine belirli bir kar marjı ekleyerek fiyatı elde etme yöntemleridir. Rekabet odaklı fiyatlandırmada işletmeler, içinde buldukları sektördeki ortalama fiyatları temel alarak ürünlerine bu ortalama fiyata yakın bir fiyat belirlerler. Böylece rekabeti kaydırmamış olurlar. Tüketicinin bu fiyata karşı olumsuz bir tepki göstermesi ihtimali zayıftır. Maliyetlerin hesaplanmasının zor olduğu durumlarda kullanışlı bir yöntemdir (Karabulut,1991).

2.1.1 Uluslararası Fiyatlandırma

Uluslararası pazarlarda ise fiyatlandırmaya ilişkin verilen kararlar, benzer mamuller için iç pazarlarda verilen kararlarla hemen hemen aynıdır. Farklı bir tüketici kitlesine hitap edilmesi, farklı pazar yapısında faaliyet gösterilmesi vb. nedenler, firmaları mamulün fiyatlandırılması hususunda az da olsa farklı uygulamalara götürmektedir (Akat, 2001).

Gerek ulusal gerekse uluslararası pazarlamada fiyatlandırma işleminin gerçekleştirilmesi belirgin aşamaların sağlıklı biçimde izlenmesine bağlıdır. Özellikle hedef pazarın bilinmesi ve pazar hakkında bilgilerin derlenmesi ön koşuldur. Bu ise, ürünün ya da hizmetin kime ya da kimlere sunulacağı, rekabetin ve rakiplerin durumu, fiyat düzeyleri gibi bilgileri kapsayan hedef pazar analizi aşamasıdır.⁸ İkinci aşama ise, fiyatlandırma ile birlikte diğer pazarlama bileşenlerinin hedef pazara nasıl yönlendirileceği konusudur. Tüm

⁸Ekonomi Bakanlığı İhracat Genel Müdürlüğü'nce, Bakanlığın resmi web sitesinde verilen sektör analizi ve ülke sektör bilgilerinin yanı sıra, 2011/1 sayılı Pazar Araştırması ve Pazara Giriş Desteği kapsamındaki Rapor Desteği ile ülke/sektöre ilişkin raporların temin edilmesi ve Yurtdışı Pazar Araştırması Desteği kullanılarak pazar araştırması gerçekleştirilmesi mümkündür. Ayrıca, "Bilgi ve Rehberlik" başlığı altında yer alan Ticari Bilgi Kaynakları Rehberi üzerinden ülke bazında tarama yapılarak ilgili ülke kurum ve kuruluşlarının veri tabanlarına ulaşılarak ihracatçılarımız tarafından pazar araştırması yapılabilmektedir. (<http://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Folders/web/%C4%B0hracat/%C4%B0hracat%20Yol%20Haritas%C4%B1/ekler/Sekt%C3%B6rPazar%20Analizi%20ve%20Pazar%20Ara%C5%9F%C4%B1rmas%C4%B1.pdf?lve, 02.09.2015>)

bileşenlere ilişkin kararlar uyum içinde birbirini destekler nitelikte oluşturulurken iç ilişkiler nedeniyle ortaya çıkan fırsat ve sakıncalar göz önüne alınmalıdır. Örneğin, dağıtım ile ilgili kararlar dağıtım kanalında yer alan aracı kuruluş sayısını belirleyici niteliğe sahip olduğunda, bunun fiyatlandırma kararlarına etkisi göz ardı edilmemelidir.

Fiyatlandırma stratejisinde üçüncü aşama ise işletmenin hedef pazar için izleyeceği genel kural ve yolların belirlenmesidir. Kısaca, kâr maksimizasyonuna mı, pazar payına yönelik mi, pazarda kalmaya yönelik mi fiyatlandırma politikaları izlenecektir? Hedef pazarda amaçlanan temel politika hangi yönde olacaktır? Bu şüphesiz ki fiyatlandırma politikalarına yön verecektir. Bu noktadan sonra fiyatlandırma stratejilerinde tek fiyat ya da ikili fiyat olmak üzere iki yaklaşım bulunmaktadır. Tek fiyatta tüm pazarlarda aynı fiyatın uygulanması yoluna gidilirken sabit, değişken ve ihracata yönelik maliyetlerin ortalamasından hareket edilmektedir. İkili fiyatta ise ihraç fiyatı iç pazar fiyatına göre daha farklı tutulmaktadır. Genelde kimi faaliyetler ihraç fiyatı hesaplamalarına yansıtılmaktadır. Farklılaştırılmış pazara göre fiyatlama kavramı ise pazarlama kavramı ile daha fazla bağdaşmaktadır. Burada pazarın niteliği göz önüne alınarak her pazar için farklı değişkenlere bağlı olarak değişik fiyat uygulamasına gidilmektedir.

Doğru bir fiyatlandırma politikası piyasanın özelliklerine, rakiplerin piyasadaki konumlarına ve firmanın o ürün için katlanabildiği maliyete bağlıdır. Fiyatın üst sınırını çoğu zaman rakiplerin fiyatı belirler. Fiyatın alt sınırını ise, malı üreten firmanın maliyeti ve ilgili yöneticinin kararı belirler. Bu iki sınır arasında hangi noktada fiyatın belirleneceğine karar verilmelidir.

Fiyat belirlemek için; rakiplerin fiyatları ve mamul sunumları, rakiplerin fiyat stratejileri, hedef alınan pazarın fiyata verdiği önem, ürünün kalitesi, isim ve teknik özellikleri, maliyeti ve kar gibi bilgilerin birlikte değerlendirilmesi gerekir. Bu bilgiler ışığında uluslararası pazarlamada fiyatlandırmayı etkileyen faktörleri aşağıdaki gibi sıralayabiliriz (Akat, 2001).

- *Maliyetler*: Uluslararası pazarlamada maliyetler, fiyat kararlarının verilmesinde temel faktörlerdendir. Müşterinin ödeyebileceği miktarın belirlenmesinde dikkate alınır. Genelde maliyetler, bir fiyat seviyesinin tespitinde de yararlı olur. Kısa dönemde fiyat

seviyesi; hammadde, işçilik ve yükleme gibi direkt maliyetlerin üstünde seyreder. Uzun dönemde ise, bütün mamullerin maliyetlerine ilişkin tüm diğer dolaylı maliyetlerin de bilinmesi gerekir. Gerçek fiyatlar, direkt maliyetler ile toplam maliyetler arasında bir yerde olmalıdır. Bunun yanında maliyetlere ilişkin bilgi sağlanması, üretim ve satış kararlarında etkili olur.

- *Pazar Koşulları:* Pazar yapısı fiyatın üst limitini belirler. Karar verilmesi gereken temel faktör, pazarın mamulü nasıl değerlendireceğidir. Yani mamulü kabul edip etmeyeceğidir. Örneğin; demografik unsurlar, gümrükler ve ticaret yapısı, ekonomik göstergelerin hepsi, mamulün kullanımı ve müşterinin onayı ile ilgilidir. Bununla birlikte, talep yapısı, gelir elastikiyeti, vb. ülkeden ülkeye değişiklik gösterir.
- *Rekabet Yapısı:* Uluslararası pazarlarda geçerli olan rekabet yapısı, mamule verilecek fiyat seviyesinin belirlenmesinde önemli bir rol oynar. Piyasanın tam rekabet, monopol, monopolcü rekabet ve oligopol olup olmaması gibi pazar koşullarına göre fiyat seviyesinin belirlenmesine karar vermek gerekir. İşletme karar vermiş olduğu fiyat konusunda rakiplerin nasıl tepki göstereceklerini ve rekabete etkisini analiz etmelidir. Bu fiyata karşılık, rakipler kendi fiyatlarını ayarlayabilecekleri gibi, pazarlama karmasının diğer unsurlarını da değiştirebilirler veya fiyatlandırma nedeniyle pazara yeni rakipler girerek, rekabet de artabilir.
- *Dağıtım Yapısı ve Kanalları:* Her firmanın pazar durumlarına göre seçtikleri dağıtım kanalı seçenekleri birbirinden farklıdır ve bu nedenle de maliyetleri değişik olmaktadır. Bu değişiklik dış satımda olduğu gibi ulusal pazar için de geçerlidir. Son tüketiciye ulaşmada dağıtım kanallarının farklı olması bir yana, aracı firmaların fiyatlarını artırmaları ve standardizasyon eksikliği gibi faktörler firmanın uygulayabileceği satış fiyatını etkilemektedir.
- *Hükümet Politikaları:* Uluslararası pazarlardaki yönetim mekanizmalarının düzenledikleri sınırlamalar, özellikle fiyat ve rekabet konularında bazı kısıtlamalar getirebilmektedir. Kısıtlamalar bazen ülke ekonomisi düzeyinde, bazen de seçilmiş bazı sektörlerde gerçekleştirilmektedir. Hükümet ithalatı kısıtlamak için gümrük

vergilerini, ithalat kotalarını ve çeşitli ithalatı engelleyici yasakları uygulayabilmektedir. Bu tedbirlerden amaç yabancı mal ve hizmetlerin ülkeye girişini engelleyerek döviz tasarrufunda bulunulmasıdır. Birçok gelişmiş ülkelerdeki firmaların ürün fiyatlarının yabancı ithal mal fiyatlarından daha yüksek olması durumunda, anti dumping uygulamalarına geçilebilmektedir. Bu çeşit bir uygulama ilgili piyasanın korunmasına ve fiyatların eşitlenmesine yöneliktir. Yasal ve politik koşullar ile uluslararası krizler ülkelerin iç piyasadaki ihraç mallarının miktarını veya ihracatçının faaliyetini sınırlandırabilmektedir (Erol, 1998).

- *Döviz Kuru ve Pariteler:* Ülkeden ülkeye değişen farklı kur uygulamaları uluslararası fiyatlandırma kararları üzerinde etkili olmaktadır. Kur politikaları normal olarak, iki piyasa arasındaki fiyat farkını ortadan kaldırmak amacına yöneliktir. Ancak, döviz kuru, ihracatın yöneldiği piyasa için fiyatların daha cazip hale getirilmesi amacıyla kullandığında teşvik niteliği taşımaktadır. Ekonomik yönden gelişmiş ülkelerin paralarında yapılan devalüasyonlar ihraç fiyatını olumsuz etkileyen faktörlerdir. Benzer durum ihraç yapan ülkenin parası için de geçerlidir. Ülke içinde yapılan devalüasyon bir süreliğine, ihracatçı için olumlu bir durumdur ve ihraç maliyetlerini düşürmektedir.

2.2 Tarım Ürünlerinin Fiyatlandırılması

Tarımsal ürünler piyasası, dengesiz ve karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu nedenle, tarımsal fiyatlar da çok defa belirsizdir. Tarımsal ürün fiyatlarının belirsizliğinin en büyük nedeni, aşağıda kısaca belirtilen, tarım ürünlerinin kendisine özgü nitelikleridir. Fiyatlardaki bu belirsizlikler iç piyasa için söz konusu olduğu kadar dış piyasa bakımından da geçerlidir. İnsanlar, hangi cins ve hangi tür tarımsal üretimin nerede, ne zaman, ne miktarda ve nasıl yapılacağını belirlerken serbest seçim yapma olanağına sahip değildirler. Doğal kaynaklar ve iklim koşulları bu yetiştirilen ürünün kalitesi üzerinde doğrudan etkili olur. İklim koşullarının etkisi nedeniyle, tarımsal üretim de mevsim değişmelerine göre kesintili bir seyir izler.

Tarımsal üretim hacmi ve sürekliliği, mevsimsel koşullara göre değişiklik gösterdiğinden, bu durum ürünlerin piyasaya arzını zaman yönünden etkilemektedir.

Tarım makinelerinin kullanımı, hem üretim zamanına hem de arazi koşullarına ve işletme büyüklüğüne bağlı olarak değişir. Bu nedenle, tarımda yaygın makine kullanımı için elverişli koşullar her zaman mevcut değildir. Sermaye mallarının kış aylarında atıl kalmaları, ciddi bir maliyet unsurudur.

Üretimin doğadan ve atmosfer olaylarından etkilenmesi nedeniyle, tarımsal üretim planlaması büyük ölçüde belirsizlik koşulları altında yapılabilir. Gelecek dönemlerdeki üretimi ve üretim koşullarını belirlemek güç olduğundan; miktar kalite, fiyat ve gelir beklentilerinde de belirsizlikler vardır.

Tarımda maliyetlerin önceden tahmin edilmesi ve üretim sonrasında tam olarak hesaplanması zordur. Bu nedenle, tarım ürünlerinde fiyat oluşumu, maliyetlere göre değil, piyasa koşullarına veya politik amaçlara göre gerçekleşir. Maliyetlerin ve öztüketim oranının hesaplanması zor olduğundan, işletmenin kar ve zararını hesaplamak da güçtür.

Tarımsal üretimde '*Azalan Verimler Yasası*' daha çabuk ve daha yaygın şekilde işler. Tarımsal üretimde faktörlerin hareketliliği zayıftır. Bu zayıflık hem mekân hem de kesimler itibarıyla geçerlidir. Tarımsal etkinlik alanında teknolojik ilerleme de ancak gecikmeli olarak üretime girer ve yayılır.

Tarımsal ürünlerde de fiyatın belirlenmesinde piyasa şartları gibi işletme dışı faktörler önem arz eder. Pazarı etkilemeyecek kadar çok sayıda alıcı ve satıcının oluşturduğu ve pazara giriş ve çıkışların serbest ve pazarda satılan malın da homojen olduğu tam rekabet şartlarında bir malın fiyatı arz ve talep eğrilerinin kesiştiği noktada oluşur. Ancak tam rekabet şartları genellikle tam oluşmadığından fiyat bu kesişen noktanın dışında ortaya çıkar. Sabit bir fiyat uygulamasının olmadığı piyasalarda ise işletmeler fiyatlandırmada daha etkin rol oynarlar.

Tarımsal ürün fiyatları tarım dışı sektörlerin ürünlerinin fiyatlarından, yıldan yıla ve hatta mevsimlere göre çok büyük dalgalanmalar göstermesi özelliğiyle ayrılırlar. Tarımsal ürün fiyatlarında görülen bu dalgalanmalar, bu ürünlerin arzında ya da talebinde artış ya da azalışlarından kaynaklanmaktadır. Tarımsal ürünlerin arz ve talep esnekliğinin düşük olması bu ürünlerin arzında ya da talebinde artış ya da azalış şeklindeki küçük bir değişme, bu

ürünlerin fiyatlarında büyük dalgalanmaların ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Dinler, 2000).

Tarım ürünlerinin birçoğunda yeni hasat dönemine kadar ürün miktarı sabittir. Bu nedenle, üretim miktarı ancak bir dönemden diğerine değişebilir. Yine birçok tarım ürününde, iki hasat dönemi arasında bir yıllık bir süre vardır. Meyvecilikte ise bir yıldan diğerine ürün miktarını artırmak mümkün olmayıp, yeni meyvelikler yetiştirmek yıllar alabilmektedir. Bu sektördeki oluşacak fiyat ve miktar ilişkisi, örümcek ağı (cobweb) teorisiyle açıklanmaktadır. Bu piyasada, arz miktarını istenildiği anda arttırmak mümkün olmayıp hasattan sonra oluşacak fiyat düzeyi, üreticinin bir yıl sonraki üretim kararını belirleyecektir. Diğer taraftan her dönemde piyasa arz ve talebini eşitleyecek bir fiyat oluşmaktadır. Ürün miktarının tamamı satılmakta, ancak aynı fiyat düzeyinden daha fazla mal satmak mümkün olmamaktadır (Dinler, 2000).

Diğer taraftan, tarım ürünlerine olan talebin gelir esnekliği düşüktür. Tüketim harcamaları içinde gıdaya ayrılan pay, gelir düzeyinin genel değişimiyle doğru orantılı olarak artış ya da azalış göstermez. Doğal olarak talep düzeyi, aşağı ve yukarı doğru değişmeyeceği için, arzın aritmetik olarak artması veya azalması, fiyatları geometrik olarak azaltacak veya arttıracaktır. Bu durum, literatürde '*Bolluk Paradoksu (King Kanunu)*' olarak ifade edilmekte ve çiftçilerin üretimin iyi hava koşulları sonucu bol olduğu yıllarda, satış gelirlerinin azalmasıyla açıklanmaktadır (Dinler, 2000).

Tarımsal üretimde doğa koşullarının egemen olması nedeniyle, arz esnek değildir. Tarımsal üretimde temel üretim faktörü olan toprağın (başka bir ifadeyle doğal kaynakların) sınırlı olması, üretim miktarını zorunlu olarak sınırlandırmaktadır. Bu nedenle, kullanılan diğer üretim faktörleri olan emek ve sermaye arttırılsa bile, üretim miktarı sınırlı bir ölçüde yükselmektedir. Üretimin istenen koşullarda ve sürede arttırılmasının mümkün olmamasının yanında, ekilen araziden elde edilecek üretimin gerçek değeri, mevsim etkilerine, üreticilerin bilgi ve yeteneklerine bağlı olarak geniş ölçüde değişecektir. Tarımsal işletmelerin küçük ve çok parçalı olması, büyük işletmeler karşısında rekabet edebilme imkânlarını sınırlandırmaktadır. Diğer taraftan, pazarlama ağlarının yetersizliği, üretici örgütlenmesinin düşük olması, tarımsal eğitim, öğretim ve yayın koşullarında yaşanan yetersizlikler, üretim faaliyetlerinin pazar koşullarına uygun olarak gerçekleşememesine neden olmaktadır.

Üretim faktörlerinin etkin kullanılmaması, sonuç olarak verimlilik ve üretici gelirlerinin giderek azalmasına neden olmaktadır (Dinler, 2000). Diğer taraftan, genel olarak dünya tarımsal üretim, sanayi ve ticaretinde, gittikçe büyük ölçeğe ve çokuluslu şirketleşmeye doğru bir kayma söz konusudur.

2.2.1 Tarım Ürünleri Fiyatlarının Azalış ve Artış Nedenleri

Tarım ürünlerinin fiyatlarının değişmesinin çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bu bölümde IFPRI (Uluslararası Gıda Politikası Araştırma Enstitüsü)'nin ve Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB)'nin yapmış olduğu çalışmalara değinilecektir.

2.2.1.1 IFPRI Çalışması

Yapılan çalışmada gıda fiyatlarını etkileyen 7 ana unsur olduğu belirtilmiş ve bu unsurlar etki sırasına göre şu şekilde ifade edilmiştir:

- Gelir ve talep artışı(talep yapısındaki değişim)
- Biyoyakıtlar (enerji fiyatları)
- Verimlilik ve ARGE
- Dış ticaret politikaları ve stoklar
- İklim değişikliği
- Yüksek girdi ve taşıma maliyetleri
- Nüfus artışı

Bu unsurlardan gelir ve talep artışı, biyoyakıtlar ve nüfus artışı konunun talep yönüne, diğer unsurlar ise arz yönüne ilişkindir. Talebin en önemli kısmının gelişmekte olan ülkelerin özellikle Çin ve Hindistan'da gözlemlenen yüksek büyümeden doğan artan gelir etkisinden ve enerji fiyatlarının çok yükselmesi sonucu biyoyakıt üretiminin petrolü ikame etkisinden kaynaklandığı ileri sürülmektedir (Mitchell, 2008). IFPRI'nin bir model çalışmasıyla da tahıl fiyat artışlarının %30'unun biyoyakıt üretimi nedeniyle ortaya çıktığı hesaplanmıştır. Uluslararası Para Fonu (IMF) uzmanları ise fiyat artışlarında biyoyakıtların yüksek payı olduğunu belirtmişlerdir (Johnston, 2007). 2007 yılında başlayan küresel finansal krizle birlikte talepte azalma meydana gelmiş ve bununla birlikte olumlu hava

koşulları da arzı pozitif etkilemiştir. Her iki gelişme de fiyatların azalma eğilimine girmesine neden olmuştur (Akder, 2008).

Gelir ve Talep artışı (talep yapısındaki değişim): Tarım ürünlerine olan talebi artıran en önemli gelişmeler “gelir artışı”, tarım ürünlerinin “yakıt üretiminde” kullanılmaya başlanması ve nüfus artışı olmuştur. Yüksek oranda ve sürekli büyüyen ülkelerde, özellikle Çin ve Hindistan’da et ve süt ürünlerine talebin artışı 2005 yılından beri yaşanmaktadır.⁹ Aynı zamanda geliri artan toplumların beslenme alışkanlıkları da değişmektedir. Bir başka deyişle, eskiden ağırlıkla tahılla beslenen kırsal nüfus, kente yerleşip geliri arttıkça hayvansal protein, meyve, sebze ve balık tüketimini artırmıştır.

Tahılların yem olarak hayvansal ürüne dönüştürülmesi oldukça maliyetli bir süreçtir. Hayvanlar yedikleri tahılın önemli bir kısmını kendi yaşamları için gerekli ısıya dönüştürürler. Economist dergisinde “*Ucuz Gıdaya Son*” başlığıyla çıkan makalede, bir kilogram kırmızı et üretmek için 8 kg tahıla gereksinim duyulduğu belirtilmiştir. Böylelikle daha önce doğrudan tahıl tüketimi ile sağlanan aynı kaloriyi alabilmek için çok daha fazla tahıl yem olarak tüketilmek durumunda kalınmaktadır. Sonuçta tüketilen toplam kalori yükselmese bile yem talebi dolayısıyla tahıl talebi artar.

Biyoyakıtlar (enerji fiyatları): Petrole alternatif enerji kaynaklarından biri olan biyoyakıt üretiminde genellikle bitkisel ürünler, yağlı tohumlar, atık yağlar, kavak ve söğüt gibi odunsu bitkiler kullanılmaktadır. Özellikle 2002’li yılların başında petrol fiyatlarının artması toplumları biyoyakıt üretimine yönlendirmiştir.

Biyoyakıt üretiminin artması iki şekilde de tarım ürünlerinin fiyatlarını arttırmaktadır. İlk olarak gıda ve yem amaçlı olarak da kullanılan palm çekirdeği, aspir, soya, ayçiçeği tohumu gibi yağlı tohumların biyoyakıt üretiminde kullanılması bu ürünlere olan talebin artmasına ve talebin artması da fiyatların yükselmesine neden olmaktadır. İkinci olarak da biyoyakıt üretimi için kullanılacak ürünlerin üretimine ayrılan tarım arazileri, her

⁹ Çin’de 1990’da kişi başına 5 litre düşen süt tüketimi 2006’da 18 litreye yükselmiştir. Ayrıca süt tüketimi Hindistan’da 1990-2005 yılları arasında %20, Nijerya’da %30 artmıştır. Aynı zaman aralığında Brezilya’da kırmızı et tüketimi yüzde yetmiş yükselmiştir. (J.vBraun, 2008).

geçen gün artmakta ve bu artış tüketim amaçlı üretilecek tarım ürünlerinin alanını kısıtlamakta ve ürün fiyatlarını etkilemektedir.

Verimlilik ve ARGE: Tarımsal ürün arzındaki artışın yavaş olması uzun dönemde fiyatların artmasına neden olmaktadır. IFPRI, fiyatların %10 artması durumunda arzın %1-2 dolaylarında artış göstereceğini ileri sürmekteydi. 1970-1990 arasında küresel üretim artışı ortalama %2,2 olmuştur ancak 1990'dan sonra bu oran %1,3'e düşmüştür. Verimlilik de 1970-1990 arasında %2 iken 1990-2007 arasında %1,1'e düşmüştür. Önümüzdeki yıllarda ise %1'in altına düşmesi beklenmektedir (Trostle, 2008).

Türkiye'de de 2007 yılına kadar durum pek farklı değildi. Türkiye'de dönemler itibarıyla yıllık ortalama büyümenin üstünde ve altında seyrederek istikrarsız büyüme eğilimi gösteren tarımsal katma değer, uzun dönemde yılda ortalama %1,3 (dünya ortalaması) civarında büyümekteydi. Ancak tablo 2.1'de görüldüğü üzere 2008-2014 yılları ortalama artışı %3 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 2.1 Türkiye'nin genel ve tarımsal büyüme hızı

Yıllar	Tarımsal Büyüme Hızı (%)	Genel Büyüme Hızı (%)
2008	4,3	0,7
2009	3,6	-4,8
2010	2,4	9,2
2011	6,1	8,8
2012	3,1	2,1
2013	3,5	4,2
2014	-1,9	2,9
2008-2014 ortalaması	3	3,3

Kaynak: TÜİK ve Yazarın kendi hesaplamaları, 2015

Dış ticaret politikaları ve stoklar: Düşük stok dönemlerinde gerçekleşen beklenmedik şoklar fiyatların daha hızlı yükselmesine neden olmaktadır. Stokların birkaç yıl art arda azalması “*ürettiğinden daha fazlasını tüketmek*” anlamına gelmektedir. Tahıllarda stokların azalması 2000 yılından beri yaşanmaktadır. Bunun nedenleri arasında Dünya Ticaret Örgütü'nün tarım anlaşması ve buna bağlı gelişmeler, stok tutma maliyetinin yükselmesi buna karşılık daha ucuz risk yönetimi araçlarının gelişmesi, ulaşım ve haberleşmedeki teknolojik ilerlemeler sayılabilir. Tahıl stokları 1995'ten bu yana yılda

ortalama yüzde 3,4 oranında azalmaktadır. Stokların azalması bir yandan da spekülâtif işlemlere uygun bir ortam hazırlamaktadır (FAO, 2008).

Fiyat artışlarında ticaret politikaları da çok önemli rol oynamaktadır. Tarım ve gıda ürünlerinin ihracatını kısıtlayan miktar kotası, ihracat vergisi, ihracat yasağı gibi önlemler, önlemleri alan ülkede fiyat düşüşüne, ithalat yapamayan ülkelerde ise fiyat artışına neden olmaktadır.

İklim değışikliği: Akder (2008)'e göre yukarıdaki sıralamada iklim değışikliğinin beşinci sırada yer alması, fiyat artışlarının kısa ve orta dönemde ele alınmasından yani konunun fiyatlara odaklanmasından kaynaklanmaktadır. Akder, 'Tarım için uzun dönemde en önemli sorun hangisi?' sorusuna cevap olarak ilk sırada iklim değışikliğinin olduğunu belirtmiştir.

İklim değışikliğinin yağışları arttırabileceği, bol karbonun bazı bitkilerin gelişmesini olumlu etkileyeceği gibi iyimser beklentiler son dönemde yapılan çalışmalarda doğrulanmamakta hatta küresel tarımsal hâsılanın 2020'de %16 düşebileceği belirtilmektedir (Cline, 2007).

Kuraklık, sıcak ve seller fiyat gelişmelerini şok biçiminde etkilemektedir. Özellikle bu doğal felaketlerin yaşandığı dönemlerde üretim miktarının azalmasına bağlı olarak, tarım ürünlerinin fiyatları aşırı derecede artabilmektedir.

Yüksek girdi ve taşıma maliyetleri: Enerji fiyatlarındaki artış yakıt, gübre ve taşıma maliyetleri gibi tarımsal üretim girdi maliyetlerinin artmasına neden olmaktadır. Örneğin gübrenin fiyatındaki artış üretim sürecinde daha az kullanılmasına, bu da rekoltenin azalmasına ve fiyatların artmasına neden olabilmektedir.

Nüfus artışı: Gelişmekte olan ülkelerdeki nüfus artışı gıda talebini arttıran en önemli etmenler arasındadır. Ancak son gelişmelerde nüfus artışından daha etkili olan demografik değışim, kır nüfusunun süratle kentli nüfusa dönüşmesidir. Dönüşüm, beslenme

alışkanlıklarını değiştirmekte, daha üst düzeyde işlenmiş tarım ürünlerine olan talebi arttırmaktır. Bu da ürün fiyatlarının artmasına neden olmaktadır.

2.2.1.2 T.C Merkez Bankası (TCMB) Çalışması

2010 yılında TCMB'nin yapmış olduğu bir çalışmada, ülkemizde işlenmemiş gıda fiyatlarındaki oynaklığa etki eden yapısal faktörler incelenmiştir. Bu kapsamda ilgili kamu kurumlarından, meslek odalarından, ihracatçı birliklerinden uzmanlar ile işlenmemiş gıda ürünlerinde aracılık yapan ve perakende satış aşamasında bulunan firmaların (zincir marketlerin) üst düzey yöneticileri ile tarım sektörüne yönelik önemli çalışmaları bulunan köşe yazarı ve akademisyenlerle görüşülmüştür.

İşlenmemiş gıdaların fiyatlarındaki oynaklığa neden olan yapısal faktörler yapılan görüşmeler sonucu 8 ana başlıkta toplanmıştır:

- Üretimin İklim Koşullarına Bağımlılığının Yüksek Olması
- Bilgi Altyapısının Yetersizliği
- Piyasa Yapısı
- Kamu Destek/Teşvik Sistemindeki İstikrarsızlık
- Tarımsal Üretimin Belirli Bölgelerde Yoğunlaşması
- Dış Talepteki Dalgalanmalar
- İhraç Mallarının Fiyat Yapısı
- Tüketim Kalıbı

Üretimin İklim Koşullarına Bağımlılığının Yüksek Olması: Yapılan görüşmelerde, işlenmemiş gıda ürünlerine yönelik talebin fiyat ve gelir esnekliklerinin düşük olması nedeniyle, bu malların fiyatlarında meydana gelecek değişimin büyük ölçüde arz koşulları tarafından belirlendiği ifade edilmiştir. Bu durumun özellikle meyve üretimi için daha fazla önem taşıdığı öne sürülmüştür. Uzmanlara göre, ortalama gelir düzeyinin görece düşük olması, çiftçilerin ortalama eğitim düzeyinin sınırlı olması, küçük ölçekli üretim, sulama vb. altyapı yatırımlarının yetersizliği ve modern üretim tekniklerinin yeterli olmaması gibi nedenlerle, üreticiler, iklim koşullarının üretim miktarı ve kalitesi üzerine etkisini

sınırlandırmada yetersiz kalmakta ve arz düzeyinde önemli dalgalanmalar yaşanabilmektedir.

Diğer taraftan, tarım ürünlerine yönelik sigorta sisteminin yeterince yaygınlaşmaması, üretici gelirlerindeki dalgalanmaya paralel olarak üretim miktarındaki istikrarsızlığı desteklemektedir. Ayrıca, iklim koşullarındaki değişimin arz miktarı üzerindeki etkisini sınırlamada önem taşıyan depolama faaliyetinin yetersiz düzeyde olduğu ifade edilmiştir. Yeni üretim teknikleri sonucunda tarımsal üretimin iklim koşullarına duyarlılığını azaltmak mümkün olsa da birçok gıda ürünü üzerine yapılan çalışmalar, son yıllarda iklim koşullarının değişmesi nedeniyle (kuraklık, küresel ısınma, vb.) bu ürünlerin fiyatlarının istikrarsız bir eğilim sergilediğini göstermektedir.

Bilgi Altyapısının Yetersizliği: Ticari işletme niteliği yetersiz olan, daha çok geleneksel aile işletmelerinin baskın olduğu tarımsal üretimde hangi ürünün ekileceğine yönelik kararlar çoğu kez cari yıldaki fiyatlara bakılarak alınmaktadır. Üretimde çeşitlendirmeye gidilmeksizin, üretim alanlarının ağırlıklı olarak cari yılda fiyatı yüksek olan ürünlere ayrılması, takip eden yılda bu ürünün fiyatında önemli bir azalışı, ekiminden vazgeçilen ürünün fiyatında ise önemli bir yükselişi gündeme getirebilmektedir. Örümcek Ağı Teorisi olarak adlandırılan bu süreç ağırlıklı olarak sebze üretiminde geçerlidir. Dolayısıyla, üreticilerin bilinç düzeyinin sınırlı olduğu durumlarda, cari yılda fiyatlarda gözlenen oynaklık izleyen yıllardaki oynaklığa da zemin hazırlamaktadır. Diğer taraftan, sektörde kayıt dışılığın büyük boyutta olması ve üreticilerin örgütlenememesi, ürün borsalarının gelişimini ve üretim planlaması yapılmasını sınırlandırmaktadır. Tarımsal üretime yönelik veri kalitesinin zayıflığı da üretici ve aracılar tarafından fiyatların sağlıklı bir biçimde öngörülebilmesini engellemektedir. Bu çerçevede, sağlıklı ve güncel bir tarım envanterinin oluşturulması, veri kalitesi ve çeşitliliğinin artırılması bilgi altyapısını da geliştirecektir.

Piyasa Yapısı: Çalışmada, ülkemizde üretici örgütlenmesinin gelişmiş ülkelere kıyasla oldukça zayıf olduğuna dikkat çekilmiştir. Buna karşın, nihai aşamadaki satıcıların ve aracılardan daha güçlü bir konuma sahip olduğu ifade edilmiştir. Örgütsüz olmaları nedeniyle üreticiler, fiyatların belirli bir düzeyde istikrar kazanmasında rol oynayamamakta, fiyatların gelişimini kimi zaman spekülasyon davranışları sergileyebilen aracılar veya alıcı firmalar yönlendirmektedir. Gelişmiş ülkelerde 1-2 olan aracı sayısı (aracı zinciri) ülkemizde

bazı mallarda 5-6 dolayına kadar yükselmekte, her bir aracı grubunun sergilemiş olduğu tepki fiyatlardaki oynaklığı artırabilmektedir. Çalışmada ayrıca, söz konusu durumun olumsuz sonuçlarına yönelik çok sayıda gözlem olmasına rağmen, durumun engellenmesine yönelik girişimlerin yeterli olmadığı belirtilmiştir. Bu anlamda, AB’de uygulanan politikalar da dikkate alınarak, işlenmemiş gıda ürünlerinin tüketiciye ulaşmasını sağlayan sürece yönelik daha etkin bir gözetim ve denetim yapısının geliştirilebileceği düşünülmektedir. Piyasada daha güçlü bir konumda bulunmalarına rağmen, aracılardan da çoğunlukla kurumsal bir nitelik taşımadığı ve eksik bilgiye dayalı olarak hareket ettiği öne sürülmektedir. Piyasanın derinlik kazanmamasının (küçük ölçekli üreticiler, çok sayıda ve kurumsal niteliği zayıf aracılardan, yüksek kayıt dışılık oranı, sağlıklı bir tarım envanterinin bulunmaması vb. unsurların) spekülasyon eğilimlerine zemin oluşturduğu belirtilmektedir.

Arz miktarında meydana gelebilecek dalgalanmaların etkisini azaltmak bakımından ürünlerin depolanması büyük önem taşımaktadır. Ancak, uzmanlarla yapılan görüşmelerde bazı ürünlerde depolama faaliyetinin aracılardan tarafından yapılmasının spekülasyon davranışlarına yol açtığı ve buna ek olarak, üretici birlikleri tarafından yapılan depolama faaliyetinin yetersiz düzeyde olmasının piyasanın daha dengeli bir yapı kazanmasını engellediği belirtilmiştir. Perakende zincirlerinin ihracat payı yüksek olanlar dışındaki sebze ve meyve fiyatlarını ağırlıklı toptancı hallerinde oluşan fiyatları baz alarak belirlediği, ancak özellikle arz miktarındaki istikrarsızlığa paralel olarak toptancı hallerindeki fiyatların oldukça dalgalı bir seyir izlediği öne sürülmüştür.

Bu bağlamda, bazı bölgelerde çok sayıda ve küçük ölçekte olan sebze-meyve hallerinin birleştirilerek piyasanın derinlik kazanması konusunun ve toptancı hallerinde meyve ve sebze fiyatlarındaki oynaklığı azaltıcı ne tür tedbirler alınabileceği hususunun detaylı olarak incelenmesinde fayda görülmektedir. Bunun yanında, işlenmemiş gıda fiyatlarının perakende satış birimleri tarafından önemli bir pazarlama aracı (müşteri çekme) olarak görüldüğü ve bu nedenle diğer mallara göre zaman içinde daha dalgalı bir fiyat yapısının oluşabileceği belirtilmiştir. Nihai aşamadaki alıcı firmalar ve üreticiler arasında orta-uzun vadeli ilişkilerin (sözleşmeli üreticilik) yaygınlaşmaması nedeniyle üretim planlamasının güçleştiği, bu durumun da arz miktarında dalgalanmalara (arz fazlası veya açığı) neden olabileceği öne sürülmüştür.

Kamu Destek/Teşvik Sistemindeki İstikrarsızlık: Tarım ürünlerine yönelik piyasalar güçlü olmadığından, kamu destekleme politikaları ürün miktarları üzerinde etkili olmaktadır. Bu durum, sektörde fiyatların olası seyrine yönelik beklentilerin sağlıklı bir şekilde oluşmasını engellemektedir. Piyasa mekanizmasının etkin çalışmasını sağlayacak önlemler üretim planlamasını iyileştirerek arz miktarındaki dalgalanmaları azaltacaktır. Bu kapsamda, sektördeki üreticilerin risk yönetim kapasitesi güçlü modern ticari işletmelere dönüşümünü hızlandırıcı önlemler yanında, sektöre yönelik kamu destek/teşvik sisteminin basit ve şeffaf olması, öngörülebilirliği teminen 5-7 yıl gibi daha uzun vadeli bir perspektif taşıması önem arz etmektedir. Buna ek olarak, küçük ölçekli üreticilerin zirai danışmanlık hizmeti almalarının teşvik edilmesi (örneğin, danışmanlık ücretinin bir bölümünün kamu tarafından karşılanması) üretim planlamasını destekleyecektir.

Tarımsal Üretimin Belirli Bölgelerde Yoğunlaşması: Türkiye coğrafyasının iklim koşulları bazı ürünlerin yılın farklı zamanlarına yayılarak üretilmesine uygun olduğu halde, tarımsal üretim ağırlıklı az sayıda merkezde/bölgede yoğunlaşmış olarak yapılmaktadır. Bu durum, bazı ürünlerde üretim sezonunun kısa olmasına neden olmakta, kısa üretim sezonları ise ani fiyat hareketlerine sebep olabilmektedir. Tarımsal üretimin farklı bölgelere yaygınlaştırılması ve sezon planlaması yapılmasının, üretim miktarı ve ürün fiyatlarındaki oynaklığı azaltabileceği belirtilmiştir. Meyve ve sebze üretim sezonunun uzatılmasına yönelik tedbirler alınarak ülkemizin iklim ve coğrafi koşullarından en üst düzeyde yararlanılabileceği düşünülmektedir. Görüşmelerde, hâlihazırda üretim sezonunun uzatılması yönünde bazı özel sektör firmalarının başarılı uygulamalarının olduğu belirtilmiştir. Ancak bu uygulamaların kamu kurumları tarafından geliştirilecek politikalar ekseninde daha kapsamlı ve sistematik bir niteliğe kavuşturulmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Bu çerçevede, üretim birimlerini bilgilendirici faaliyetler ve tarım sektörüne yönelik envanter çalışmaları önem taşımaktadır.

Dış Talepteki Dalgalanmalar: Sebze ve meyve ihracatının üretim miktarına oranı son yıllarda hızlı bir yükseliş göstermiş, bazı mal gruplarında bu oran yüzde 20'ye ulaşmıştır. Tarımsal ürünlerde (özellikle meyve) üretim miktarını kısa bir dönem içerisinde arttırmak oldukça güçtür. Bu nedenle, tarım sektörünün ihracat kanalıyla dış piyasalara artan entegrasyonu yurt içi arz miktarı yanında yurt dışı talepteki gelişmelerin de fiyatlar üzerinde etkili olmasına yol açmaktadır. Bu bağlamda, son yıllarda meyve ve sebze sektöründe hızla

artan ihracat miktarının yurt içi fiyatların oynaklığına etkilerinin ayrıntılı olarak incelenmesinde fayda görülmektedir. Ülkemiz için önemli dış pazar konumuna gelen Rusya, Ukrayna gibi ülkelerin taleplerindeki dalgalanmalar sektördeki fiyat oynaklığında önem taşımaktadır. Dış talepteki oynaklığın ise özellikle perakende zincirlerindeki bazı sebze ve meyvelerin (narenciye, kiraz, domates, vb.) fiyatlarındaki gelişimi etkilediği belirtilmektedir. Kalite ve ürün standartlarındaki yetersizliğin (zirai ilaç kalıntısı sorunu, vb.) dış talepteki oynaklığın temel nedeni olduğu öne sürülmektedir. Bu çerçevede, bu konuya yönelik daha güçlü bir hukuki ve kurumsal altyapının oluşturulması, üretim birimlerinin insan sağlığını tehdit etmeyen meyve-sebze üretimi konusunda bilinçlendirilmesi ve eğitilmesi fayda sağlayacaktır. Diğer yandan, özel sektör birimlerinin (üretim birimleri, birlikler, vb.) ve kamu otoritelerinin dış piyasalardaki gelişimi (tüketici tercihleri ve bu tercihlerde meydana gelebilecek değişimler, rakip ülke firmalarının konumları ve stratejileri, vb.) yakından takip etmesi ve gerekli önlemleri zamanında alması önem taşımaktadır.

İhraç Mallarının Fiyat Yapısı: İşlenmemiş gıdalarda ihracatın ithalatçı ülkeler (özellikle AB ülkeleri) tarafından belirlenmiş fiyat listelerine göre yapıldığı belirtilmiştir. Bu listeler ürünlerin kalitesi dikkate alınarak açıklanmakta, yabancı para cinsinden belirlenmekte ve üretim/tüketim dönemleri dikkate alınarak aylık bazda değiştirilmektedir. İhracatçıların açıklanan fiyat listelerine uymaması durumunda ek vergi uygulaması yoluna gidilmektedir. Bu çerçevede, bir yandan döviz kurundaki gelişmeler, diğer yandan fiyat listelerinin değişmesi ihracat fiyatlarında değişime ve oynaklığa neden olmakta, ihraç fiyatlarındaki değişim ve oynaklık ise fiyatı ihraç ürünleri baz alınarak belirlenen yurt içi sebze ve meyve fiyatlarına yansıtılabilmektedir. Öte yandan, söz konusu listelerin ithalatçı ülkeler açısından sebze-meyve fiyatlarında görece daha istikrarlı bir yapının oluşmasını destekleyebileceği de not edilmelidir. Zira ihracatçı ülkeler açısından fiyat listesindeki değişime ek olarak, döviz kurundaki değişim de fiyat oynaklığına etki edebilmektedir.

Tüketim Kalıbı: Diğer birçok ülkeden farklı olarak, ülkemizde bireylerin gıda tüketimi içinde yaş sebze-meyve tüketimi öne çıkmaktadır. Kutulanmış, kurutulmuş veya dondurulmuş sebze-meyve talebinin sınırlı olması nedeniyle, arz miktarındaki gelişmeler ülkemizde daha büyük boyutta fiyat hareketlerine neden olabilmektedir.

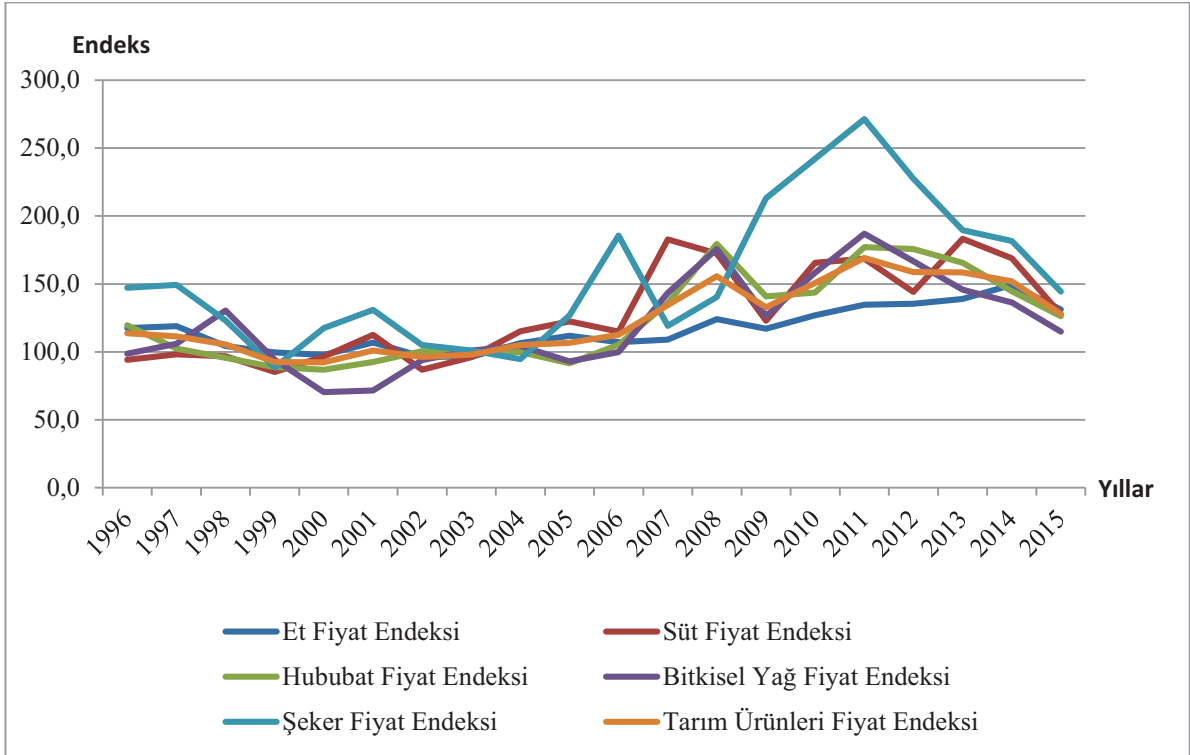
2.2.2 Dünya’da ve Türkiye’de Tarımsal Ürün Fiyatları

2.2.2.1 Dünya’da Tarımsal Ürün Fiyatları

Son yıllarda istikrarlı bir seyir izleyen dünya gıda fiyatları 2007/2008 ve 2010/2011 dönemlerinde krize girmiştir. 2007/2008 gıda krizi döneminde, tarım ve gıda ürünleri fiyatlarının dönemsel olarak yükselmesinde birkaç etken bir arada rol oynamış ve küresel kriz dönemleri dışında ilk defa temel tarımsal ürünlerin tümünde birden, farklı oranlarda ancak aynı dönemde fiyat artışları yaşanmıştır. Bu artışların en büyük nedeni tüm dünyada yaşanan kuraklık ve iklimsel değişikliklerdir. Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) gıda fiyatı endeksi 2006 yılında %9 civarında artarken, 2007 yılında bir önceki yıla göre artış %23 düzeyine çıkmıştır. 2006/2007 dönemi ortalamalarına göre temel ürünlerde yaşanan fiyat artışları sırasıyla; sütte %80, yağlarda %50 (ayçiçeği tohumunda %65) pirinçte %26, buğdayda %50, mısırdaki %34 ve hububatta %42’dir (FAO, 2015).

Dünya gıda krizi sırasında ürün piyasalarının büyük bölümünde ortaya çıkan genel fiyat artış eğilimi (grafik 2) tarım sektörüne ilgiyi artırırken girişimciler açısından da tarımsal üretimin artırılmasına yönelik bir teşvik unsuru oluşturmuştur. FAO verilerine göre, kriz sonrası dönemi kapsayan 2009 yılında tarıma 25,4 milyar dolar gibi yüksek bir doğrudan yabancı sermaye girişi yaşanırken bu giriş 2007 yılındaki 13,6 milyar dolarlık düzeyinin yaklaşık iki katına eşittir. 2011 yılına gelindiğinde, yabancı sermaye yatırımlarının yüksek seviyede kaldığı anlaşılmaktadır (FAO, 2015).

Grafik 2: Tarım ve Gıda Fiyatlarındaki Gelişmeler (2002-2004=100)

Kaynak: FAO, 2015

Grafik 2’de görüldüğü gibi, gıda krizinin yaşandığı dönemde yükselen fiyatlar 2009-2010 döneminde görece düşük bir seyir izlerken (şeker hariç), 2011 yılında yeniden yükselişe geçmiştir. Bu dönemde gıda fiyatları yine aynı dönemde birlikte yukarıya doğru hareket etmiş ve gıda fiyatları endeksi, şeker ve yağlı tohum fiyatları başta olmak üzere söz konusu artışların etkisiyle 2007/2008 dönemindeki seviyesinin üzerine çıkmıştır. Sonraki dönemde fiyatlar yeniden düşme eğilimine girmiştir. 2012 yılında tahıl piyasalarında fiyatların arz yönlü sorunlar nedeniyle yükselişe geçmesi ve gerek buğday gerek yem maddelerinde talep artışının bunu desteklemesiyle, et ve süt ürünleri maliyetlerindeki artış bu ürünlerin fiyatlarının düşmesini engellemiştir (OECD, 2013).

Daha detaylı bakılacak olursa, küresel gıda fiyatları endeksinin 2012 ve 2013 yıllarında büyük bir hareketlilik göstermediği ve temel bitkisel ürünlerle hayvansal kaynaklı ürünlerde fiyatların değişik bir yol izlediği anlaşılmaktadır. 2012 yılında önemli artışlar görülen tahıl fiyatları 2013 yılında önemli üretim artışları için cazip bir piyasa olarak görülmüş, yağlı tohum fiyatlarında ise daha düşük oranda da olsa gevşeme yaşanmıştır.

Yıllardır süregelen şeker fiyatlarındaki artışlar 2013 yılında üretim artışı ve stok artışı getirmiştir. Bu durum küresel biyoetanol üretimini de artırıcı yönde etki etmiştir.

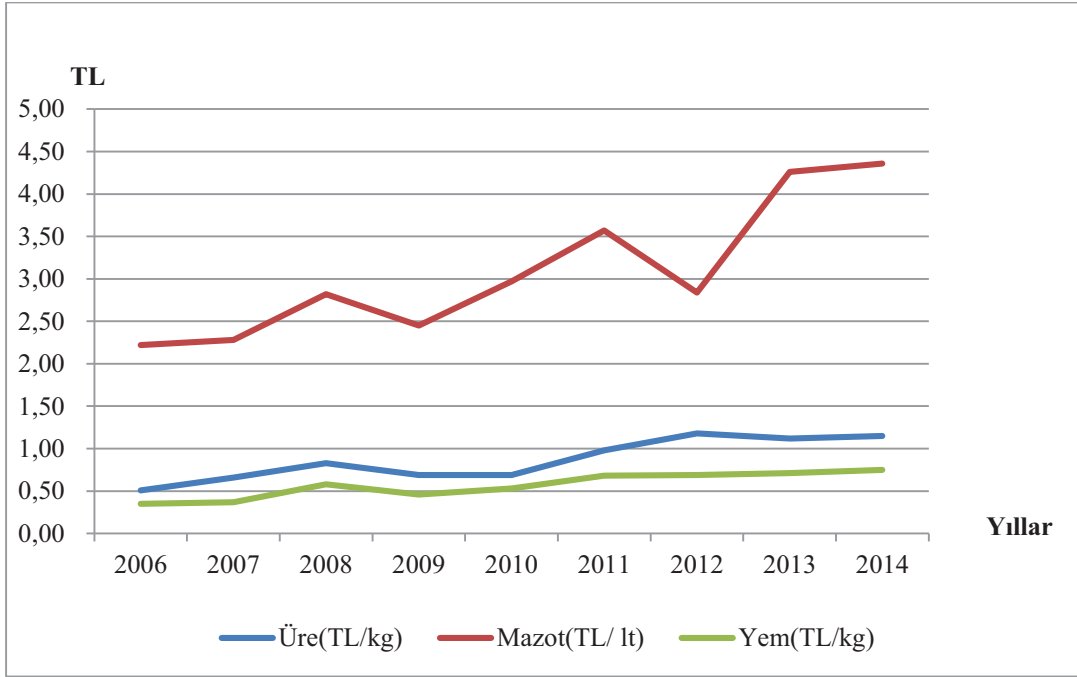
Bitkisel ürünler fiyatlarında yaşanan gevşemeye karşın, et arzında düşüş yaşanması önceki yıllardan gelen yüksek maliyet-düşük karlılık sorunlarının eseri olarak gösterilmektedir. Süt ürünlerinde ise Çin'deki üretim azalışı yanında dünyada artan talep ve gelişmiş ülkelerde de üretimin daralması fiyat artışlarının önemli oranlara varmasına neden olmuştur. Süt ürünlerinde fiyat endeksinin seviyesi dünya gıda krizi dönemi seviyelerine yaklaşmıştır (OECD, 2014).

Bu noktada şeker konusuna ayrı bir yer açmakta fayda görülmektedir. AB'nin 2006 yılında şeker sektöründe reforma giderek iç fiyatlarını azaltması ve bunun yanında ihracat desteğine son vermesiyle dünya piyasalarına ürün arzı azalmıştır. Ancak bu azalma kısmen Brezilya ve Hindistan tarafından kapatıldığı için dünya şeker fiyatları reformun ilk yıllarında artmamıştır. 2008 yılı ve sonrasında şeker arzında yaşanan sorunlar AB'nin dünya piyasalarından çekilmesiyle birleşince dünya fiyatlarında ani ve uzun dönemli artışlar olmuştur (Gudoshnikov, 2010). Bu durum 2012 yılı sonrasında artan dünya arzı ile birlikte yerini fiyat düşüşüne bırakmıştır.

2.2.2.2 Türkiye'de Tarımsal Ürün Fiyatları

Ülkemizde, 2007/2008 ve 2010/2011 dönemlerinde tarımsal piyasalarda o dönem yaşanan fiyat dalgalanmaları, dünya piyasalarındaki dalgalanmalara paralellik göstermiştir. Söz konusu paralel gelişmenin ana unsurunu, dünya piyasaları için de geçerli olan, tarımsal ürünlerdeki talep yönlü fiyat baskısı oluşturmuştur. Ancak, ürünlerdeki arz-talep dengeleri dünyadaki gelişmelerle tam bir uyum göstermemekle birlikte, ürün fiyatlarındaki dalgalanmaların dünyadaki seyir ile benzerlik göstermesinin, ülkemizde ürünlerin pazarlama zincirindeki aksak yapılardan kaynaklanabileceği yargısına varılmaktadır. Yani ülkemizde tarımsal piyasalarda yaşanan dalgalanmalar, üretimin karlılığının düşmesi ve şehir hayatında sosyal imkânlarla çok daha kolay erişebilme gibi nedenlerle ortaya çıkan köyden kente göçün artması, tarımsal üretimden önemli bir çıkışın yaşandığının da göstergesi olarak kabul edilebilir (Saçlı ve Kıymaz, 2008).

Grafik 3: Türkiye’de Tarımsal Girdi Fiyatları

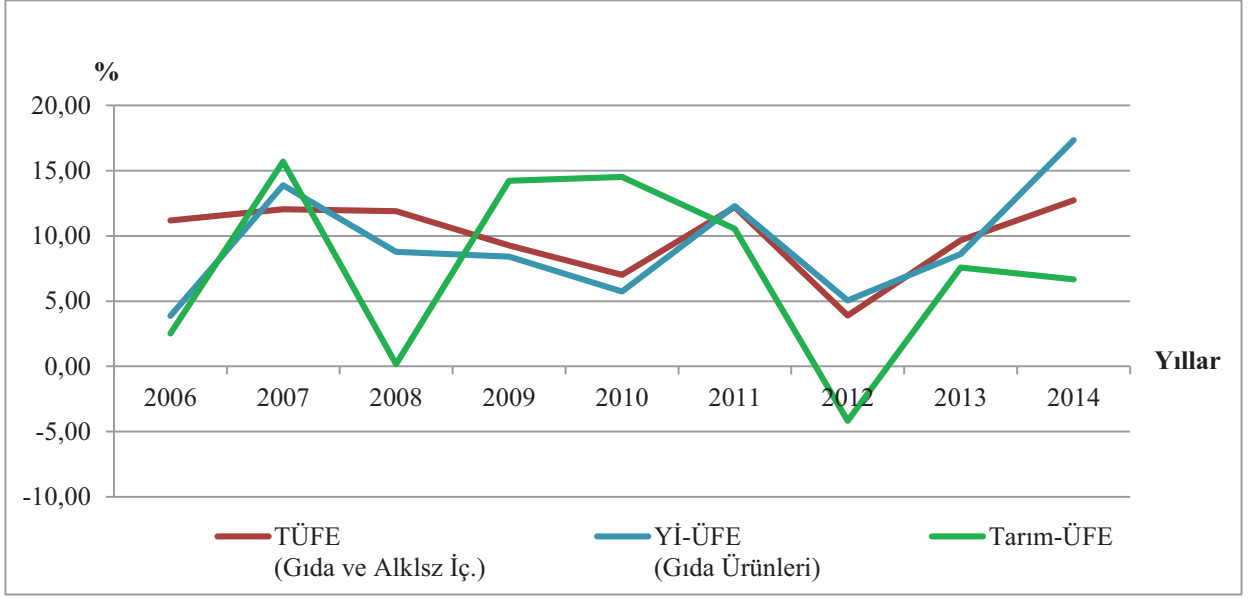

Kaynak: GTHB ve TYSB, 2015

Tarım ürünlerinin fiyat dalgalanmaları değerlendirilirken göz önünde bulundurulması gereken en önemli hususlardan biri tarımsal girdi fiyatlarıdır. Grafik 3 ve grafik 4 birlikte değerlendirildiğinde, tarımsal girdi fiyatlarının ve tarımsal fiyat enflasyonunun sürekli arttığını görmekteyiz. Bu artış özellikle dünya gıda krizinin yaklaştığı 2007/2008 ve 2010/2011 dönemlerinde daha fazla gerçekleşmiştir.

Dünya fiyatlarının normale döndüğü zamanlarda (grafik 4) tarımsal ÜFE'nin azaldığı ya da durağanlaştığı görülmekte ancak, tarım ürünleri pazarında aracılardan dolayı bu etki TÜFE'ye yansımamaktadır.

Grafik 4: ÜFE, TÜFE (Gıda ve Alkolsüz İçecekler) ve Tarım ÜFE Yıllık Değişim Oranı

Kaynak: TÜİK, 2015

3. TÜRKİYE-AB TARIM ÜRÜNLERİ DIŞ TİCARETİ VE TARIM ÜRÜNLERİ FİYATLARININ ANALİZİ

3.1 Materyal ve Yöntem

Harmonize Sistem (Harmonized Commodity Description and Coding System-HS Code) :Dünya Gümrük Örgütü'ne bağlı 170'ten fazla ülkede kullanılmakta olan ürün kodlama sistemine harmonize sistem denilmektedir.

Harmonize sistem;

- Gümrük vergilerinin tespitinde,
- Uluslararası ticaret istatistiklerinin tutulmasında,
- Menşe kurallarının saptanmasında,
- Yerel vergilerin tespit edilip toplanmasında,
- Ticaret müzakerelerinde (Dünya Ticaret Örgütü toplantılarında),
- Nakliye vergileri ve istatistikleri için,
- Dış ticareti kontrollere bağlı ürünlerin izlenmesinde (atıklar, ozon tabakasına zarar veren kimyasallar vb.)

kullanılmaktadır.

GTİP Kodları: Dünya Gümrük Örgütü'nün standart hale getirdiği harmonize sistemden alınan ve tüm dünyada ürünlerin tanımlanması ve sınıflandırılması için kullanılan 12 haneli bir koddur. Bu kodun ilk 6 hanesi harmonize sistem tarafından belirlenir ve ülkeler tarafından herhangi bir değişiklik yapılmasına izin verilmez, sonraki 2 haneyle beraber ilk 8 hane aynı bölgedeki ülkeler için -örneğin Tüm AB üyesi ülkeler ve Türkiye'de- ortaktır. Sonraki 2 hane hangi ulusa ait olduğunu gösterirken son kalan iki haneyle beraber ürünün tam istatistik kodu belirlenmiş olur.

Bu bölümde Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne dâhil olduğu 1996 yılından itibaren AB'ye gerçekleştirdiği tarım ürünleri dış ticaretinin ve fiyatlarının analizi yapılacaktır. İncelenmek üzere Türkiye'nin AB'ye en çok ihraç ettiği ve AB'den en çok ithal ettiği

5tarımsal ürünün 1996 yılından 2014 yılına kadar dış ticaret tutarları ve fiyatları kullanılacaktır. Ürünler Harmonize Sistem (HS) 6 yöntemi kullanılarak belirlenmiştir.

En çok ihraç ve ithal edilen 5 ürün belirlenirken 1996-2003 yılları arasında o dönem AB üyesi olan AB15 ülkeleri ile gerçekleşen, 2004-2006 yılları arasında o dönem AB üyesi olan AB25 ülkeleri ile gerçekleşen, 2007-2012 yılları arasında o dönem AB üyesi olan AB27 ülkeleri ile ve 2013-2014 yıllarında da o dönem AB üyesi olan AB28 ülkeleri ile gerçekleşen dış ticaret göz önünde bulundurulmuştur.

3.2 AB'ye En Çok İhraç Edilen 5 Tarımsal Ürün ve Fiyatların Analizi

Tablo3.2'deHS6 yöntemi ile kategorilendirilmiş ve 1996-2014 döneminde Türkiye'nin AB'ye en çok ihraç ettiği ilk 7 ürün ve ürün grubu yer almaktadır. Ancak sağlıklı tespit ve analizler yapabilme adına AB'ye en fazla ihraç ettiğimiz ürünlerden 2. sırada olan *'200819 GTİP kodlu Diğer Sert Kabuklu Meyve ve Karışımlarının Konserveleri'* ile ihracatımızda 5. sırada yer alan *'200799 GTİP Kodlu Diğer Reçel, Jöle, Marmelat, Meyve Püresi ve Pastları'* ürün grupları içeriklerinin farklı ürünlerden oluşmasından dolayı değerlendirme dışı bırakılmıştır. Bunların yerine AB'ye ihracatımızda 6. ve 7. sırada yer alan ürünler değerlendirmede kullanılacaktır.

Tablo 3.1 Türkiye'nin 1996-2014 döneminde AB'ye en çok ihraç ettiği tarım ürünleri (milyon \$)

	Ürün	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Toplam
1	Fındık (kabuksuz)	347	482	424	322	266	340	288	321	577	978	721	723	569	541	625	748	732	724	993	10.731
2	Diğer sert kabuklu meyve ve karışımlarının konserveleri	106	151	156	139	127	140	139	146	304	457	344	385	393	298	383	453	454	463	608	5.656
3	Üzüm; (kurutulmuş)	143	157	159	156	148	121	131	154	198	200	240	263	280	313	351	425	437	416	398	4.699
4	Tütün (saplı, damarlı)	140	120	103	169	148	904	106	118	147	193	241	184	218	191	197	121	127	131	163	2.918
5	Diğer reçel, jöle, marmelat, meyve püresi ve pastları	221	35	39	33	31	33	32	49	97	162	140	138	168	108	144	170	177	181	258	2.026
6	Kayısı (zerdali dâhil) kurutulmuş	508	52	57	60	46	38	56	65	100	85	82	103	134	117	148	150	118	131	164	1.763
7	İncir (taze/kurutulmuş)	569	52	57	57	48	50	59	63	73	84	99	121	137	126	122	118	119	140	162	1.751

3.2.1 Fındık (kabuksuz)

2014 yılı itibariyle tüm dünyada 903.507 hektar alanda fındık üretimi yapılmaktadır. Bu alanın %77,7'sine denk gelen yaklaşık 700 bin hektarlık üretim alanı ülkemizde bulunmaktadır. Türkiye'yi 71 bin hektar ile İtalya, 23 bin hektar ile Gürcistan ve 21 bin hektar ile Azerbaycan izlemektedir. Yine 2014 yılında tüm dünyada üretilen kabuklu fındık miktarı 628.773 ton olup bu miktarın %61,7'sine denk gelen yaklaşık 388 bin tonu Türkiye'de üretilmiştir. 2015 yılında tüm dünyada yaklaşık 1 milyon ton kabuklu fındık üretimi olacağı ve bu miktarın %67,7'sine denk gelen yaklaşık 680 bin tonunun ülkemizde üretilmesi tahmin edilmektedir (Giresun Fındık Borsası, 2015).

Dünyada fındık tüketiminin tamamına yakın kısmı (%91) Avrupa ülkeleri tarafından gerçekleştirilmekte ve büyük ölçüde (%80) çikolata ve şekerleme sanayinde ham madde olarak kullanılmaktadır (TMO, 2015).

Tüm dünyada fındık üretilen alanların %77,7'sinin Türkiye'de olmasına karşın Türkiye'de üretilen fındık miktarının dünya üretiminin %61,7'sine denk gelmesi, ülkemizde fındığın verimsiz üretildiğini göstermektedir.

Ayrıca fındık üretimi yağmur, sel ve heyelan gibi doğa olaylarından fazlasıyla etkilendiği için özellikle ülkemizin doğa koşulları fındık rekoltesine ve böylelikle fiyatlara çok fazla etki etmektedir (UFK, 2013).

Türkiye'nin birim alandan diğer üretici ülkelerden daha düşük verim elde etmesi uluslararası piyasalardaki rekabet gücünü azaltmaktadır. Bununla birlikte Azerbaycan ve Gürcistan'daki üretim artışının önümüzdeki yıllarda ülkemizin fındık ihracatını olumsuz etkileyebileceği söylenebilir. Son yıllarda dış piyasalarda fındık fiyatlarının yüksek olması ve bu ülkelerde üretim maliyetlerinin düşük olması nedeniyle fındık üretimi yaygınlaşmaktadır (UFK, 2013).

Tablo 3.2'de görüldüğü üzere Türkiye kabuksuz fındık ihracatının %70'inden fazlasını AB'ye gerçekleştirmektedir. Ülke bazında da ilk sıralarda Almanya, İtalya, Fransa ve Belçika bulunmaktadır (GFB, 2015). Dünya fındık üretimi ve ticaretinin büyük bir

kısımında Türkiye başı çekmektedir. Ancak fındık fiyatları en büyük ithalatçı konumunda olan Almanya'da Hamburg Borsası tarafından belirlenmektedir (TEPGE, 2012).

Çelik (2014)'in yaptığı bir araştırmaya göre belirlenen fındık fiyatlarının üretime etki etme süresi 13 aydır. Yani piyasada belirlenen fiyatlar bir sonraki sezonun üretim miktarına yansımaktadır.

Tablo 3.2 Türkiye'nin Fındık Üretimi, İhracatı, İhraç fiyatı

Yıllar	Üretim kabuklu (ton)	AB'ye ihracat kabuksuz (ton)	Ortalama İhraç Fiyatı (\$/kg)	Yurtiçi Fiyat (\$/kg)	AB'ye İhracat (\$)	Toplam İhracat (\$)
1996	446.000	111.528	3,12	*	347.968.829	443.584.831
1997	410.000	107.115	4,50	*	482.015.569	621.288.168
1998	580.000	100.436	4,23	*	424.846.352	578.693.254
1999	530.000	88.282	3,65	*	322.228.046	442.719.645
2000	470.000	81.844	3,26	*	266.811.439	366.737.451
2001	625.000	124.682	2,73	*	340.380.993	486.085.495
2002	600.000	127.296	2,27	*	288.962.836	375.187.533
2003	480.000	105.103	3,06	9,44	321.615.377	412.468.797
2004	350.000	103.380	5,59	9,91	577.893.491	737.369.996
2005	530.000	106.189	9,21	17,55	978.004.763	1.207.481.731
2006	661.000	126.617	5,70	13,44	721.719.149	909.136.464
2007	530.000	110.259	6,56	12,70	723.296.146	909.152.597
2008	800.791	99.673	5,71	13,56	569.132.362	778.965.076
2009	500.000	97.120	5,58	11,38	541.928.391	710.809.122
2010	600.000	104.843	5,97	12,50	625.909.834	892.252.591
2011	430.000	103.954	7,20	12,44	748.466.293	1.041.428.842
2012	660.000	113.282	6,47	14,27	732.934.031	1.054.280.957
2013	549.000	114.422	6,33	12,33	724.290.058	1.024.002.327
2014	412.000	106.354	9,34	17,50	993.341.942	1.340.868.330

Kaynak: TÜİK, GTHB ve Yazarın Kendi Hesaplamaları, 2015

*TÜİK verilerine 2003 yılından itibaren erişim sağlanabilmektedir.

1996 yılında AB'ye fındık ihracatımız yaklaşık 350 milyon ABD doları olarak gerçekleşmiş ve kg başına ortalama fiyat 3,12 ABD doları olmuştur. 1997 yılında ortalama fındık fiyatları kg başına 4,50 ABD dolarına yükselmesine rağmen, AB'ye fındık ihracatımız bir önceki yıla göre yaklaşık %38 artmıştır. 1997-2002 yılları arasında fındık fiyatları 4,50 ABD doları seviyesinden 2,27 ABD doları seviyesine gerilemiştir. Bunun en büyük nedeni o dönemde Türkiye'de fındık rekoltesinin 410 bin tondan 600 bin tona yükselmesi ve ortaya çıkan arz fazlalığının fiyatları düşürmesidir. 2003 yılından 2005 yılına gelirken AB'ye hem fındık ihtiyacımız hem fındık fiyatları artmıştır. 2005 yılında fındığın kg fiyatı 9,21 ABD

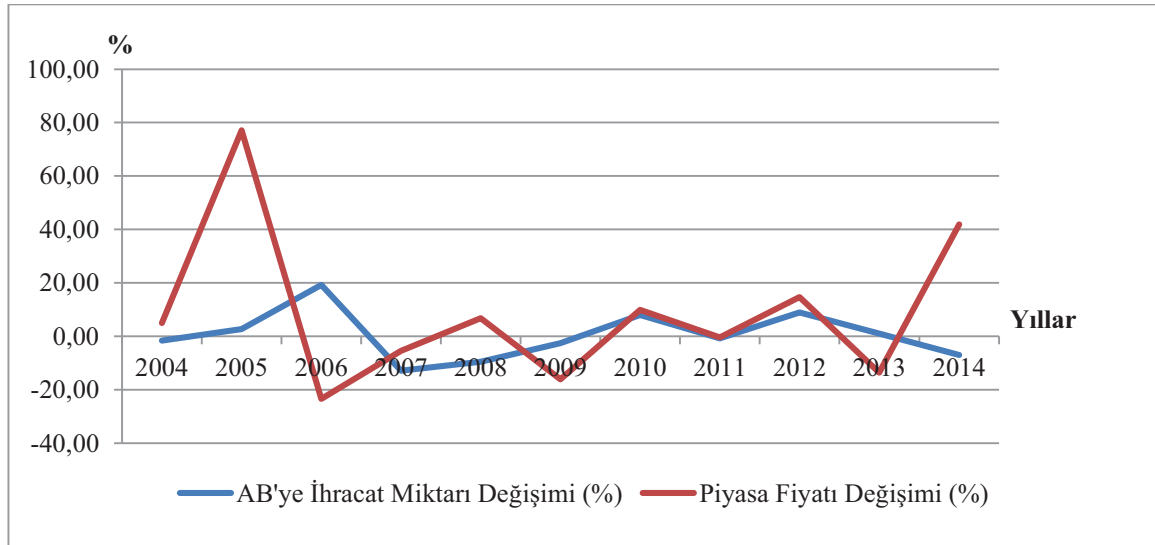
dolarına yükselmiş ve AB'ye fındık ihracatımız yaklaşık 1 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir.

2005 yılında fiyatların bu kadar yüksek olması 2006 yılı üretimini yaklaşık %10 arttırmış fakat 2006 yılı ortalama ihracat fiyatı 5,70 ABD doları olarak gerçekleşmiştir. 2009 ve 2011'de ülkemizde gerçekleşen sel felaketleri nedeniyle o yıllarda fındık rekoltesi ciddi miktarda azalmıştır.

2013 yılında yaklaşık 550 bin ton olan ülkemiz fındık rekoltesi, 2014 yılında yaklaşık %30 azalarak 412 bin ton olarak gerçekleşmiştir. Bu rekolte düşüşü tablo 3.2 'de görüldüğü üzere 2014 yılında fındığın ihracat birim fiyatını tarihteki en yüksek seviye olan 9,34 ABD dolarına yükselmesine neden olmuştur.

AB'ye fındık ihracat miktarları yıllar itibariyle dalgalı bir seyir izlemiştir. 1996-2014 dönemi boyunca AB'ye fındık ihracatımızın tüm dünyaya ihracatımızın yaklaşık %75'ine denk geldiği görülmektedir. Ayrıca fındığın ihracat miktarının, fiyatıyla çok etkileşim içinde olmadığı görülmektedir. Bunun en büyük sebebinin Türkiye'den ithal edilen fındığın diğer ülkelerde çikolata vb. şekerlemelerde hammadde olarak kullanılmasıdır.

Grafik 5: AB'ye Fındık İhracatı Değişimi ve Piyasa Fiyatı Değişimi Karşılaştırılması

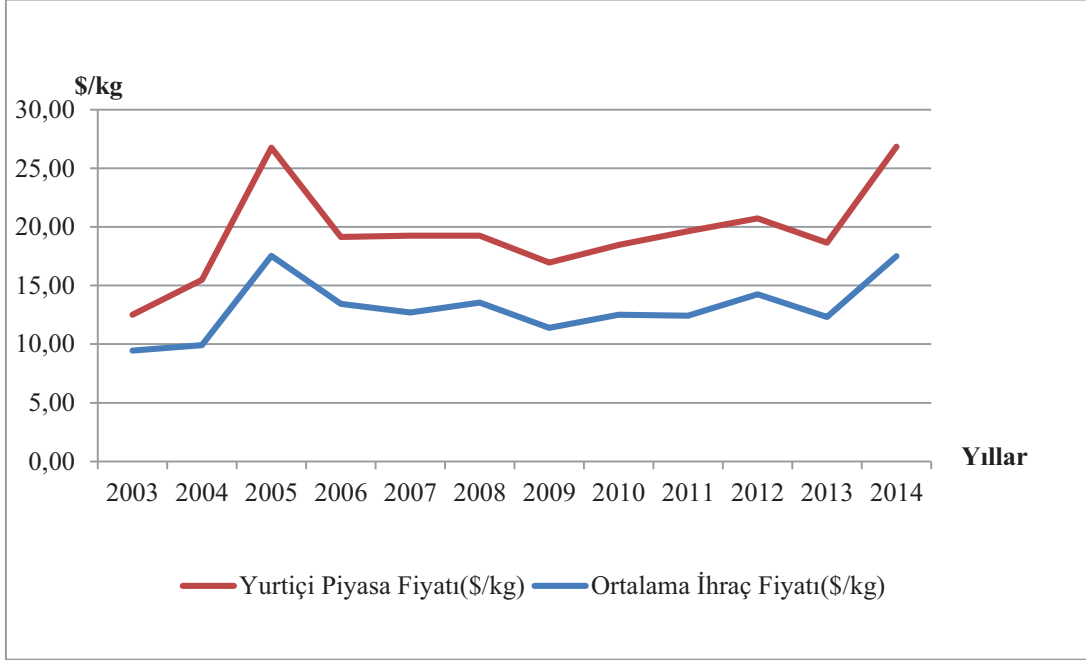

Kaynak: TÜİK, GTHB ve Yazarın Kendi Hesaplamaları, 2015

Grafik 5'te 2004-2014 yılları itibariyle Türkiye'nin AB'ye fındık ihracatının değişimi ile fındığın piyasa fiyatı değişiminin karşılaştırılması yapılmıştır. 2010-2012 yılları

arasında AB'ye fındık ihracatımız ve fındığın piyasa fiyatı aynı yönlü değişmişken diğer yıllarda bu değişim ters yönlüdür.

Grafik 6: Fındığın Ortalama İhraç Fiyatı ve Yurtiçi Piyasa Fiyatı

Kaynak: TÜİK, GTHB ve Yazarın Kendi Hesaplamaları, 2015

Grafik 6'da 2003-2014 yılları itibariyle Türkiye'de fındığın yurtiçi piyasa fiyatı ve ihraç fiyatı karşılaştırılmıştır. Grafikten de görüleceği üzere yurtiçi piyasa fiyatı, ortalama ihraç fiyatının üzerinde bir seyir izlemiştir. Ayrıca yurtiçi piyasa fiyatı ile ortalama ihraç fiyatındaki artış ve azalışlar paralel bir seyir izlemiştir. Özellikle son yıllarda ihraç fiyatının artması, yurtiçi fiyatlarda da artışa neden olmuştur.

3.2.2 Üzüm (kurutulmuş)

Ülkemiz dünyada en büyük çekirdeksiz kuru üzüm üreticisi ve ihracatçısı konumundadır. Dünyadaki çekirdeksiz kuru üzüm ihracatının % 40-45'ini gerçekleştiren ülkemiz, dünya çekirdeksiz kuru üzüm fiyatlarının oluşmasında önemli etkiye sahiptir. Ülkemizde üretilen üzümün yaklaşık 2/3'si çekirdekli, 1/3'i ise çekirdeksiz üzümden oluşmaktadır. Çekirdeksiz kuru üzümün dünya rekoltesi son yıllarda 1 milyon tonun üzerine çıkmıştır. Ülkemiz rekoltenin % 25'ine tekabül eden ortalama 1,5 milyon ton üretim ile

dünyada oldukça büyük bir paya sahiptir. Ülkemizde üretilen çekirdeksiz kuru üzümün yaklaşık % 90'ı ihraç edilmektedir. Dünyadaki ihraç payımız ise % 40-45 arasında değişmektedir. Ülkemiz ihracatının büyük bir bölümü AB ülkelerine yapılmaktadır (GTB, 2014).

Birçok ürün de olduğu gibi kuru üzümde de fiyatın oluşmasını etkileyen önemli bir faktör borsalardır. Ticaret borsalarında ürünler standardize edilmiş veya tiplere ayrılmıştır ya da numuneyle malın tümü temsil edilerek, üretimi, tüketimi, ithalat, ihracat ve dağıtımı büyük miktarlarda yapılmaktadır.

Tablo 3.3 Türkiye'nin Kuru Üzüm Üretimi, İhracatı, İhraç fiyatı

Yıllar	Yaş Üretim kurutmalık (ton)	AB'ye ihracat(ton)	Ortalama İhracat Fiyat (\$/kg)	Yurtiçi Fiyat (\$/kg)	AB'ye ihracat (\$)	Toplam ihracat (\$)
1996	-*	128.523	1,12	*	143.946.056	189.444.602
1997	-*	136.764	1,15	*	157.278.539	206.228.542
1998	-*	144.068	1,11	*	159.915.867	213.664.228
1999	-*	143.494	1,09	*	156.408.976	202.969.253
2000	-*	151.611	0,98	*	148.579.124	196.884.733
2001	-*	163.796	0,74	*	121.209.298	163.050.578
2002	-*	172.689	0,76	*	131.243.349	157.348.265
2003	-*	163.894	0,94	*	154.060.767	183.959.749
2004	1.230.000	180.482	1,10	2,33	198.530.513	231.400.218
2005	1.400.000	188.359	1,06	2,45	199.660.120	239.728.657
2006	1.495.697	203.872	1,18	2,48	240.569.376	289.230.693
2007	1.217.950	199.181	1,32	2,88	262.919.076	316.826.558
2008	1.477.471	159.604	1,76	4,00	280.902.300	349.539.021
2009	1.531.987	202.560	1,55	3,56	313.968.163	407.436.420
2010	1.543.962	178.602	1,97	4,08	351.846.371	417.546.125
2011	1.562.064	179.352	2,37	4,23	425.064.593	506.455.685
2012	1.613.833	189.569	2,31	4,48	437.904.583	520.190.683
2013	1.423.578	183.379	2,27	4,51	416.270.272	490.280.538
2014	1.563.480	187.217	2,13	4,71	398.773.035	477.202.326

Kaynak: TÜİK, GTHB ve Yazarın kendi hesaplamaları, 2015

*Veriler 2004 yılından itibaren derlenmeye başlanmıştır.

İzmir Ticaret Borsası'nda üzüm fiyatı diğer ürünlerden farklı olarak her gün işlem salonlarında numune üzerinden yapılan alım satımlarla ve bu işlemlerin sonunda toplanan kapanış fiyatları komisyonlarında belirlenmektedir. Bu belirlemeler ışığı altında oluşan fiyatların piyasa üzerinde etkisi oldukça fazladır. İklim şartlarının uygun olduğu dönemlerde rekolteadaki artışlar nedeniyle fiyatlarda düşüş yaşanmaktadır. Tersisi durumda da fiyatlarda ciddi artış olmaktadır.

Kaliteden ziyade fiyata dayalı bir rekabet politikası izleyen İran, fiyata öncelik veren Doğu Avrupa ülkelerine yönelik ihracatımızda fiyatlar üzerinde olumsuz yönde etki yaratmaktadır. Ayrıca İran üzümünün ülkemize resmi olmayan şekilde girerek ülkemizden ihraç edilmesi sorunu da rekabette olumsuz rol oynamaktadır.

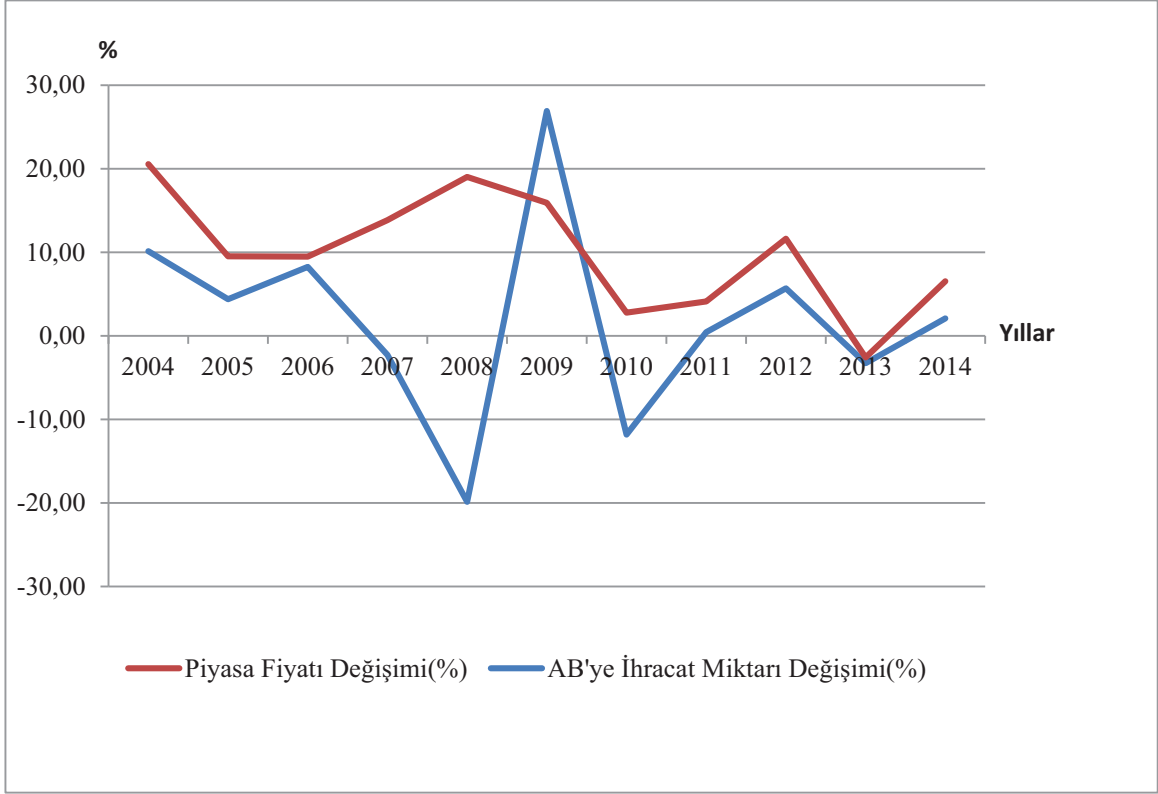
Tablo 3.3'te görüldüğü üzere 1996-2003 döneminde kuru üzümün ortalama kg ihraç fiyatı 1,15 ve 0,74 ABD doları arasında değişmekte ve AB'ye ihracatımız da 120 milyon ABD doları ile 160 milyon ABD doları arasında dalgalı bir seyir izlemiştir. 2004-2011 yılları arasında üretimin dalgalı bir seyir izlemesine karşın dönem başında 1,10 ABD doları olan kg ihraç fiyatı 2011 yılında 2,37 ABD dolarına yükselmiş, dönem başında yaklaşık 200 milyon ABD doları olan ihracat tutarı ise dönem içinde 2 kattan fazla artarak 425 milyon ABD dolarına ulaşmıştır. 2013-2014 döneminde ise fiyatlar ve ihracat tutarları aşağı yönlü bir seyir izlemiştir.

1996-2002 döneminde fiyatlar düşerken, dönem başında AB'ye yaklaşık 130 bin ton olan ihracat, dönem sonunda 170 bin tona yükselmiştir. 2004-2014 döneminde ise AB'ye kuru üzüm ihracat miktarımız dalgalı bir seyir izleyerek dönem başında yaklaşık 180 bin ton olan ihracat miktarı, dönem sonunda 187 bin ton olmuştur.

1996 yılında AB'ye kuru üzüm ihracatımız tüm dünyaya ihracatımızın yaklaşık %75'ine tekabül etmekteyken, yıllar içerisinde bu oran artarak 2014 yılında yaklaşık %84 olarak gerçekleşmiştir.

Fiyatların artması meblağ olarak ihracatımızı arttırmış ancak miktar olarak kayda değer oranda ihracatımızı etkilememiştir. Bunun en önemli nedeni, bu süreçte özellikle AB pazarına kaliteli ürün ihraç ederek rekabet gücümüzü korumamızdır.

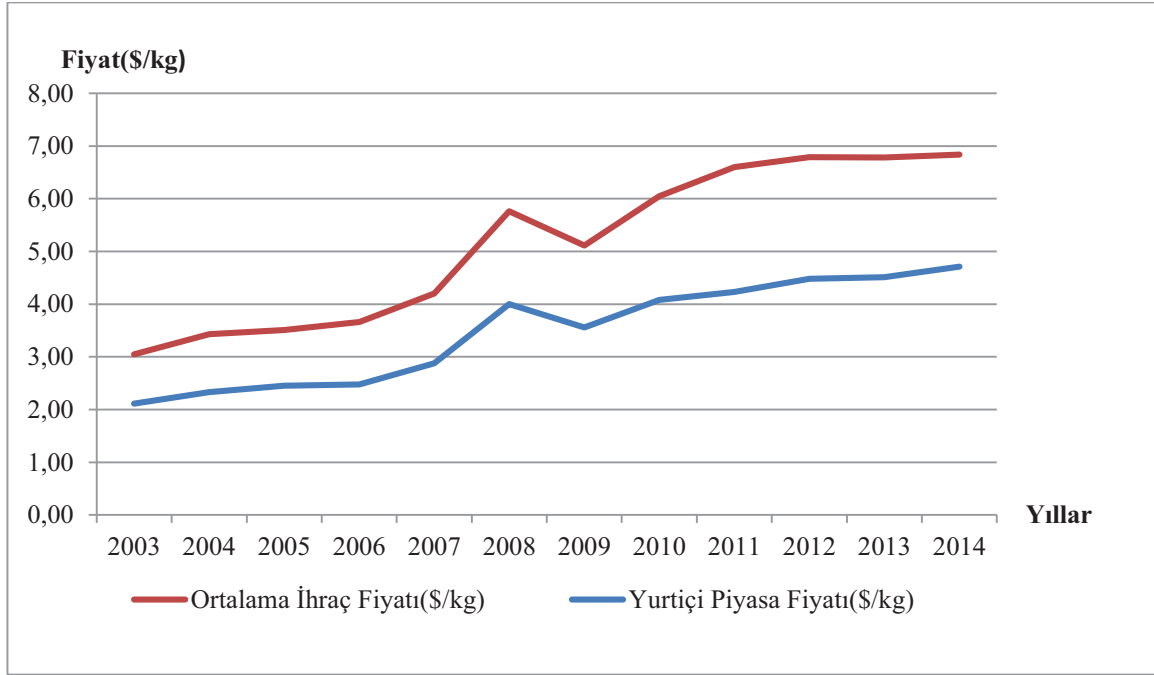
Grafik 7: AB'ye Kuru Üzüm İhracatı Değişimi ve Piyasa Fiyatı Değişimi Karşılaştırılması

Kaynak: TÜİK, GTHB ve Yazarın Kendi Hesaplamaları, 2015

Grafik 7’de AB’ye kuru üzüm ihracatının yıllar itibariyle değişimi ve kuru üzüm piyasa fiyatının yıllar içindeki değişimi görülmektedir. 2006-2009 yıllarında AB’ye kuru üzüm ihracatı ve piyasa fiyatı ters yönde değişmiştir. Diğer yıllarda ise piyasa fiyatı ile AB’ye kuru üzüm ihracatımız aynı yönlü değişmiştir.

Grafik 8: Kuru Üzümün Ortalama İhraç Fiyatı ve Yurtiçi Piyasa Fiyatı

Kaynak: TÜİK, GTHB ve Yazarın Kendi Hesaplamaları, 2015

Grafik 8’de 2003-2014 yılları itibariyle Türkiye’de kuru üzümün yurtiçi piyasa fiyatı ve ihrac fiyatı karşılaştırılmıştır. Grafikten de görüleceği üzere yurtiçi piyasa fiyatı, ortalama ihrac fiyatının üzerinde bir seyir izlemiştir. Ayrıca yurtiçi piyasa fiyatı ile ortalama ihrac fiyatındaki artış ve azalışlar paralel bir seyir izlemiştir. Özellikle son yıllarda ihrac fiyatının artması, yurtiçi fiyatlarda da artışa neden olmuştur.

3.2.3 Tütün (saplı, damarlı)

Dünyada 100’den fazla ülkede (daha çok gelişmekte olan ülkelerde) çeşitli özelliklerde tütün tarımı yapılmaktadır. FAO (2012) verilerine göre; Dünya tütün üretiminde %43’lük pay ile Çin ilk sırada yer almaktadır. Diğer önemli üretici ülkeler sırasıyla; Hindistan, Brezilya, ABD, Endonezya, Malavi ve Arjantin’dir. Geçmişte en fazla üretimin yapıldığı ülkeler arasında olan Türkiye’nin payı giderek azalmış ve 14. sıraya gerilemiştir.

1996 yılında 2 milyon 366 bin dekada ekimi yapılan ve 225 bin ton üretimi yapılan tütünün ekim ve üretimi yıllar içerisinde azalarak 2014 yılında 1 milyon dekada ekimi ve 70 bin ton üretimi gerçekleşmiştir (TÜİK, 2015). Bu azalışın en büyük sebebi 2002 yılında

yürürlüğe giren 4733 sayılı Kanunla birlikte tütünde daha önce var olan ‘destekleme’ alımları kaldırılması ve geçen süre zarfında tütün üreticilerinin sayısının 400 binlerden 50 binlere düşmesidir (Seydioğulları, 2012).

TÜİK verilerine göre ülkemizde 2014 yılında yaklaşık 70 milyon kg tütün 525 milyon ABD doları karşılığı ihraç edilmiştir. Buna karşılık, 2002 yılından itibaren Türkiye’de üretilmeye başlanan Amerikan marka sigaralar için 55.800 ton ile başlayan tütün ithalatı, 2014 yılında rekor kırarak yaklaşık 90.000 tona ulaşmış olup 550 milyon ABD doları ödenmiştir. 2002 yılından bu yana tütün ithalatındaki artış ise % 61’e ulaşmıştır. Yıllarca ülkemizin en önemli ihraç kalemlerinden biri olan tütün, 2012 yılında bu üstünlüğünü yitirerek tütün ticaretinde net ithalatçı ülke pozisyonuna geçiş yapmıştır.

Tablo 3.4 Türkiye’nin Tütün Üretimi, İhracatı, İhraç fiyatı

Yıllar	Üretim (ton)	AB’ye ihracat (ton)	Ortalama İhraç Fiyatı(\$/kg)	Yurtiçi Fiyatı (\$/kg)	AB’ye ihracat (\$)	Toplam İhracat (\$)
1996	225.216	35.841	3,93	*	140.854.536	530.317.336
1997	286.414	28.639	4,22	*	120.855.406	554.460.043
1998	250.556	23.880	4,34	*	103.637.083	501.256.736
1999	243.468	39.753	4,26	*	169.347.414	461.468.664
2000	200.280	34.609	4,29	*	148.473.552	357.190.593
2001	144.786	25.845	4,01	*	103.637.083	342.677.984
2002	152.856	26.835	3,97	*	106.536.007	277.291.403
2003	112.158	30.345	3,91	2,79	118.649.959	325.087.752
2004	133.913	38.157	3,87	3,30	147.666.809	394.545.870
2005	135.247	49.565	3,90	3,27	193.303.622	448.397.746
2006	98.137	50.360	4,79	3,41	241.228.543	499.186.965
2007	74.584	41.809	4,41	4,20	184.377.698	445.946.101
2008	93.403	75.706	2,89	5,13	218.790.625	424.078.455
2009	81.053	38.241	5,02	4,42	191.971.837	486.972.498
2010	53.018	29.752	6,65	4,57	197.851.342	399.089.905
2011	45.435	17.129	7,11	5,62	121.788.972	366.154.329
2012	73.285	21.775	5,85	6,34	127.383.270	423.284.875
2013	93.158	16.001	8,20	5,68	131.209.121	434.375.477
2014	70.000	20.415	8,02	5,38	163.726.263	515.537.874

Kaynak: TÜİK ve Yazarın kendi hesaplamaları, 2015

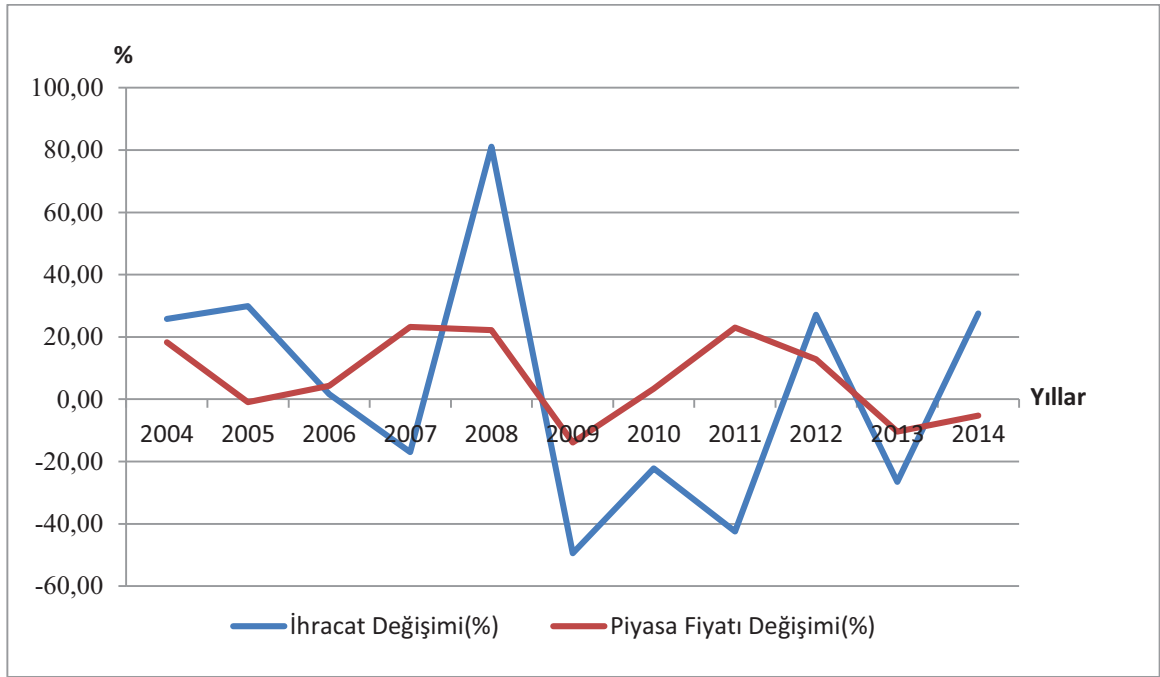
* 2003 sonrası TÜİK verilerine erişim sağlanabilmiştir.

Tablo 3.4’te görüldüğü üzere 1996 yılında tütünün ortalama ihraç fiyatı 3,93 ABD doları iken AB’ye yaklaşık 36 bin ton ihracat gerçekleşmiştir. 2002 yılına kadar fiyatlar dalgalı bir seyir izleyerek 2002 yılında 3,97 ABD doları olmuş, ihracat da yaklaşık 27 bin tona gerilemiştir. 1996 yılında üretilen tütünün %15’lik kısmı AB’ye ihraç edilirken, 2002 yılında bu oran yaklaşık %17’dir. 2006 yılına gelindiğinde ülkemizde üretilen tütünün

yarısından fazlasına denk gelen 50 bin ton AB'ye ihraç edilirken, ortalama ihraç fiyatı 4,79 ABD doları olarak gerçekleşmiştir.

1996 yılında AB'ye ihracatımız, tüm dünyaya ihracatımızın %26'sına tekabül etmekte iken bu oran yıllar içinde dalgalanmalar yaşamıştır ve 2014 yılında %31 olarak gerçekleşmiştir.

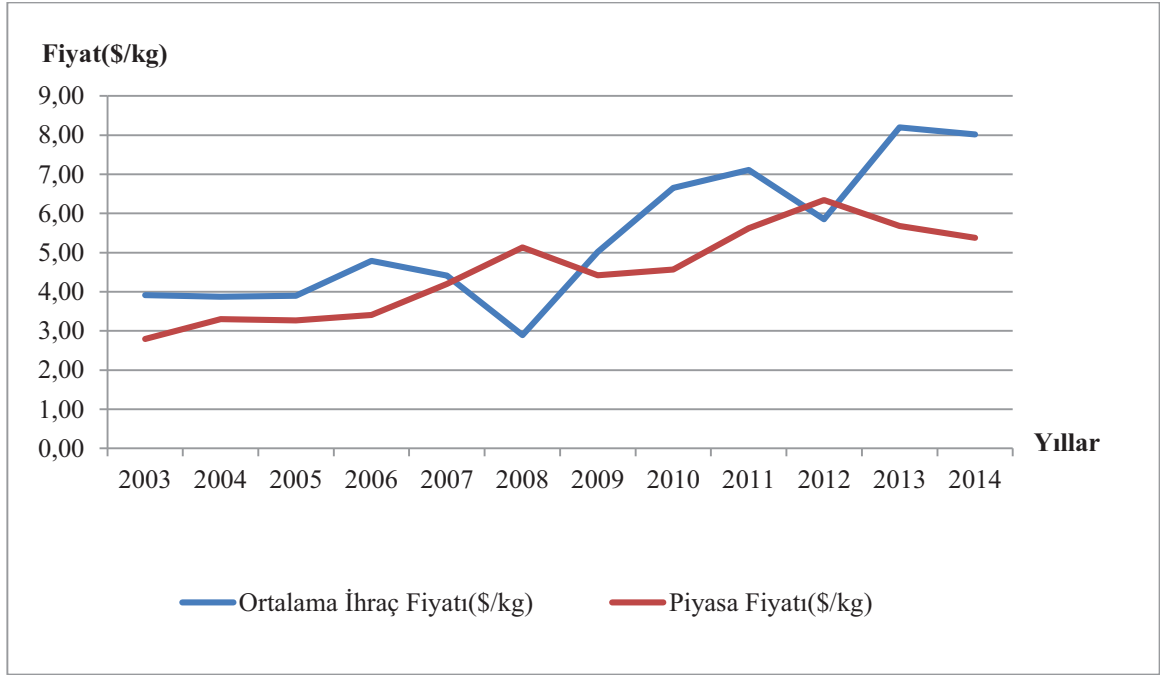
Grafik 9: AB'ye Saph, Damarlı Tütün İhracatı Değişimi ve Piyasa Fiyatı Değişimi Karşılaştırması

Kaynak: TÜİK ve Yazarın kendi hesaplamaları, 2015

Grafik 9'da 2006-2014 dönemine bakıldığında, bir önceki yıla göre fiyatların düştüğü yıllarda AB'ye olan ihracat artmış, fiyatların arttığı yıllarda ise ihracat azalmıştır. Yani arz-talep kanunu burada da geçerli olmuştur.

Grafik 10: Saplı Damarlı Tütünün Ortalama İhraç Fiyatı ve Yurtiçi Fiyatı

Kaynak: TÜİK ve Yazarın kendi hesaplamaları, 2015

Grafik 10'da 2003-2014 yılları itibariyle Türkiye'de tütünün yurtiçi piyasa fiyatı ve ihraç fiyatı karşılaştırılmıştır. Grafikten de görüleceği üzere yurtiçi piyasa fiyatı ve ortalama ihraç fiyatı dalgalı bir seyir izlemiştir. Özellikle 2007 yılından sonra iç piyasa fiyatı artarken ortalama ihraç fiyatı azalmış ya da ortalama ihraç fiyatı artarken iç piyasa fiyatı azalmıştır.

3.2.4 Kayısı (zerdali dâhil) kurutulmuş

2012 yılı FAO verilerine göre dünyada yıllık 3,5 milyon ton taze kayısı üretilmekte olup, bu miktarın yaklaşık 800 bin tonu Türkiye tarafından üretilmektedir. Bu üretim miktarıyla Türkiye, dünya kayısı üretiminde yaklaşık %20'lik payla 1. sıradadır. Türkiye'yi Pakistan, İran, Özbekistan ve İtalya takip etmektedir.

2012 yılı Trademap verilerine göre Türkiye, dünya kuru kayısı ihracatının miktar olarak yaklaşık % 62'sini gerçekleştirmektedir. Türkiye'nin hemen arkasında yer alan Tacikistan % 17,7 ve Kazakistan ise sadece % 6,6'lık bir paya sahiptir.

Dünya kuru kayısı ihracatında Türkiye tartışmasız liderdir. Önemli ithalatçılar ise AB, Rusya ve ABD'dir. Fransa, yaş kayısıda olduğu gibi kuru kayısıda da yüksek fiyatlarla satış yapıp sahip olduğu tonaj payının çok üzerinde ekonomik getiri elde etmektedir. Türkiye'de üretilen kayısının önemli bir bölümünden yaklaşık 100.000 ton kuru kayısı üretimi gerçekleştirilmektedir. Elde edilen kuru kayısının tamamına yakını ihraç edilmektedir (TÜİK, 2010). Diğer bir ifadeyle dünya yaş kayısı üretiminin %20'si, dünya pazarlarına konu olan kuru kayısının ise yaklaşık %80'i Türkiye tarafından sağlanmaktadır.

Tablo 3.5'te 1996-2006 dönemine bakıldığında, dönem başında ortalama kuru kayısı ihracat fiyatı 2,51 ABD doları iken AB'ye yaklaşık 20 bin ton kuru kayısı ihraç edilmektedir. 1996 yılında AB'ye yapılan kuru kayısı ihracatı, tüm dünyaya yapılan kuru kayısı ihracatının yaklaşık %50'sine tekabül etmektedir (TÜİK, 2015). Dönem boyunca yaş kayısı rekoltesi dalgalı bir seyir izlemiş ve 2006 yılında yaklaşık 480 bin ton olarak gerçekleşmiştir. Dönem sonunda AB'ye kuru kayısı ihracatımız dönem başına göre yaklaşık %100 artarak 40 bin tona yükselirken kg başına fiyat 2,01 ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Bu kez 2006 yılında AB'ye kuru kayısı ihracatımız yaklaşık 80 milyon ABD doları gerçekleşmiş olup bu tutar tüm dünyaya yapılan kuru kayısı ihracatının %41'ine denk gelmektedir.

2007-2014 dönemi göz önünde bulundurulduğunda, 2007 yılında yaş kayısı rekoltesi yaklaşık 590 bin ton gerçekleşmiş, ortalama 2,60 ABD doları ihraç fiyatından AB'ye 40 bin ton ihracat yapılmıştır. 2010 yılında ülkemizde gerçekleşen kötü hava koşullarından dolayı kayısı rekoltesi bir önceki yıla göre %30'dan fazla azalmış ve bu azalış kuru kayısı ihraç fiyatını 3,05 ABD dolarından 4,06 ABD dolarına yükselmesine neden olmuştur. Yine 2010 yılında AB'ye kuru kayısı ihracatımız tüm dünyaya yaptığımız kuru kayısı ihracatının %42'sine denk gelmektedir.

Tablo 3.5 Türkiye'nin Kayısı Üretimi, Kuru Kayısı İhracatı, İhraç fiyatı

Yıllar	Yaş kayısı Üretim (ton)	AB'ye ihracat (ton)	Ortalama Fiyat (\$/kg)	Yurtiçi Fiyatı(\$/kg)	AB'ye ihracat (\$)	Dünyaya ihracat (\$)
1996	241.000	20.242	2,51	*	50.807.547	106.891.245
1997	306.000	18.376	2,84	*	52.188.511	111.617.119
1998	540.000	23.554	2,46	*	57.943.855	120.361.593
1999	378.000	25.147	2,40	*	60.352.099	126.168.730
2000	579.000	24.986	1,85	*	46.223.234	110.379.480
2001	517.000	32.859	1,16	*	38.116.051	88.105.886
2002	352.000	27.922	2,01	*	56.122.870	118.805.412
2003	499.000	27.346	2,40	*	65.630.820	150.342.538
2004	350.000	35.836	2,79	*	99.982.390	197.704.181
2005	894.000	36.738	2,31	*	84.864.492	179.735.458
2006	483.459	40.655	2,01	*	81.716.775	194.363.691
2007	589.732	39.939	2,60	*	103.840.243	236.020.954
2008	750.574	38.570	3,49	*	134.610.284	313.496.362
2009	695.364	38.560	3,05	5,63	117.609.145	278.879.978
2010	476.132	36.596	4,06	7,18	148.578.181	350.597.345
2011	676.138	35.106	4,30	8,13	150.956.245	360.906.561
2012	795.483	36.669	3,22	7,81	118.073.700	296.503.953
2013	811.609	43.455	3,03	7,49	131.668.370	314.133.650
2014	278.210	33.572	4,90	10,98	164.502.056	344.297.412

Kaynak: TÜİK, GTHB ve Yazarın kendi hesaplamaları, 2015

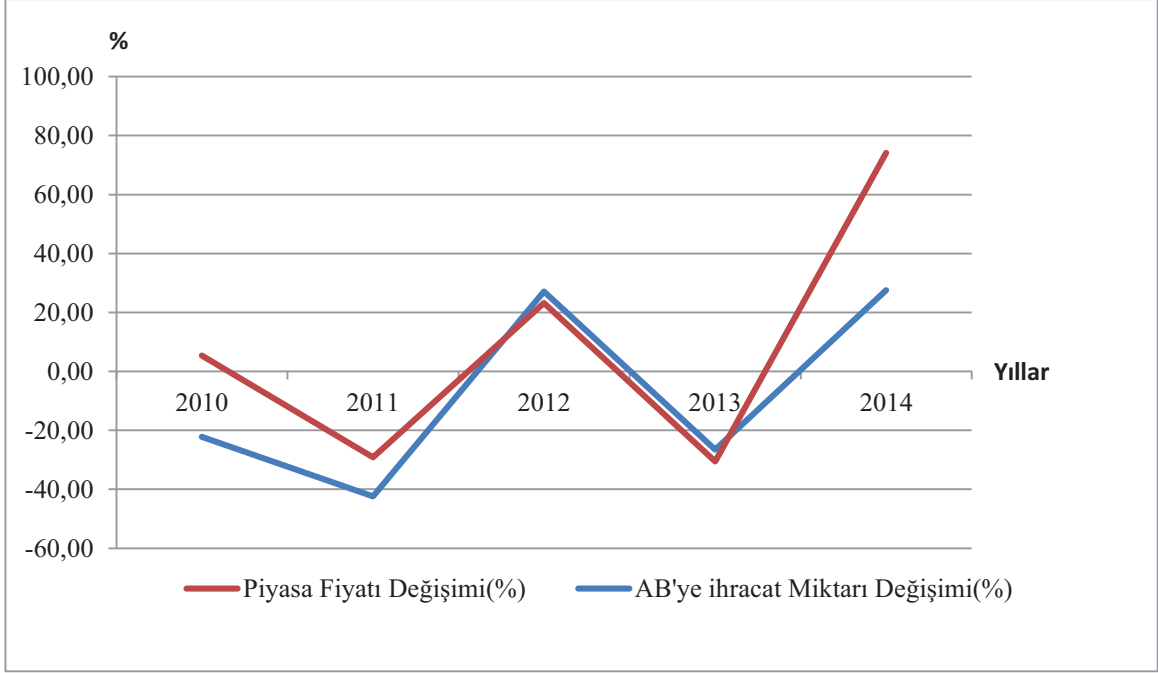
*Verilere TÜİK'den 2009 yılından itibaren ulaşılabilmektedir.

2014 yılında ise ülkemizde yaşanan don olaylarından dolayı yaş kayısı rekoltesi bir önceki yılda alınan ürünün 3'de birine düşerek 278 bin ton gerçekleşmiştir. Rekoltenin bu denli düşük olması kuru kayısı fiyatlarına da yansımış ve fiyatlar 1996-2014 dönemindeki en yüksek ihraç fiyatı olan 4,90 ABD dolarına yükselmiştir. Fiyatlardaki yükseliş AB'ye ihraç edilen kuru kayısı miktarlarına da yansımış ve ihracat miktarı bir önceki yıla göre %25 azalmıştır.

1996 yılında AB'ye kuru kayısı ihracatımız tüm dünyaya ihracatımızın %47'sine denk gelirken, bu oran yıllar içinde dalgalanmalar yaşayarak 2014 yılında yine %47 olarak gerçekleşmiştir.

Dünya kuru kayısı arzının yaklaşık %80'i Türkiye tarafından sağlandığından ülkemiz fiyat belirleyici durumdadır. Fiyatlar ise yıllardan yıllara ürün rekoltesi, iklim koşulları vb. nedenlerden ötürü dalgalanmaktadır. AB'ye kuru kayısı ihracatımız da yine yıllardan yıllara rekolte ve fiyatlara bağlı olarak dalgalanmaktadır.

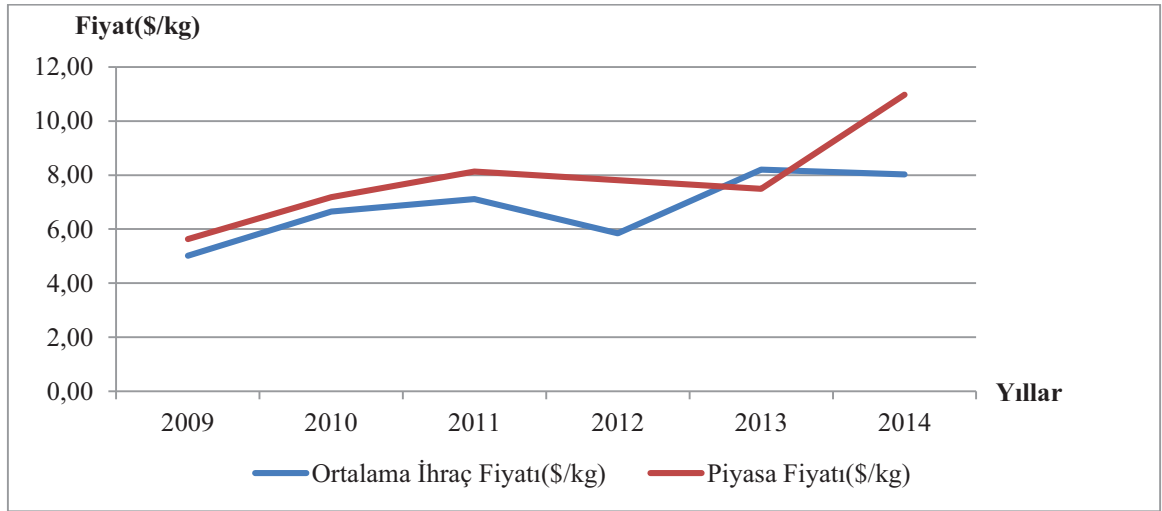
Grafik 11: AB'ye Kuru kayısı İhracatı Değişimi ve Piyasa Fiyatı Değişimi Karşılaştırılması

Kaynak: TÜİK, GTHB ve Yazarın kendi hesaplamaları, 2015

Grafik 11’de 2010-2014 yılları arasında Türkiye’nin AB’ye kuru kayısı ihracatındaki ve piyasa fiyatındaki değişimler gösterilmektedir. İhracatın azaldığı dönemlerde yurtiçi piyasa fiyatının azalmakta ve ihracatın arttığı dönemlerde yurtiçi piyasa fiyatının arttığı görülmektedir. Buradan kuru kayısı ihracatının artışının iç piyasa fiyatlarını da yukarı çektiği anlaşılmaktadır.

Grafik 12: Kuru Kayısının Ortalama İhraç Fiyatı ve Yurtiçi Piyasa Fiyatı

Kaynak: TÜİK, GTHB ve Yazarın kendi hesaplamaları, 2015

Grafik 12’de 2009-2014 yılları arasında kuru kayısının ortalama ihraç fiyatı ve iç piyasa fiyatı yer almaktadır. 2009-2010-2011 ve 2013 yıllarında iç piyasa fiyatı ile ortalama ihraç fiyatı birbirine yakın gerçekleşmiştir ancak 2012 ve 2014 yıllarında iç piyasa fiyatı ortalama ihraç fiyatının üzerinde gerçekleşmiştir.

3.2.5 İncir (taze/kurutulmuş)

2012 yılı FAO verilerine göre yıllara göre değişmekle birlikte yılda ortalama 680 bin ton yaş incir üretilmektedir. Dünyanın en büyük yaş incir üreticisi Türkiye’dir ve Türkiye’nin üretimi dünya üretiminin yaklaşık% 27’sini oluşturmaktadır. Türkiye’yi Mısır, Cezayir, Fas ve İran takip etmektedir. Ülkemizde üretilen incirlerin genellikle % 20’si taze, % 80’i ise kuru incir olarak ihraç edilmektedir (TÜİK, 2015).

Yine FAO verilerine göre yıldan yıla değişmekle birlikte yaklaşık 105.000 ton civarında olan dünya kuru incir üretiminin %53’ü ülkemiz tarafından gerçekleştirilmektedir. Ülkemizden sonra % 20,8’lik payla İran ikinci, % 8,8’lik payla da ABD üçüncü sırada yer almaktadır.

Tablo 3.6 Türkiye’nin İncir Üretimi, İhracatı, İhraç fiyatı

Yıllar	Üretim (ton)	AB’ye İhracat (ton)	Ortalama Fiyat(\$/kg)	Yurtiçi Ticaret Borsası Fiyatı(\$/kg)	AB’ye İhracat (\$)	Toplam İhracat (\$)
1996	290.000	30.760	1,85	*	56.905.105	75.780.288
1997	243.000	30.195	1,73	*	52.236.987	68.841.754
1998	255.000	31.346	1,83	*	57.362.322	77.468.245
1999	275.000	35.947	1,61	*	57.874.415	76.635.103
2000	240.000	31.790	1,54	*	48.956.512	68.038.459
2001	235.000	31.982	1,58	*	50.532.179	72.928.363
2002	250.000	32.409	1,84	*	59.633.281	80.944.829
2003	280.000	35.414	1,80	*	63.744.783	89.438.593
2004	275.000	43.412	1,68	*	72.932.659	99.239.619
2005	285.000	44.046	1,91	*	84.128.327	117.675.184
2006	290.151	44.353	2,23	*	98.908.155	138.490.676
2007	210.152	32.613	3,71	*	120.995.152	168.441.676
2008	205.067	30.819	4,46	*	137.451.128	187.201.528
2009	244.351	36.168	3,49	2,11	126.225.725	176.870.683
2010	254.838	37.925	3,23	2,28	122.496.187	184.631.351
2011	260.508	37.318	3,17	2,00	118.298.542	180.779.723
2012	275.002	38.089	3,14	2,13	119.600.065	196.610.819
2013	298.914	43.317	3,24	2,20	140.348.343	241.538.841
2014	300.282	42.207	3,85	1,28	162.496.250	280.539.183

Kaynak: TÜİK, İzmir Ticaret Borsası ve Yazarın kendi hesaplamaları, 2015

Tablo 3.6'da 1996-2006 dönemine bakıldığında, dönem başında 290 bin ton rekolte elde edilmiştir ve ortalama incir ihracat fiyatı 1,85 ABD doları iken AB'ye yaklaşık 30 bin ton incir ihraç edilmektedir. 1996 yılında AB'ye yapılan incir ihracatı, tüm dünyaya yapılan incir ihracatının yaklaşık %75'ine tekabül etmektedir (TÜİK, 2015). Dönem boyunca incir rekoltesi dalgalı bir seyir izlemiş ve 2006 yılında yine 290 bin ton olarak gerçekleşmiştir. Dönem sonunda AB'ye incir ihracatımız dönem başına göre yaklaşık %50 artarak 44 bin tona yükselirken kg başına fiyat 2,23 ABD doları olarak gerçekleşmiştir. 2006 yılında AB'ye incir ihracatımız yaklaşık 100 milyon ABD doları gerçekleşmiş olup bu tutar tüm dünyaya yapılan incir ihracatının %70'ine denk gelmektedir.

2007-2014 dönemi göz önünde bulundurulduğunda, 2007 yılında incir rekoltesi yaklaşık 210bin ton gerçekleşmiş, ortalama 3,71 ABD doları ihraç fiyatından AB'ye yaklaşık 32 bin ton ihraç yapılmıştır. Aynı yıl incir rekoltesi bir önceki yıla göre %27 azalmış ve bu azalma ihraç fiyatının bir önceki yıla göre yaklaşık %50 artmasına yol açmıştır. 2014 yılında 300 bin ton incir rekoltesi elde edilmiş ancak dönem boyunca rekolte sürekli artmasına rağmen ortalama ihraç fiyatını 3,85 ABD doları olarak gerçekleştirmiştir. Yine 2014 yılında AB'ye incir ihracatımız tüm dünyaya yaptığımız incir ihracatının %57'sine denk gelmektedir.

1996 yılında AB'ye kuru ihracatımız tüm dünyaya ihracatımızın yaklaşık %75'ine denk gelirken, yıllar içerisinde bu oran azalarak 2014 yılında yaklaşık %58 olarak gerçekleşmiştir.

17.06.2013 tarih ve 28684 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan '*Tarımsal Ürünlerde İhracat İadesi Yardımlarına İlişkin Karar*' ile TCMB Para Kredi ve Koordinasyon Kurulu'nun ilgili tebliğinin yürürlüğe girişi, incir ihracatında değinilmesi gereken güncel ve önemli bir gelişmedir. Bu tebliğ beyaz et, yumurta, bal, süt bitkisi, sebze vb. bazı tarım ürünlerini kapsamaktadır.

Söz konusu tarım ürünlerinin ihracatına verilen yardımların OTP'ye uyumunu kolaylaştırmak üzere, yurtiçi fiyat, dünya fiyatı, üretim ve tüketim dengesi ve ithalatta uygulanan koruma oranları ve dönemsel olarak uygulanması ile ilgili esaslar belirlenmeye çalışılmaktadır. Gıda sanayi kapsamındaki işlenmiş tarım ürünlerine verilecek ihracat iadesi

yardımlarında, bünyelerinde bulunan temel tarım ürünlerinin miktarı, bu ürünlere verilen ihracat desteği ve uygulanan ithalat koruması dikkate alınmaktadır.

Tebliğde belirtilen tarım ürünleri ihracatında, ihracatı takiben finansman, ürün çeşitlerine göre belirlenen ABD doları karşılığı TL olarak, TCMB nezdinde, imalatçı/ihracatçı veya ihracatçı adına açılacak hesaptan bu kararda belirtilen giderler TCMB kanalıyla mahsup yoluyla ve Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu ödenekleri çerçevesinde karşılanmaktadır.

İhracat iadesi uygulanan tarım ürünleri arasında incir hali hazırda bulunmamaktadır. Bununla birlikte, 14 Mayıs 2015 tarihinde, Başbakanımız Sayın Ahmet DAVUTOĞLU, önümüzdeki dönemde incire ihracat desteği verilmesinin öngörüldüğünü belirtmiştir.¹⁰

Bu husus göz önünde bulundurulduğunda, incirde ihracat desteği yürürlüğe girdiğinde incir maliyeti desteklemeler sayesinde önemli ölçüde azaltacak olup AB ve diğer ülkelere daha yüksek miktarlarda ihracat yapılabilecektir.

¹⁰14 Mayıs 2015 tarihinde, Başbakanımız Sayın Ahmet DAVUTOĞLU, Nazilli’de yapılan bir mitingde konuya ilişkin olarak şu hususlara değinmiştir: *“Eğer biz bir yere ziyarete gelirsek bilirsiniz ki elimiz boş gelmeyiz. Şimdi size bazı müjdeleri de vereyim. Şu ana kadar yaş ve kuru incire ihracat desteği vermemiştik, inşallah yaş ve kuru incire ihracat desteği veriyoruz. Onları da ihracat destek kapsamına alıyoruz.”*(<https://www.akparti.org.tr/site/haberler/ak-parti-genel-baskani-ve-basbakan-davutoglu-nazillide/74714#1>)

3.3 AB'den en çok İthal Edilen 5 Tarımsal Ürün ve Fiyatların Analizi

Türkiye'nin AB'den 1996-2014 döneminde en çok ithal ettiği 5 tarımsal ürün ve fiyatları bu kısımda incelenecektir.

Tablo 3.7'de HS 6 yöntemi ile kategorilendirilmiş ve 1996-2014 döneminde Türkiye'nin AB'den en çok ithal ettiği ilk 7 ürün ve ürün grubu yer almaktadır. Ancak sağlıklı tespit ve analizler yapabilme adına AB'den en fazla tutarda ithal ettiğimiz ürünlerden ilk sırada olan '*Diğer Gıda Müstahzarları*' ürün grubu içeriklerinin farklı ürünlerden oluşmasından dolayı değerlendirme dışı bırakılmıştır. Bunun yerine AB'ye ihracatımızda 6. sırada yer alan ürün değerlendirmede kullanılacaktır.

Tablo 3.7 Türkiye'nin 1996-2014 döneminde AB'den en çok ithal ettiği tarım ürünleri (milyon \$)

	Ürün	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Toplam
1	Diğer gıda müstahzarları	46	44	43	46	58	54	79	80	128	160	192	211	181	167	199	247	255	312	348	2.861
2	Ayçiçeği tohumu	4	11	2	1	3	1	4	2	2	12	2	189	296	134	185	259	134	272	205	1.727
3	Buğdaylar ve mahlût (diğer)	92	86	25	31	41	14	33	71	19	0,8	7	67	308	177	67	205	21	63	65	1.402
4	Sığır eti; diğer kemikli parçalar (taze/soğutulmuş)	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	228	506	90	20	0,5	846
5	Çocukların beslenmesinde kullanılan müstahzarlar (perakende)	9	10	16	14	11	13	14	22	25	33	43	53	64	58	59	78	86	98	103	817
6	Tütün ve tütün yerine geçen madde hülusalrı	0,05	0	0,7	2	2	2	11	32	45	63	53	58	61	56	60	69	84	88	110	802

Kaynak: TÜİK ve Yazarın kendi hesaplamaları, 2015

3.3.1 Ayçiçeği tohumu

Ayçiçeği tohumunda içerdiği yüksek orandaki (%22-50) yağ miktarı nedeniyle bitkisel ham yağ üretimi bakımından önemli bir yağ bitkisidir. Dünyada son 5 yılı baz aldığımızda yılda ortalama 500 milyon ton yağlı tohum üretilmekte ve üretimin yaklaşık yarısını soya fasulyesi tohumu oluşturmaktadır. Ayçiçeği tohumu da dünya yağlı tohum üretiminin yaklaşık %10'una tekabül etmektedir (USDA, 2015).

TÜİK verilerine göre ayçiçeği yağı Türkiye yağ tüketiminin yaklaşık %50'sine tekabül etmektedir. 1996 yılında yaklaşık 7 milyon dekada yağlı tohum ekimi yapılırken bu alanın yaklaşık %80'inde ayçiçeği tohumu ekimi yapılmaktaydı. 2014 yılı itibariyle 8 milyon dekarın üstünde bir alanda yağlı tohum bitkisi ekimi yapılmaktadır ve bu alanın 6,5 milyon dekarında ayçiçeği tohumu ekilmektedir. 2014 yılında 3,5 milyon ton yağlı tohum üretilirken bunun yaklaşık yarısı ayçiçek tohumudur (TÜİK, 2015).

Dünyada ayçiçeği yağını en çok kullanan ülkelerden biride Türkiye'dir. Türkiye'de ayçiçeği yağı tüketimi yıllık yaklaşık olarak 900 bin tondur. Ancak ülke mahsulünden elde edilen ayçiçeği yağı ise yıllık yaklaşık olarak 400-450 bin ton olmaktadır. Ortaya çıkan bu açık ithalat ile karşılanmaya çalışılmaktadır. Bu nedenle ayçiçeği, ülkemizin önemli ithal kalemlerinden biridir. Türkiye, AB'den sonra en büyük ithalatçı ülke konumundadır (GTB, 2015). Ayrıca ülkemizde kurulu yağlı tohum kırma ve bitkisel yağ rafinasyon kapasitesinin kullanılması amacıyla Dâhilde İşleme Rejimi kapsamında ayçiçeği ithalatına izin verilmesiyle birlikte ayçiçeği yağı ihracatımız son yıllarda önemli oranda artmıştır (GTB, 2015). Örneğin Oil World verilerine göre 2013/2014 döneminde tüm dünyada yaklaşık 2 milyon ton ayçiçeği tohumu ithalatı gerçekleşmiş ve bu ithalatın yaklaşık 600 bin tonunu Türkiye gerçekleştirmiştir.

1995 yılında imzalanan GATT Anlaşması çerçevesinde ülkemiz, ithalatta tüm tarife dışı engelleri kaldırarak tek vergiyi taahhüt etmiş ve bu verginin oranını da ayçiçeğinde (tohumluk olan ve tohumluk olmayan) % 30 olarak belirlemiştir. Ancak yıllar içinde bu vergi oranı % 3 azaltılarak, 2004 yılında % 27 olarak taahhüt edilmiştir. Halen ithalatta bu üst seviye uygulanmaktadır (GTB, 2015).

Tablo 3.8 AB-Türkiye Ayçiçeği Tohumu Ticareti

Yıllar	AB'den ithalat (\$)	Yurtiçi Fiyatı (ton/\$)	Ortalama İthalat fiyatı (ton/\$)	Tüm ithalat (\$)	AB ithalat/ tüm ithalat(%)
1996	4.409.155	*	340	183.555.131	2,40
1997	11.938.758	*	260	141.416.241	8,44
1998	2.358.849	*	490	178.517.671	1,32
1999	1.847.873	*	780	119.484.888	1,55
2000	3.946.525	470	290	103.323.583	3,82
2001	1.160.746	350	14.620	42.706.560	2,72
2002	4.284.038	460	500	42.008.275	10,20
2003	2.138.167	522	17.510	153.335.246	1,39
2004	2.417.512	568	1.890	157.375.993	1,54
2005	12.678.819	626	410	161.759.061	7,84
2006	2.337.425	517	35.980	116.520.338	2,01
2007	189.124.990	538	410	260.166.488	72,69
2008	296.884.804	689	810	365.145.129	81,31
2009	134.308.818	500	490	240.619.554	55,82
2010	185.511.394	546	540	349.690.416	53,05
2011	259.478.837	688	650	589.576.858	44,01
2012	134.970.968	748	590	443.958.940	30,40
2013	272.018.826	731	660	474.001.893	57,39
2014	205.940.646	800	760	406.154.955	50,70

Kaynak: TÜİK, GTHB ve Yazarın kendi hesaplamaları, 2015

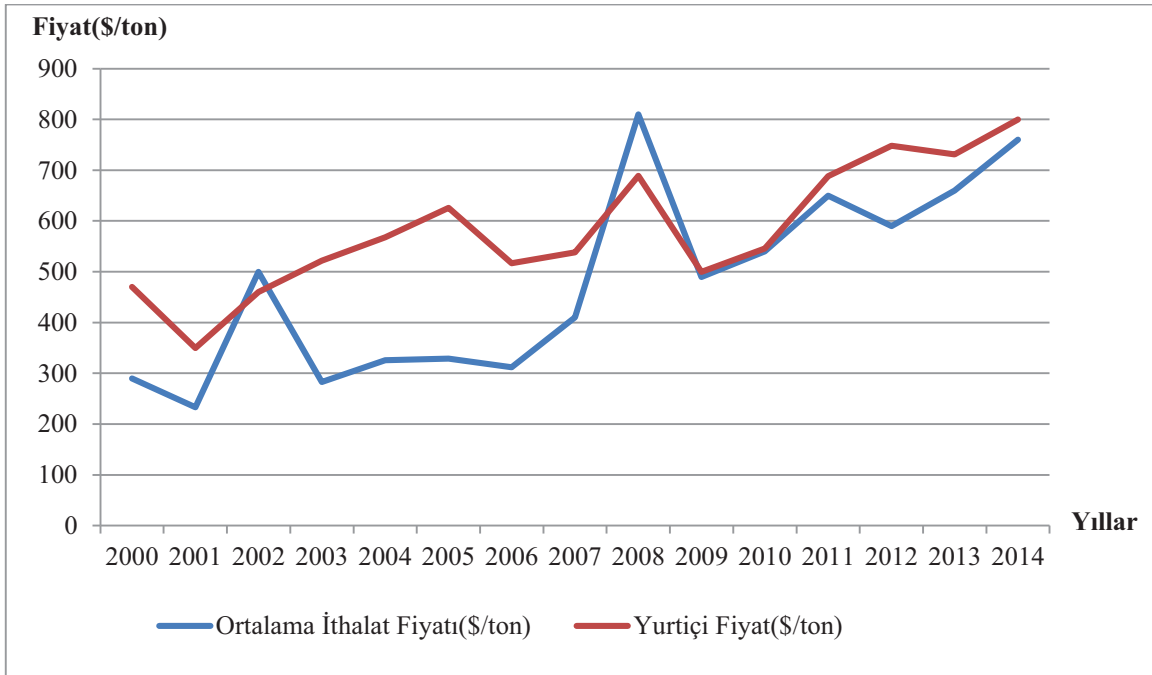
Türkiye yağlık ayçiçeği tohumu ithalatının yaklaşık yarısını Bulgaristan'dan, diğer bölümün büyük bir kısmını ise Ukrayna, Romanya, Rusya ve Moldova'dan yapmaktadır (GTB, 2015).

Tablo 3.8'de görüldüğü üzere 1996-2006 döneminde AB'den ayçiçeği tohumu ithalatımız yıllık ortalama 4,5 milyon ABD dolarıdır. Aynı dönemde AB'den ayçiçeği tohumu ithalatının tüm dünyadan ithalatına oranı yıllık ortalama %4 olarak gerçekleşmiştir. Yine AB'den ortalama ithalat fiyatlarına baktığımızda, fiyatlar çoğu yıl 1 ABD dolarının altında seyrederken; 2001, 2003 ve 2006 yıllarında fiyatların bariz şekilde yüksek olduğunu görmekteyiz. Bunun nedenini öğrenmek için TÜİK verilerinden 120600 GTİP kodlu ayçiçeği tohumunun alt kalemlerinde yer alan ürünler incelenmiş ve belirtilen yıllarda AB'den sadece fiyatı daha yüksek olan, tohumluk amaçla kullanılmak üzere ebeveyn hat ayçiçeği tohumu ithal edildiği tespit edilmiştir (GTHB, 2015).

2007-2014 dönemine bakıldığında, 2007 yılında AB'den ayçiçeği tohumu ithalatımızın, bir önceki yıla göre çok fazla arttığı görülmektedir. Bunun nedeni 2007 yılında tüm ithalatımızın büyük kısmını oluşturan Bulgaristan ve Romanya'nın AB'ye üye olmasıdır. 2008 yılında ayçiçeği fiyatlarının bir önceki yıla göre %100 arttığı

görülmektedir. Ayrıca aynı yıl AB'den ayçiçeği tohumu ithalatımızın tüm dünyadan ithalatımızın %80'ninden daha fazla olduğu görülmektedir. Bu fiyat artışının nedenleri, 2008 yılında dünya ayçiçeği üretimindeki gerileme, Arjantin'de Mart 2008 başlayan ve 3 ay devam eden grevler nedeniyle ihracatın sekteye uğraması ve Ukrayna'da Mart 2008 sonuna doğru uygulamaya konulan ve Haziran 2008 ortasında biten ayçiçeği yağı ihracat kotalarıdır (GTB, 2015). Ayrıca aynı yıl AB'den yapılan ithalat oranının artmasının nedeni, yine Ukrayna'nın koyduğu ihracat kotalarıdır.

Grafik 13: Ayçiçeği Ortalama İthalat Fiyatı ve Yurtiçi Fiyatı

Kaynak: TÜİK ve Yazarın kendi hesaplamaları, 2015

Grafik 13'te 2000-2014 döneminde ayçiçeğinin ortalama ithalat fiyatı ve yurtiçi piyasa fiyatı arasındaki ilişki gösterilmektedir. 2003 yılı haricinde ortalama ithalat fiyatı ile yurtiçi fiyatı arasındaki artış ve azalışlar paralel bir seyir izlemektedir.

2013-2014 yıllarında ayçiçeği tohumu fiyatları artma eğiliminde olmasına rağmen yüksek miktarlarda ayçiçeği tohumu ithalatımız bulunmaktadır. 2014 yılında ülkemiz tüm dünyadan 400 milyon ABD doları ayçiçeği tohumu ithal etmiş ve bu ithalatın yarısını AB ülkelerinden gerçekleştirmiştir.

3.3.2 Buğdaylar ve mahlût (durum buğdayı hariç)

2013/2014 döneminde dünya buğday rekoltesi 713,7 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Başlıca buğday üreticileri AB, Ukrayna, Kanada, Çin, ABD, Rusya ve Kazakistan, Hindistan ve Türkiye olup, bu ülkeler dünya buğday üretiminin yaklaşık yarısını gerçekleştirmektedirler (UHK, 2015).

TÜİK verilerine göre Türkiye’de 2014 yılında yaklaşık 120 milyon dekar alanda tahıl ekimi yapılmış olup bu alanın yarısından fazlasında buğday(durum hariç) ekimi yapılmaktadır. Yine 2014 yılında 16 milyon ton buğday üretimi yapılmıştır.

Ülkemiz dünyanın önde gelen un ihracatçılarından biridir. Bu nedenle iç tüketimin yanı sıra, sektördeki en önemli hububat talebi un fabrikalarından gelmektedir. Ayrıca yem sanayi ve ihracata konu olan beyaz et sektörünün de hububat talebi olmaktadır.

Buğday üretimi bakımından kendine yeterli düzeyde olan Türkiye’de, bazı yıllar olumsuz iklim koşullarına bağlı olarak üretimde ve kalitede yaşanan sorunlardan dolayı talep karşılanamamakta ve ithalat yapılmaktadır (ZMO, 2014). İthalata başvurulmasının önemli bir nedeni de ülkemizdeki gelişmiş un sanayisidir. İthal edilen buğday işlenerek ihracata dönüştürülmektedir.

Tablo 3.9’da görüldüğü üzere 1996 yılında Türkiye AB’den 90 milyon ABD doları tutarında buğday ithal etmiş olup bu tutar Türkiye’nin tüm dünyadan ithal ettiği buğdayın %20’sine denk gelmektedir. 1996 yılından 2007 yılına kadar ortalama ithalat fiyatı 130 \$/ton ile 250 \$/ton arasında dalgalanmıştır. Aynı dönemde Türkiye’nin AB’den ithalatı da dalgalanmalar yaşamıştır.

Tablo 3.9 Türkiye Buğday İthalatı, İthalat Fiyatı

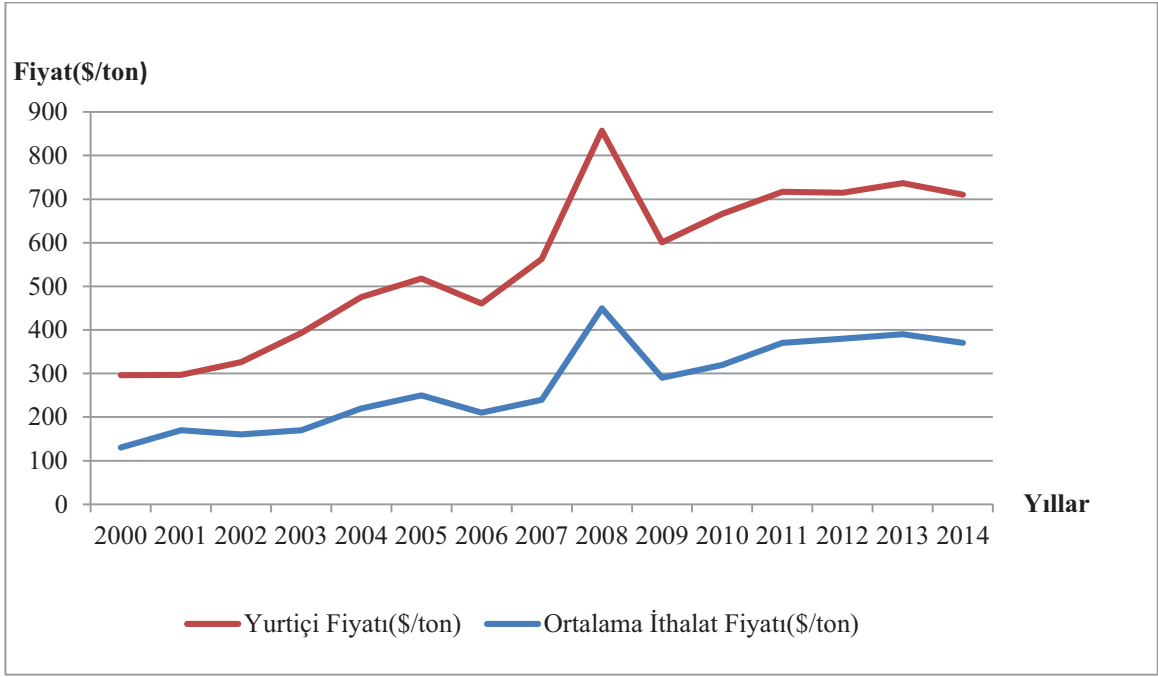
Yıllar	Yurtiçi Fiyatı (ton/\$)	Ortalama İthalat fiyatı (ton/\$)	AB'den ithalat (\$)	Tüm ithalat (\$)	AB ithalat/ tüm ithalat(%)
1996		220	92.189.730	458.865.585	20
1997		180	86.575.244	430.031.665	20
1998		150	25.308.455	227.337.644	11
1999		140	31.862.419	182.105.779	17
2000	166	130	41.617.533	124.904.647	33
2001	127	170	14.050.530	48.755.949	29
2002	166	160	33.904.414	147.657.642	23
2003	223	170	71.595.519	275.822.487	26
2004	255	220	19.833.468	216.805.645	9
2005	268	250	876.109	25.001.107	4
2006	251	210	7.265.848	51.754.933	14
2007	323	240	67.492.559	533.903.941	13
2008	407	450	308.687.206	1.397.635.667	22
2009	311	290	177.872.132	853.163.760	21
2010	346	320	67.876.676	629.670.676	11
2011	347	370	205.274.709	1.613.623.852	13
2012	335	380	21.017.888	1.042.551.799	2
2013	347	390	63.424.261	1.060.671.875	6
2014	340	370	65.647.008	1.331.596.210	5

Kaynak: TÜİK, GTHB ve Yazarın kendi hesaplamaları, 2015

2006 yılından itibaren dünyanın değişik bölgelerinde yaşanan kuraklıklardan dolayı ithalat dağılımımız değişiklik arz etmiştir. Nitekim 2007, 2008 ve 2009 yıllarında Türkiye buğday ithalatının sırasıyla; %35, %56 ve %75'ini Rusya, %41, %6 ve %15'ini Kazakistan oluşturmuştur. Bu rakamlardan, Türkiye'nin yüksek kaliteli buğday ithalatının büyük bir kısmını Rusya ve Kazakistan'dan yaptığı anlaşılmaktadır (UHK, 2011). Aynı dönemde AB'den yıllık ortalama buğday ithalatımız tüm dünyadan buğday ithalatımızın yaklaşık %19'udur. Buna karşılık 2010 yılına kadar ABD'den buğday ithalatı %0-2 gibi son derece düşük düzeyde iken, ülkemizin ithalat yaptığı ülkelerde yaşanan sorunlar nedeniyle ABD'den yapılan buğday ithalatı önemli düzeye yükselmiş ve 2010 yılında 338 bin ton (%18) olarak gerçekleşmiştir (UHK, 2011). 2011 yılında buğday ithalatının yüksek olmasının temel nedeni, 25 Şubat-1 Mayıs 2011 tarihleri arasında buğdayın gümrük vergisi oranının % 130'dan % 0'a indirilmesidir (ZMO, 2015).

2012-2014 döneminde buğday ithalatımızda AB'nin payı çok keskin bir düşüş yaşamış olup bu dönemde AB'den yaptığımız ithalatın tüm dünyadan yaptığımız ithalata oranı ortalama % 4,3 olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde ithalatımız çoğunlukla Rusya, ABD ve Ukrayna'dan yapılmıştır (TÜİK, 2015).

Grafik 14: Buğdayın Ortalama İthalat Fiyatı ve Yurtiçi Fiyatı

Kaynak: TÜİK ve Yazarın kendi hesaplamaları, 2015

Grafik 14’te görüldüğü üzere 2000-2014 yılları itibariyle buğdayın yurtiçi fiyatı ortalama ithalat fiyatının üzerinde seyretmiştir. Ancak fiyatlardaki artış ve azalışlar paralel bir seyir izlemiştir. 2007/2008 dünya hububat krizi grafikte de görüldüğü üzere fiyatları bariz şekilde arttırmıştır.

3.3.3 Sığır eti; diğer kemikli parçalar (taze/soğutulmuş)

Tablo 3.10’da görüldüğü üzere 1996-2003 döneminde enflasyonun da etkisiyle ülkemizde et fiyatları ciddi artışlar göstermiştir. Et fiyatlarındaki bu artışların en önemli sebebi 1997 yılından itibaren kesilen hayvan sayısı ve et üretiminin azalmasıdır.

2004-2009 döneminde yurtiçi et fiyatlarına baktığımızda ise sabit bir seyrin izlendiği ve fiyatlardaki artışın enflasyonun altında kaldığı gözlenmektedir (Kalkan ve Cüneydioğlu, 2010).

Kırmızı ette hayvan alım fiyatları dikkate alınmazsa yem fiyatları en önemli maliyet kalemi olarak kabul edilmektedir. Grafik 4’te görüldüğü üzere 2007 yılında yem fiyatlarında yaşanan önemli artışlar nedeniyle et üreticilerinin ciddi maliyet baskısıyla karşı karşıya kaldığı görülmektedir. 2007 yılında; küspe %70,7, yemlik arpa %50,6 besi yemi

%41,2 yemlik buğday %31,9 ve kepek %25 oranında artmışken sığır eti karkas fiyatları TL bazında %3,3 artış göstermiştir (TZOB, 2008).

Tablo 3.10 AB'den Karkas Et İthalatı, İthalat Fiyatı

Yıllar	AB'den ithalat (\$)	AB'den ithalat (ton)	Ort. İthalat fiyatı (kg/\$)	Yurtiçi Fiyat (TL)	Kesilen hayvan	Et üretimi (ton)
1996	1.035.894	715	1,45	373.052	1.816.000	301.828
1997	0	0	-	659.363	2.382.346	379.541
1998	0	0	-	1.482.432	2.200.475	359.273
1999	0	0	-	2.133.990	2.006.758	349.681
2000	0	0	-	2.843.549	2.101.583	354.636
2001	0	0	-	3.327.704	1.843.320	331.589
2002	0	0	-	5.572.831	1.774.107	327.629
2003	0	0	-	8.418.451	1.591.045	290.455
2004	0	0	-	9.169.761	1.856.549	364.999
2005	0	0	-	9,56	1.630.471	321.681
2006	0	0	-	10,29	1.750.997	340.705
2007	0	0	-	11,16	2.003.991	431.963
2008	0	0	-	11,72	1.736.107	370.619
2009	0	0	-	13,41	1.502.073	325.286
2010	228.521.336	46.447	4,92	18,41	2.602.246	618.584
2011	506.154.048	109.557	4,62	18,54	2.571.765	644.906
2012	90.230.375	24.320	3,71	17,51	2.791.034	799.344
2013	20.305.731	5.371	3,78	15,83	3.430.723	869.292
2014	586.309	120	4,89	17,10	3.712.281	881.999

Kaynak: TÜİK, GTHB ve Yazarın kendi hesaplamaları, 2015

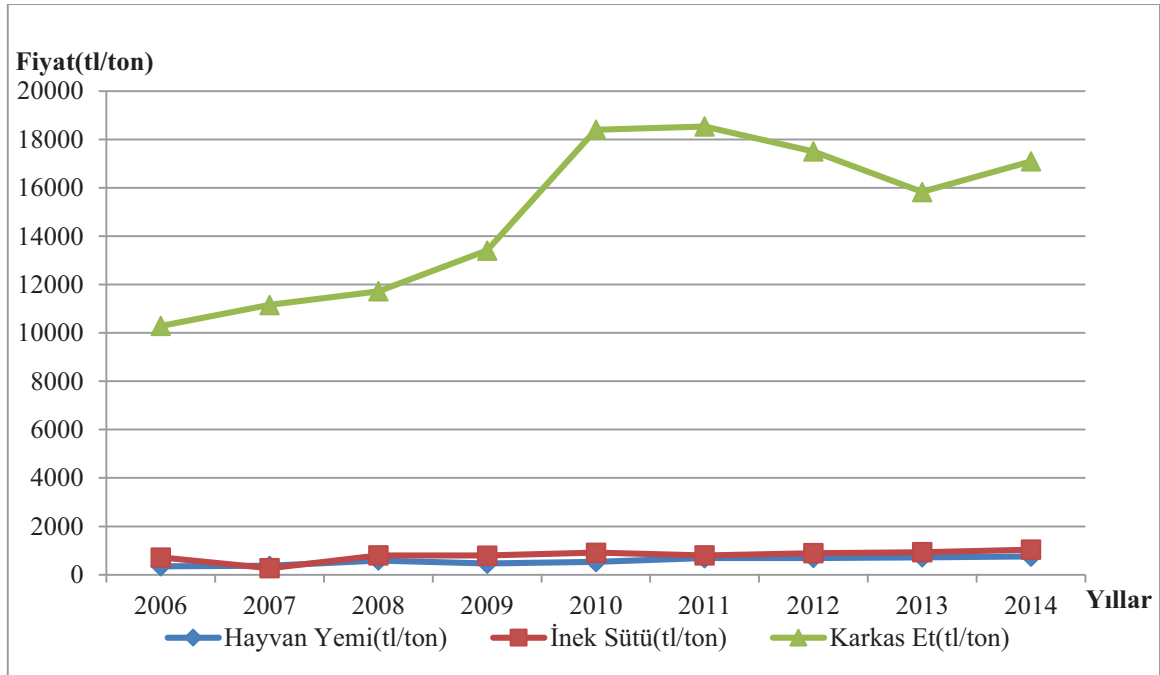
2007 yılında yem fiyatlarındaki bu artışın sebebi, yaşanan küresel kuraklık sonucunda, önce pirinç krizi, sonrasında da hububat krizi yaşanmasıdır. Bu kriz sonucunda hayvancılığın en büyük girdi kalemi olan yem fiyatlarının artması, süt fiyatlarını da arttırmıştır. Daha sonra süt ve süt tozu ithalatından dolayı süt fiyatları tekrar azalmıştır. Üretim maliyetinin altında sütünü satmak istemeyen üreticiler, kombina ve mezbahaların yüksek fiyat verdiği inekleri kesime vererek o dönem için daha karlı olan karkas ete çevirmiştir. Kırmızı et sektöründe yaşananlar, süt sektöründe yaşananların yansıması olmuş, süt fiyatlarında ani düşüşlerin yaşandığı 2008 yılı sonrasında 400 bin damızlık inek kesime gitmiştir (Özserezli, 2013).

Yine 2007'de et üretiminde yaşanan hızlı artış ile uzun yıllardır ilk defa hayvan sayısında düşüş gözlenmiştir. TÜİK verilerine göre toplam büyükbaş hayvan sayısı 310 bin (2008'de 175 bin, 2009'da da 135 bin) azalmıştır. Özellikle 2008'de hayvan sayısındaki düşüşün büyük bir bölümü sağılan hayvanların kesilmesinden dolayı yaşanmıştır. 2009'da ise yem fiyatı/süt fiyatı paritesinin yeniden normal seviyelere inmesiyle sağılan hayvan

sayısında artış gözlenmiştir. Bu da kesilebilir büyükbaş hayvan sayısını azaltıcı bir etki yaratmıştır (Kalkan ve Cüneydioğlu, 2010).

Kesilebilir hayvan sayısının azalması Tablo 3.10’da görüldüğü üzere 2009 yılında kilogramı 13,41 TL olan karkas et fiyatlarını 2010 yılında %37 artarak 18,41 TL’ye yükselmiştir.

Grafik 15: Türkiye’de 2006-2014 yılları Yem, Süt ve Karkas Et Fiyatları

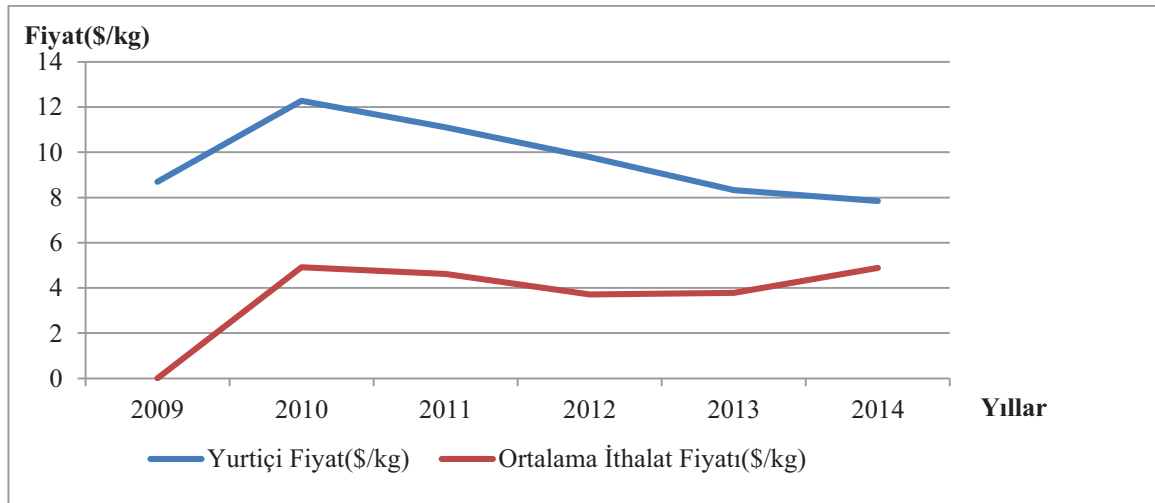
Kaynak: TÜİK, 2015

Büyükbaş karkas et fiyatının 2010 yılı mart ayında çok yüksek seviyelere ulaşmasının ardından, Bakanlar Kurulu kararı ile Et ve Süt Kurumu (ESK)’na canlı hayvan ve karkas et ithalatı yapması için yetki verilmiştir. ESK’ ya Nisan 2010’da verilen yetkide, kurumun Aralık 2010’a dek 16 bin ton kasaplık hayvan ve 7 bin 500 ton karkas et ithalatı yapması öngörülmüştür. Bu kapsamda önce ESK için canlı hayvanda % 135 ve karkas ette % 225 olan vergi oranı sıfıra indirilmiştir (RG, 2010). 29 Haziran 2010 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan diğer bir Bakanlar Kurulu kararı ile ESK için yeni bir tarife kontenjanı açılmış ve kurumun 100 bin ton damızlık olmayan canlı hayvanı sıfır gümrükle ithal etmesine izin verilmiştir. 22 Aralık 2010 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan Bakanlar Kurulu kararı ile ESK’nın ‘0’ gümrükle canlı hayvan ve sığır eti ithalatı için açılan tarife kontenjanının süresi 1 yıl daha uzatılmıştır.

2010 Mart ayında gümrük vergisi oranları canlı hayvan ithalatında % 135 ve karkas et ithalatında % 225 iken, Haziran 2010'da ilk olarak ESK için canlı hayvan ithalatında gümrük vergisi oranı sıfıra çekilmiştir. Daha sonra bu uygulama özel sektörü de kapsayacak şekilde dönüştürülmüştür. İthalatın yerli üreticiyi olumsuz etkilememesi için canlı hayvan için 2011'de % 15'e çıkarılan gümrük vergisi, Temmuz 2012'de % 30'a ve Ekim 2012'de % 40'a çıkarılmıştır. 2014 yılının Ekim ayında ise besilik canlı hayvan ithalatında gümrük vergisi %15'e indirilmiş olup halen bu oran geçerlidir. Karkas etin gümrük vergisi de ilk olarak 19 Mart 2011'de % 45'e, sonra 13 Mayıs 2011'de % 60'a, 2 Temmuz 2011'de % 75'e ve son olarak 30 Ekim 2012'de % 100'e çıkarılmıştır.

Tablo 3.10'da görüldüğü üzere 2010 yılında iç piyasada fiyatların çok yükselmesinden dolayı karkas et ithalatına izin verilmesi sonucu aynı yıl yaklaşık 230 milyon ABD doları tutarında karkas et ithal edilmiş ve bu ithalatın tümü AB'den yapılmıştır. Bu şekilde artmakta olan et fiyatları dizginlenmeye çalışılmıştır. İthalat politikası sonuç vermiş ve 2011 yılında gerçekleştirilen yaklaşık 110 bin ton karkas sığır eti ithal edilmiş ve böylelikle 2011 yılında et fiyatlarında neredeyse hiç artış gerçekleşmemiştir. 2012 ve 2013 yıllarında da az miktarda karkas et ithalatı için izin verilmiş ve bu 2 yıl toplamda 30 bin ton karkas ithal edilmiştir.

Grafik 16: Karkas Etin Yurtiçi Fiyatı ve Ortalama İthalat Fiyatı

Kaynak: TÜİK, Yazarın Kendi Hesaplamaları

Grafik 16'da 2009-2014 yılları arasında karkas sığır etinin yurtiçi fiyatı ile ortalama ithalat fiyatı karşılaştırılmıştır. 2009 yılında karkas etin yurtiçi fiyatı 8,7 ABD doları iken

2010 yılında et fiyatları aniden artmaya başlamış ve 2010 yılında 12 ABD dolarının üzerinde gerçekleşmiştir. 2010 yılında çıkarılan AB'den karkas et ithalatı izni ile iç piyasada 12 ABD dolarının üzerinde olan fiyatlar 2014 yılında 8 ABD dolarına kadar düşmüştür.

3.3.4 Çocukların beslenmesinde kullanılan müstahzarlar, perakende (Takviye Edici Gıdalar)

Takviye edici gıdalar ya da bilinen adı yla gıda takviyeleri; 5996 sayılı Kanun kapsamında *“normal beslenmeyi takviye etmek amacıyla, vitamin, mineral, protein, karbonhidrat, lif, yağ asidi, aminoasit gibi besin öğelerinin veya bunların dışı nda besleyici veya fizyolojik etkileri bulunan bitki, bitkisel ve hayvansal kaynaklı maddeler, biyoaktif maddeler ve benzeri maddelerin konsantre veya ekstraktları nı n tek başı na veya kan şı mları nı n, kapsül, tablet, pastil, tek kullanı mlı k toz paket, sı vı ampul, damla lı k kiş i ve diğ er benzeri sı vı veya toz formlarda hazı rlanarak günlük alı m dozu belirlenmiş ürünler”* olarak tanı mlanmı ştı r (GTHB, 2015). Bu gıdalar 4 yaş üzeri çocuklar ve yetişkinlerin kullanı mı na uygundur.

Son yıllarda ülkemizde şehre göçün artması ve ekonomik gelişmeyle birlikte insanların yaşam tarzı ve beslenme alışkanlıkları da değişmeye başlamıştı r. Özellikle okul çağı ndaki çocukların zihinsel ve bedensel gelişimini sağlıklı sağlamak adına ebeveynler sağlıklı beslenmenin yanı nda takviye gıdalara da başvurmaktadı rlar. Ayrıca yetişkinler de günlük yaşamın temposuna ayak uydurabilmek adına enerji takviyesi için ve spor yaparken takviye edici gıda kullanı mı na başvurmaktadı rlar.

Ülkemizde tüketilen takviye edici gıdaların %90'ı ithalat yoluyla karşı lanmakta olup bu ithalatın da büyük çoğunluğu AB'den gerçekleştirilmektedir (GTHB, 2015). Yani ülkemizde takviye edici gıda üretim sektörü pek değişmemiştir.

Tablo 3.11 AB'den Takviye Edici Gıda İthalatı, İthalat Fiyatı

Yıllar	Ortalama İthalat fiyatı (kg/\$)	AB'den ithalat (\$)	Tüm ithalat (\$)	AB ithalat/ tüm ithalat(%)
1996	5,03	9.538.306	11.490.271	83
1997	4,74	10.086.713	10.682.322	94
1998	4,67	16.346.694	17.086.164	96
1999	4,54	14.638.102	15.249.309	96
2000	4,56	11.764.798	12.756.414	92
2001	4,55	13.089.990	14.651.221	89
2002	4,80	14.439.460	14.439.626	100
2003	5,45	22.560.751	22.959.894	98
2004	6,07	25.909.759	26.975.628	96
2005	6,33	33.396.234	35.396.890	94
2006	6,21	43.027.601	47.724.541	90
2007	6,95	53.988.594	57.937.312	93
2008	9,07	64.116.233	71.312.645	90
2009	7,93	58.070.337	62.189.675	93
2010	7,25	59.633.513	65.022.656	92
2011	6,99	78.500.320	83.091.785	94
2012	6,36	86.509.071	90.197.385	96
2013	6,49	98.460.359	100.269.944	98
2014	6,58	103.490.862	104.415.998	99

Kaynak: TÜİK ve Yazarın Kendi Hesaplamaları, 2015

Tablo 3.11’de görüldüğü üzere 1996-2002 döneminde AB’den takviye edici gıda ithalatı miz 10 milyon ile 16 milyon ABD doları arasında dalgalanırken ortalama ithalat fiyatı 4,5 ABD doları ile 5 ABD doları arasında değişmiştir. Aynı dönemde toplam ithalat mizinin yaklaşık %95’i AB’den yapılmıştır.

2003 yılında 22,5 milyon ABD doları olan ithalat miz yıllar içinde artarak 2014 yılında 100 milyon ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde ithalat mizinin %95’inden fazlası AB’den yapılmıştır.

3.3.5 Tütün ve tütün yerine geçen madde hülasaları

Bu GTİP kodu şişirilmiş tütün ve şişirilmiş tütün damarını içermekte olup; AB’den en çok en çok ithalat yaptığımız tütün tarife kodudur. Bunun yanı sıra 1996-2014 döneminde AB’den 440 milyon ABD doları tutarında 240120 GTİP kodlu ‘*Tütün (tamamen/kısmen sapları koparılmış, damarı çıkarılmış)*’ ithal edilmiş olup bu tutar aynı dönemde tüm dünyadan ithal edilen aynı kodlu tütünün yaklaşık %10’una denk gelmektedir. Ayrıca aynı dönemde AB’den 340 milyon ABD doları tutarında 240391 GTİP kodlu ‘*Homojenize/yeniden tertip edilmiş tütün*’ ithal edilmiş olup bu tutar tüm dünyadan ithal edilen aynı kodlu tütünün %66’sına denk gelmektedir (TÜİK, 2015). Konunun

bütünlüğünün bozulmaması adına bu bölümde başlıkta belirtilen 240399 GTİP kodlu 'Tütün ve tütün yerine geçen madde hülusalari (şişirilmiş tütün ve şişirilmiş damar)' ürün incelemesinde göz önünde bulundurulmuştur.

Tablo 3.12 Tütün ve tütün yerine geçen madde hülusalari ithalatı ve ithalat fiyatı

Yıllar	Ortalama İthalat fiyatı (\$/kg)	AB'den ithalat (\$)	Tüm ithalat (\$)	AB ithalat/ tüm ithalat(%)
1996	5,02	5.016	16.558.682	0
1997	-	0	21.317.345	0
1998	7,02	705.119	24.047.157	3
1999	7,70	2.025.572	23.017.930	9
2000	8,96	2.054.415	19.573.058	10
2001	8,44	2.224.233	23.380.423	10
2002	6,05	11.900.066	26.947.977	44
2003	6,24	32.958.921	34.055.408	97
2004	6,57	45.958.729	46.574.446	99
2005	6,75	63.439.188	63.471.462	100
2006	5,87	53.349.726	53.350.490	100
2007	6,33	58.101.416	58.102.921	100
2008	7,08	61.227.792	67.202.801	91
2009	7,55	56.079.745	67.767.287	83
2010	7,52	60.474.681	62.448.186	97
2011	7,79	69.936.698	73.715.460	95
2012	7,59	84.105.776	90.869.703	93
2013	8,09	88.148.253	94.226.508	94
2014	8,24	110.087.828	116.726.498	94

Kaynak: TÜİK ve Yazarın Kendi Hesaplamaları, 2015

Ülkemizde tütüncülüğün geliştirilmesi amacıyla 1986 yılından itibaren ithal edilen tütünlere 3 dolar/kg uygulanan Tütün Fonu, 29.12.2009 tarih ve 27447 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 2009/15685 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile 'şişirilmiş tütün' ve 'şişirilmiş damar' ile 'homojenize tütün'de sıfırlanmıştır. Yaprak tütünde ise 2010 yılından itibaren her yıl kademeli olarak azaltılarak 2015 yılı için 0,9 dolar/kg olarak belirlenmiştir (Tütün Eksperleri Derneği, 2015).

Ülkemizde sigara üretimi yapan 7 adet firma olup bunların 6'sı yabancı sermayeli kuruluşlardır. Bu kuruluşlar da işledikleri tütünün büyük kısmını ithalat yoluyla karşılamakta olup 2014 yılında bu firmaların kullandıkları ithal tütün %86 düzeyindedir (TAPDK, 2015).

Tablo 3.12'de görüldüğü üzere 1996-2001 döneminde AB'den ithalatımız çok düşük düzeylerde iken 2002 döneminde tüm ithalatımızın %44'ü AB'den yapılmıştır.

2003-2014 d6neminde ise ithalatımızın neredeyse tamamı AB'den yapılmıştır. Aynı d6nemde ortalama kg ithalat fiyatının 5,87 ABD doları ile 8,24 ABD doları arasında dalgalı bir seyir izlemiştir.

SONUÇ

Küreselleşen dünyada dış ticaret, küreselleşmenin sacayaklarından biridir. Küreselleşmeye ayak uydurabilmek de; dış ticarete karşılaştırmalı ve mutlak üstünlükleri etkili kullanabilmeye bağlıdır. Bu bağlamda dünyanın en gelişmiş ekonomik ve siyasi entegrasyonlarından biri olan AB ülkemiz için büyük önem arz etmektedir. Özellikle 1996 yılında AB'nin ekonomik bütünleşme aşaması olan Gümrük Birliği'ne dâhil olmamız ülkemiz için önemli dönemeçler arasında sayılmaktadır. Dış ticaretin önündeki en büyük engellerden biri olan korumacılık ve gümrükler bu vesileyle önemli ölçüde aşılmıştır.

Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne dâhil olduğu 1996 yılında AB'ye toplam ihracatımız yaklaşık 11,5 milyar ABD doları olup, 2014 yılında bu değer yaklaşık 70 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. Yine 1996 yılında Türkiye-AB dış ticaret hacmi 35 milyar ABD doları iken, 2014 yılında yaklaşık 157 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Görüldüğü üzere Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne dâhil olması Türkiye-AB dış ticaretini arttırmıştır.

Türkiye-AB tarımsal dış ticareti incelendiğinde, 1996 yılında yaklaşık 2 milyar ABD doları olan ihracatımız, 2014 yılında 5,5 milyar ABD dolarına yükselmiş ancak dönem başında AB'ye tarımsal ihracatımızın AB'ye genel ihracatımız içindeki payı %16 iken dönem sonunda %8'e düşmüştür. AB'ye tarımsal ihracatımız miktar olarak artarken, tarımsal ihracatımızın genel ihracatımız içindeki payının yarı yarıya azalmasının en büyük sebebi işlenmemiş tarım ürünlerinin Gümrük Birliği'ne dâhil olmamasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle AB'ye tarım dışı ihracatımız tarımsal ihracatımızdan daha hızlı artmıştır. Aynı zamanda dönem başında 2,8 milyar ABD doları olan Türkiye-AB tarımsal ticaret hacmi dönem sonunda 8,1 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Bu doğrultuda Gümrük Birliği'nin Türkiye-AB tarımsal ticaretine olumlu etkisi de yadsınamaz düzeydedir.

Bu tezin en önemli noktasını, Türkiye-AB tarımsal dış ticaretine konu olan başlıca ürünlerin fiyatları oluşturmuş olup yapılan analizler sonucunda ulaşılan hususlar aşağıda sıralanmıştır.

Türkiye AB'ye en çok ihraç ettiği ve bu çalışmada ele alınan tarımsal ürünlerden fındık, kuru üzüm, kuru kayısı, tütün ve incir üretiminde, tütün haricinde, dünyadaki en büyük üretici konumundadır. Tütünde ise dünyadaki önemli üreticilerden biridir.

Fındık üretiminde dünyada ilk sırada gelen Türkiye aynı zamanda dünyanın en büyük fındık ihracatçısıdır. Ancak son yıllarda ihracat eğiliminin iç piyasa fiyatını yükseltmesinden ötürü iç tüketim 2014 yılında 2010 yılına göre 3 kat azalmıştır. Ayrıca ülkemizde fındık sektöründe aracılara sayısının fazla olmasından ötürü fındığın raf fiyatı da son yıllarda fazlaca artmıştır. Fındığın fiyatlarının belirlenmesinde; ürün rekoltesi, iklim koşulları ve üretim maliyetleri önemli etkide bulursa da özellikle AB'de fındığa talebin çok fazla olması ve Türk fındığının kalitesinden dolayı gelecek yıllarda fındığın fiyatının artma eğiliminin devam edeceği düşünülmektedir.

Dünya kuru üzüm ihracatının yaklaşık yarısını gerçekleştiren Türkiye'de ihracat eğilimi iç piyasa fiyatını yükseltmektedir. Kuru üzümün fiyatlarının belirlenmesinde; ürün rekoltesi, iklim koşulları ve üretim maliyetleri önemli etkide bulursa da özellikle AB'de kuru üzüme artan talep ve Türk kuru üzümünün kalitesinden dolayı gelecek yıllarda kuru üzümün fiyatının artma eğiliminin devam edeceği düşünülmektedir.

Dünya kuru kayısı ihracatının %60'ından fazlasını gerçekleştiren Türkiye'de ihracat eğilimi iç piyasa fiyatını yükseltmektedir. Kuru kayısıda fiyatlarının belirlenmesinde; ürün rekoltesi, iklim koşulları ve üretim maliyetleri önemli etkide bulunmaktadır. Özellikle 2014 yılında ülkemizde yaşanan don ve sel olayları kayısı rekoltesini azaltmış ve bu azalış fiyatların artmasına neden olmuştur. Önümüzdeki yıllarda kuru kayısı fiyatının rekolteye bağlı değişeceği düşünülmektedir.

Türkiye özellikle kuru incir üretiminde dünyanın en büyük üreticisi olduğundan dünya fiyatların belirlenmesine önemli ölçüde etkilidir. Fiyatlar yıllardan yıllara ürün rekoltesi, iklim koşulları vb. nedenlerden ötürü sürekli dalgalanmaktadır. AB'ye incir ihracatımız da yine yıllardan yıllara rekolte ve fiyatlara bağlı olarak dalgalanmaktadır.

Yine çalışmada ele alınan ve Türkiye'nin AB'den ithal ettiği başlıca tarımsal ürünler ayçiçeği tohumu, karkas sığır eti, buğday, tütün ve takviye edici gıdalar olup, Türkiye bu ürünlerde genelde fiyat kabul edici konumdadır.

Ayçiçeği tohumu üretimi ülkemizde çok yaygın olmasına rağmen, bitkisel yağ tüketimimizin yaklaşık yarısı ayçiçeği yağı olduğundan, ülkemiz ihtiyacının bir kısmı ayçiçeği ithalatı ile karşılayıp yağ elde etmede kullanmaktadır. Ayrıca ülkemizde yağ işleme sanayi çok gelişmiş olup, işlenerek yağa dönüştürülen ayçiçeğinin bir kısmı da ihraç edilmektedir. FAO 2012-2021 Tarımsal Öngörüler Raporunda, ham petrol fiyatlarındaki değişimler, zorunlu biyoyakıt uygulamaları ve güçlü gıda talebi nedeniyle önümüzdeki on yılda yağlı tohum ve türevlerinin fiyatlarında nominal artış olacağı beklentisine yer verilmektedir.

Buğday üretimi ülkemizde önemli düzeylerde olmasına rağmen ciddi miktarlarda AB'den ithalat edilmesinin en büyük sebebi ülkemizdeki gelişmiş un sanayisidir. Örneğin 2015 yılında ülkemizde 23 milyon ton buğday üretilmiştir ve bu miktar ülkemiz ihtiyacının çok üstündedir. Bu üretim fazlası miktar ve ithal edilen buğday işlenerek un ve unlu mamul haline getirilip ihraç edilmektedir.

Ülkemizde kırmızı et fiyatlarının AB ortalamasının üzerinde seyrettiği görülmektedir. Bunun en önemli nedenleri arasında kırmızı et arzının kırmızı et talebini karşılamaması, piyasada dönem dönem ortaya atılan spekülasyonlardan ötürü hayvanların kesime gönderilmemesi ve ülkemizde yem maliyetlerinin yüksek olmasıdır. Bu nedenlerden ötürü 2010-2014 döneminde kırmızı et ithalatına izin verilmiş ve fiyatların normal seyrine dönmesi sağlanmıştır. Ülkemizde kırmızı et üretimine yönelik politikaların geliştirilmesi, üretim maliyetlerinin azaltılması ve teşviklerin artırılması ile et fiyatları gelecek dönemlerde istikrarlı bir seyir izleyebilecektir.

Türkiye'de sigara işleme ve paketleme sanayisinin gelişmiş olmasının yanı sıra kaliteli şark tütünü üretilmesi ülkemizin hem ihracat hem de ithalatının yüksek olmasını sağlamaktadır. Gelecek yıllarda dünya tütün rekoltesine göre fiyatlar oluşacaktır.

Ülkemizde takviye edici gıda tüketimi özellikle son yıllarda giderek artmaktadır. Bu gıdaların üretimi ülkemizde düşük düzeylerde olduğundan, ihtiyacın büyük bir kısmı ithalat ile karşılanmaktadır. Bu ithalatın da büyük kısmı AB'den gerçekleşmektedir.

KAYNAKÇA

- AB Bakanlığı (2015) '*Gümrük Birliği*' 08.04.2015 tarihinde <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=105&l=1> adresinden alındı.
- AK Parti (2015), 05.09.2015 tarihinde <https://www.akparti.org.tr/site/haberler/ak-parti-genel-baskani-ve-basbakan-davutoglu-nazillide/74714#1> adresinden alındı.
- AKAT, Ömer (2001), '*Uluslararası Pazarlama Karması ve Yönetimi*', 4. Baskı, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa.
- AKDER H., Çakmak E.(2005) '*DTÖ ve AB'deki Gelişmeler Işığında 21. Yüzyılda Türkiye Tarımı*', TÜSİAD Yayın No:T/2005-06/397, İstanbul.
- BALKANLI, A. Osman (2002), '*Küresel Ekonominin Belirleyici Faktörleri Üzerine*', Uludağ Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt XXI, Sayı 1, Bursa.
- BRAUN J.v. (2007) '*The World Food Situation: New Driving Forces and Required Actions*' Food Policy Report
- BULUT Cihan (2006), '*Ekonomik Yapı ve Politika Analizi*', Der Yayınları, İstanbul.
- CAN Halil, Güney Semra (2007), "*Genel İşletme*", Siyasal Kitapevi, Ankara.
- CEYHAN, Ayşe. (1991), '*Avrupa Toplulukları Terimleri Sözlüğü*', Afa yayınları, İstanbul
- CLINE W.R. (2007) '*Global Warming and Agriculture*', Finance and Development, Vol 44, No. 4, The International Monetary Fund, Washington, DC.
- CÖMERT Yavuz, Arısal İbrahim, '*Tarım Ürünleri İhracatını Olumsuz Etkileyen Faktör Olarak Fiyat İstikrarsızlığı: Kayısı Örneği*', Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Y.2011, C.16, S.2, s.399-408.
- ÇAYHAN E.,ATEŞOĞLU GÜNEY, N. (1996). '*Avrupa'da Yeni Güvenlik Arayışları: NATO-AB-Türkiye*', Afa Yay.- Tüses Vakfı, İstanbul.

ÇELİK, Şenol (2014), '*Türkiye'nin Kabuklu Fındık Üretiminde Üretim-Fiyat İlişkisinin Koyck Yaklaşımı İle Analizi*', Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi 1(4): 524–530, 2014

Dışişleri Bakanlığı (2015) '*Ankara Anlaşması*' 15.05.2015 tarihinde http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ile-avrupa-ekonomik-toplulugu-arasinda-bir-ortaklik-yaratan-anlasma-_ankara-anlasmasi_-12-eylul-1963-trmf adresinden alındı.

DİNLER, Zeynel (2000) '*Tarım Ekonomisi*', Ekin Kitapevi Yayını, Bursa.

DPB (2015), '*Türkiye-AB İlişkileri Notu*' 11.07.2015 tarihinde <http://www.dpb.gov.tr/tr-tr/daire-baskanliklari/avrupa-birligi-ve-disiliskiler-birimi/avrupa-birligi-ve-disiliskiler-birimi-avrupa-birligi-hakk%C4%B1nda-632/avrupa-turkiye-ab-iliskileri-notu> adresinden alındı.

DTM (2007), '*Avrupa Birliği ve Türkiye*', Dış Ticaret Müsteşarlığı, Ankara, 6. Baskı,

Eko diyalog (2015) '*Tarım Kesiminde Fiyatlandırma*' 19.07.2015 tarihinde http://www.ekodialog.com/Konular/tarim_eko/tarim_kesiminde_fiyatlan-dirma.html adresinden alındı.

EROL İbrahim (1998), '*Uluslararası Pazarlama*', Emek Matbaacılık, Manisa.

FAO (2015), '*Food Outlook Kasım 2013*', 07.09.2015 tarihinde <http://www.fao.org/docrep/019/i3473e/i3473e.pdf> adresinden alındı.

FAO (2015), 03.09.2015 tarihinde http://www.fao.org/fileadmin/templates/est/COMM_MARKETS_MONITORING/Oilcrops/Documents/OECD_Reports/Ch5StatAnnex.pdf adresinden alındı.

GTB(2015), '*Kuru İncir Raporu*, 27.08.2015 tarihinde <http://koop.gtb.gov.tr/data/5342b6b0487c8ea5e4b4d9bf/2013%20Kuru%20%C4%B0ncir%20Raporu.pdf> adresinden alındı.

GTB(2015), '*2014 Ayçiçeği Raporu*' 02.09.2015 tarihinde <http://koop.gtb.gov.tr/data/53319ccf487c8eb1e43d7298/2014%20Ay%3%A7i%3%A7e%20Raporu.pdf> adresinden alındı.

GUDOSHNIKOV, S. (2010). *'Impact of the EU sugar reform on the beet processing sector'*. *'Evaluation of CAP Reform at Disaggregated Level'* seminerinde sunulan makale

GÜMÜŞ A. H. ve Arkadaşları (2010), *'Türkiye'de Tütün Politikası Uygulamaları ve Tütün Üretiminin Geleceği'* 01.09.2015 tarihinde http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/78688fb6a550741_ek.pdf adresinden alındı

JOHNSTON S. (2007) *'The (Food) Price of Success'*, Finance and Development, Vol 44, No. 4, The International Monetary Fund, Washington, DC.

KALKAN Sarp, Cüneydioğlu Hüseyin Ekrem (2010), *'Et Fiyatlarındaki artışa nasıl bakılmalı?'*, TEPAV Politika Notu, Ankara.

KARAGÖZ Hakan (2009), *'Döviz Kuru Dış Ticaret İlişkisi'*, Konya Ticaret Odası

KEPENEK Y., YENTÜRK N. (2005). *'Türkiye Ekonomisi'* (18.b), Remzi Kitabevi, İstanbul.

Malatya Ticaret Borsası (2015), *'Kayısı Fiyat Miktar Hareketleri'* 27.08.2015 tarihinde <http://malatyatb.tobb.org.tr/tr/sayfa/kayisi-fiyat-miktar-hareketleri> adresinden alındı.

MITCHELL D. (2008) *'A Note on Rising Food Prices (Yükselen Gıda Fiyatları üzerine bir Not)'*, Dünya Bankası, Washington, DC.

NART Ela Çopran (2010), *'Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin Dış Ticareti Üzerine Etkileri: Panel Veri Analizi'*, Journal of Yasar University 2010 17(5) 2874-2885

OECD (2014a). *'Agricultural Policies: Monitoring and Evaluation 2014 OECD Countries, Part I: Developments in Agricultural Policy and Support'*. Paris: OECD.

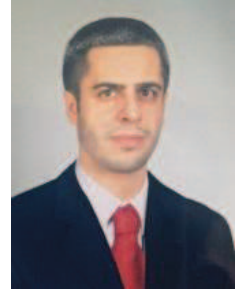
OECD (2013). *OECD-FAO 'Agricultural Outlook, 2013-2022 Part II.'* Paris: OECD.

ÖZKALE, Lerzan, Kayalica, Özgür M (2008). *'Dış Ticaretin Yapısal Değişimi'*, Çeşitli Yönleriyle Cumhuriyetin 85'inci Yılında Türkiye Ekonomisi, Ed. Gülen Elmas Arslan, Ankara

ÖZSEREZLİ Bozkurt (2013), *'Et ve Süt Sektörleri Raporu'*, İstanbul Ticaret Borsası

- RG (2015), 03.09.2015 tarihinde
<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/06/20130621-12.htm> adresinden alındı.
- SAÇLI Y., Kıymaz, T. (2008). '*Tarım ve Gıda Ürünleri Fiyatlarında Yaşanan Sorunlar ve Öneriler*'. DPT yayın no. 2767, Ankara: DPT.
- SEYDİOĞULLARI Mehmet(2012) '*Türkiye'de Tütün Üretimi Ve Tütüne Alternatif Politikalar Üzerine Değerlendirme*' Tütün Ekspertleri Derneği, İzmir
- ŞAHİNÖZ, Ahmet (2001), "*Türkiye Ekonomisi Sektörel Analiz*", Türkiye Ekonomi Kurumu, İmaj Yayıncılık, Ankara.
- TEPGE, (2012) '*2011/2012 Fındık Durum/Tahmin Raporu*' 12.08.2015 tarihinde
<http://www.tepge.gov.tr/Dosyalar/Yayinlar/b587f54323814798884dc78ff99e6c05.pdf> adresinden alındı.
- TMO (2015), '*Fındık Sektör Raporu*' 01.09.2015 tarihinde
<http://www.tmo.gov.tr/Upload/Document/raporlar/2014findiksektorraporu.pdf> adresinden alındı.
- TROSTLE R. (2008) '*Global Agricultural Supply and Demand: Factors Contributing to the recent Increase in Food Commodity Prices*'
- TZOB (2015), '*Et Raporu*', 07.09.2015 tarihinde
http://www.tzob.org.tr/Portals/0/Dokumanlar/FaaliyetRaporlari/docs/ET_RAPOR_2008.pdf adresinden alındı.
- UHK (2015), '*Buğday Raporu*' 09.09.2015 tarihinde
<http://uhk.org.tr/dosyalar/bugdayraporumayis2011.pdf> adresinden alındı.
- ULUDAĞ, İlhan, ARICAN Erişah, (2003), '*Türkiye Ekonomisi Teori, Politika, Uygulama*', Der Yayınları, İstanbul.
- YILDIRIM Ertuğrul, DURA Cihan, '*Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri Konusundaki Literatüre Bir Bakış*', Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 28, Ocak-Haziran 2007, ss. 141-177
- ZMO (2015), 06.09.2015 tarihinde
http://www.zmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=23218&tipi=17&sube=0 adresinden alındı.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : KARAGÖZ, MEHMET ALİ
Uyruğu : T.C.
Doğum Tarihi ve Yeri : 12.02.1986, Antakya
Medeni Hali : Evli
Telefon : 0 (312) 287 33 60 / D: 4632
Faks : 0 (312) 258 86 43
E-posta : mehmetali.karagoz@tarim.gov.tr

Eğitim Derecesi, Okul, Program, Mezuniyet Yılı

Lisans : Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İşletme Bölümü,
2010
Lise : Hatay Zengi Lisesi, 2004

İş Deneyimi, Yıl, Çalıştığı Yer, Görev

Haziran 2012 – Devam Ediyor: Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Avrupa Birliği Dış
İlişkiler Genel Müdürlüğü, AB Uzman Yardımcısı
Mart 2011 – Haziran 2012 : Vakıfbank, İç Denetçi

Yabancı Dili : İngilizce

ETİK BEYAN

Tarım Gıda ve Hayvancılık Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Mehmet Ali KARAGÖZ

14.09.2015

Mehmet Ali Karagöz	TÜRKİYE-AB TARIMSAL DIŞ TİCARETİ VE DIŞ TİCARETE KONU OLAN BAŞLICA TARIMSAL ÜRÜN FİYATLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	Eylül 2015
-----------------------------------	---	-----------------------